

1970/12.

Эк
№ 2

ГУЛИСТОН

12 1970

ОРОЛ ЎЛКАСИНИНГ ИСТИҚБОЛИ

Қ. КАМОЛОВ,

Ўзбекистон КП Қорақалпоғистон область комитетининг биринчи секретари

УТМИШДА феодал қўлдорлик зулми остида эзилган, деярли савдосиз бўлган қорақалпоқ эли чор Россиясининг энг қолоқ мусламоналаридан бири эди. Улуғ Октябрь ёғдуси бизни ана шундай оғир ҳаёт ҳукмидан халос этди. Буюк Ленин асос солган Коммунистик партия ва Совет ҳокимиятининг доно миллий сиёсати туфайли Қорақалпоғистон чўллар ўртасида яшнаган навақирон воҳага айланди. Утган қисқа вақт ичида ўлкамизнинг ҳам маданий, ҳам иқтисодий ҳаётида катта юксалишлар юз берди.

Революциягача саноатимиз йўқ даражада эди. Совет ҳокимияти йилларида пахта тозалаш, ёғ-мой, балик-консерва, озиқ-овқат, полгарафия, ёғочсозлик, бинокорлик материаллари, металлни қайта ишлаш корхоналари барпо этилди. Ҳозир юзга яқин саноат корхонаси ишлаб турибди.

Утмишда қорачироқ тутатиб азоб чеккан ўлкамиз ҳозир нурга гарқ. Аҳоли жон бошига электр қуввати ишлаб чиқариш сўнгги йиғирма йил ичида юз баробар ортди. Биздаги электр станция ва электр тармоқларининг қуввати Эрон ва Грецияда ишлаб чиқарилаётган электр қувватидан анча кўп. Тахиятош ГРЭСидан Орол бўйлари, Хоразм ҳамда қардош Туркманистоннинг шимолий районларига нур таралди. Натижада бу ўлкаларнинг ёнгилик-энергетика базаси мустаҳкамланди. Ишлаб чиқариш маданияти ва меҳнатни механизациялаштириш йўлга қўйилди. Меҳнаткашлар турмуши яхшиланди.

Утган икки йил ичида Тахиятошда ҳар бири 200 минг киловатт-соат қудратга эга бўлган иккита турбогенератор ўрнатилди, ҳозир учинчиси монтаж қилинмоқда. Тахиятош ГРЭСининг қурилиши — халқлар дўстлиги ишооти деб бежиз айтилмаган. Бу ўлкан нурхона тўла қувват билан ишга тушганда Қорақалпоғистон, Хоразм ва Туркманистоннинг Тшовуз группна районларидаги энергетика базаси янада кучга тўлади.

Электр қуввати ўлкамиздаги қурилиш индустриясига сурбат бахш этмоқда. Қорақалпоғистонни ҳозир ўлкан бир қурилиш майдонига ўхшата бўлади. Янги-янги заводлар, мактаб ва клублар, турар жойлар, магазини ошхоналар, шифохона, болалар боғчалари қурилмоқда.

Тахиятош ва Туямўйин гидроэлектрларни қурилиш юртимиз хазинасига жиддий ўзгартишлар киритди. Туямўйин сув омборида 5,3 миллиард кубметр сув тўпланеди. Бу сунъий деңгиз суви 500 минг гектар экинзорни яшлатиб, келажақда бир миллион гектар ерин ўзлаштириш имконини беради. Янги беш йиллик охириларига шолдан олинадиган ялли ҳосил 10 миллион пудга етади.

Туя карвонлари ўтган сўқмоқ йўллари ўлкасида бүгун «икки дунё бир қадам» бўлиб қолди. Қайиқдан парохозга, туядан самолётга ўтди.

Йўл қурилишлари эса бекис кенг қулоқ ёзди. Ҳамма райоқ ва йирик ҳўжалиқлар асфальтланган йўллари билан боғланган. Минг километрлик Тошкент — Орол катта магистраль йўли қурилмоқда.

Қўнғирот — Бейнов темир йўл магистралли ишга тушгач, юк ташиш ишлари кескин енгилашди. Темирйўлчиларимиз бу йўлни Турксибнинг сингилси деб атайдилар. Анникса, бепеён Устюрт ерларини ўзлаштиришда бу йўлнинг аҳамияти бекисдир.

Хаво йўли Нукусин Тошкент, Москва, Урганч. Қизил Урда, Шимолий Кавказ билан боғланган. Автомоб республикамизнинг кўпгина район марказларига, олис жойларга самолётлар учиб турибди.

Қорақалпоғистон — чексиз табиий бойлиқлар ўлкаси. Дастлабки қидирув-тадиқот ишларининг натижалари умидбахшдир. Шўқпокли, Қувониш, Аламбек зоналарида топишган ер ости бойлигининг тахминий ҳисоб-китоби 80 миллиард кубметр зангори олов топишгандан далолат бермоқда. Яқин қуларда Шўқпокли газин Бўхоро — Урал газопроводиға уланади.

Партиямиз тўмонидан оқилана белгиланган тадбирларни сабот билан амалга ошира бориб, қишлоқ ҳўжалигинда ҳам йил сайин янги-янги ютуқларга эришмоқдамиз. Масалан, 1913 йилда пахтаниннг ялли ҳосили 16 минг тонна бўлган бўлса, 1968 йилда қорақалпоқ пахтакорлари 300 минг тонналик «оқ олтин» тоғи яратдилар. Жорий йилдаги ҳосилимиз

335 минг тоннага яқин. Бу ютуқларга пахтакорларимиз ҳалол меҳнатлари, жонажон партиямиз билан ҳўкуматимизнинг чексиз ғамхўрлиги, рус, ўзбек ва элимиздаги барча қардош халқларнинг дўстлик ёрдами, техника, механизация шарофати билан эришдилар.

Халқ ҳўжалигининг ҳамма соҳаларида ташаббускор, қобилиятли ва билимдон мутахассис кадрлар етишиб чиқди. Олий ва ўрта маълумотли мутахассислар ҳозир бизда Туркиядагига нисбатан олти баравар кўп. Ҳар ўн минг киши ҳисобига тўғри келадиган студентлар сони жиҳатидан Германия Федератив республикасидаги икки марта, Эрондан саккиз марта ўзиб кетди. Бизда ҳар уч кишининг бири ё мактабда, ё институтда ёки халқ университетидеда ўқийди.

Республикамизда фан, санъат ва маданият тинмай ўсмоқда. Станиславский номидаги Қорақалпоқ давлат музикали драма ва комедия театри, Бердақ номидаги Давлат филармониясининг ижодий коллективи хизматидан қўшни область, қўшни республика томошабинлари ҳам хурсанд.

Ёзувчиларимизнинг сафи талантли ёшлар ҳисобига мустаҳкамлашиб бормоқда. Қорақалпоқ шоирлари, адибларининг асарлари эндиликда ўзбек, рус ва бошқа қардош тилларга ҳам таржима қилинаётир.

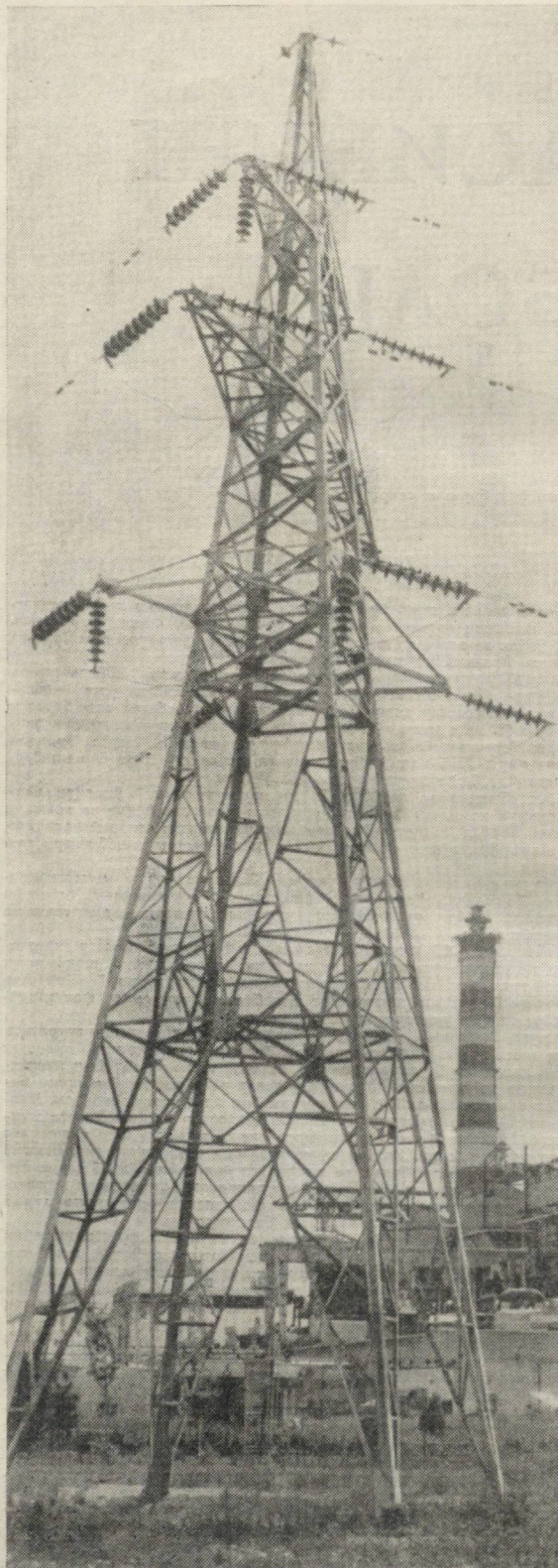
Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг Қорақалпоғистон филиалида педагогика фанлари ва деҳқончилик институтлари, шоикорлик илмий-текшириш институтларининг филиалларида ҳамда Т. Шевченко номидаги Педагогика институтида юзлаб илмий ходимлар, фан кандидатлари ва фан докторлари ишлamoқда.

Амударёнинг қўйи оқимида жойлашган Қорақалпоғистон тупроғида халқ ҳаёти ана шундай юксалмоқда. Турмуш фаровонлиги халқнинг харид қилиш қўрби ошганидан ҳам сезилиб турибди. Бу беш йилликда чакана ва истеъмол маҳсулотлар товар айирбошлаш бир ярим баробар кўпайди. Уй-жой қурилиши ҳам бир ярим ҳисса кўп бўлди. Меҳнат ҳақи — маош миқдори жиҳатидан деҳқонлар шаҳарликларга тенглашди. Анчагина йирик ҳўжалиқларда шаҳар типидаги янги қишлоқлар қурилиш бошланди. Колхоз ва совхозларда клуб, кутубхона, макиший хизмат кўрсатиш комбинати ва ошхоналар йил сайин кўппаб қурилмоқда. Деҳқон оиласида радио, телевизор, холодильник, кир ювиш машинаси, мотоцикл ва енгил машиналардан фойдаланиш одат тусига кириб қолди. Булар ҳаммаси маъмуричилик белгиларидир.

Биз янги йилни, янги беш йилликни, Совет Иттифоқи Коммунистик партияси XXIV съездининг муносиб меҳнат совгалари билан кутиб олмақдамиз. Саноат ишлаб чиқаришида ҳам, қишлоқ ҳўжалиги соҳасида ҳам давлат планлари ортиги билан барқарилди. Бу беш йилликда Вантага ўртача ҳисоб билан олти йилда етиштириладиган миқдорда «оқ олтин» арумон этдик.

КПСС XXIV съезди шарафига бошланган меҳнат мусобақаси бизни кун сайин янгидан-янги ютуқларга даъват этмоқда. Съезд олди умумхалқ мусобақасида доғдор меҳанизатор, СССР Олий Советининг депутаты Усенбой Болтағиёзов, Тўртўл районидеги «Коммунизм» колхозининг раиси, СССР Олий Советининг депутаты Норбой Эшмуротов, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Ойимхон Камолова, «Қўнғирот» совхозининг бригада бошлиғи, ЎзССР Олий Советининг депутаты Зинаида Данилбеков, уста шоикор, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Утениёз Тўрмубетов ва Қорақалпоғистон АССР Олий Советининг депутаты Алексей Кан, Жанубий Орол балиқчилик саноатининг ишчиси, СССР Олий Советининг депутаты Бибигул Хўжаҳметова, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони балиқчи Аял Назархонов, Ленин орденли чўпон Самбой Қўшмуротовлар байроқдор бўлмоқдалар. Шу қуларда қурилиш бошқармаларида, завод ва фабрикалардан, колхоз ва совхозлардан янги-янги хушхабарлар, меҳнат рапортлари келиб турибди.

Коммунистик партиямизнинг доно раҳбарлигида Қорақалпоғистон меҳнаткашлари ҳам буюк юртимиз халқлари сафиде ёрқин ҳаёт йўлидан улуг мақсад — коммунизм сари олға бормоқда.

Электр дарёсининг қудратли мавжлари.

Г. ГРАФКИН фотоси

Буюк дохиймиз Владимир Ильич раҳбарлигида мамлакатимизни электрлаштириш тарихий плани—

ГОЭЛРОнинг тузилганига 50 йил тўлди

РОССИЯ ЖУДА КҲП ЭЛЕКТРОСТАНЦИЯЛАР ВА ЖУДА ҚУДРАТЛИ ТЕХНИКА ЖИҲОЗЛАРИ БИЛАН ҚОПЛАНАДИГАН БЎЛСА, У ВАҚТДА БИЗНИНГ КОМУНИСТИК ХУЖАЛИК ҚУРИЛИШИМИЗ БЎЛҒУСИ СОЦИАЛИСТИК ЕВРОПА ВА ОСИЁ УЧУН НАМУНА БЎЛАДИ.

В. И. ЛЕНИН

ЛЕНИН ЁҚҚАН ЧИРОҚ

● ГОЭЛРО планига асосан 10—15 йил ичида умумий қуввати 1,5 миллион киловатт бўлган ўттизта район электростанцияси қуриш ва барча район электростанцияларининг қувватини 1 миллион 750 минг киловаттга етказишга қарор қилинган эди. ГОЭЛРО планининг сўнгги йили — 1935 йилга келиб, 4 миллион 76 минг киловатт қувватга эга бўлган 40 электростанция барпо этилган эди.

● Совет Иттифоқида бир кеча-кундузда чор Россиясида бутун 1913 йил мобайнида ишлаб чиқарилган миқдорда электр қуввати ҳосил қилинмоқда.

● Иттифоқимизда электр қуввати ишлаб чиқариш 1970 йилда 740 миллиард киловатт-соатга етади. Бу — 1968 йилда Англия, ГФР, Франция, Италия, Нидерландия, Бельгия ва Австрия каби мамлакатларнинг ҳаммаси ишлаб чиқарган электр қувватидан ортиқдир.

● СССР электростанцияларининг қуввати 1970 йилнинг 1 январига келиб 154,4 миллион киловаттга ташкил эди. Беш йилликнинг охириги йилида барча совет электростанцияларининг қуввати 166 миллион киловаттгача кўпайиши, истеъмол қилинадиган электр қуввати жон бошига 3000 киловатт-соатга етиши мўлжалланган.

● Яқин 10—12 йил ичида мамлакатимиздаги электростанцияларнинг умумий қувватини икки баравар ошириш кўзда тутилди. Шундай қилиб, совет энергетикаси ярим аср давомида босиб ўтган йўл ўн йил мобайнида босиб ўтилади.

Бутун дунё пролетарлари, бирлашингиз!

Ўзбекистон
Компартияси
Марказий
Комитетининг
журнали

№ 12 (48) 1970
Декабрь

1925 йилдан
чиқа бошлаган

Ўзбекистон КП Марказий Комитетининг нашриёти

ОРОЛ ДЕНГИЗИДАГИ ИШЧИ, БАЛИҚЧИ ЎРТОҚЛАРГА

Халқ Комиссарлари Советининг мурожаати
1921 йил, 7 октябрь

Қадрли ўртоқлар!

Жуда катта фалокат тўғрисидаги, яъни бутун Волга бўйи ва Урал бўйининг бир қисмида юз берган ва мисли кўрилмаган очлик тўғрисидаги хабар сизларга бориб етган бўлса керак, албатта. Астрахань губерниясида торттиб Татаристон республикаси ва Пермь губерниясигача ҳамма ерда қўроқчилик бўлиб, дон ва ўтлар деярли бутунлай қуриб қолди. Миллионлаб кишилар — меҳнаткаш деҳқонлар ва ишчилар, миллион-миллион чорва моллари ҳалок бўлиш олдидан турибди ва ҳалок бўлмоқда.

Озиқ-овқат масаласи дурустроқ бўлган жойлардаги ўртоқлари — ишчилар, меҳнаткаш деҳқонлар, чўпонлар ва балиқчилар ёрдам қилмас экан, руслар ва мусулмонлар ҳам, ўртоқлар ва кўчманчилар ҳам ҳаммаси баб-баравар ҳалок бўлиб кетиши турган гап. Албатта, Совет ҳокимияти оч қолганларга шошилиш суратда ёрдам кўрсатмоқда, ҳозир у кузги дон экиш учун уларга шошилиш суратда 12 миллион пуддан кўпроқ дон юборди, ҳозирги вақтда озиқ-овқатлар юбормоқда, ошхоналар ва ҳоказолар ташкил этмоқда. Аммо булар камлик қилади. Фалокат шу қадар каттаки, подшо олиб борган уруш туфайли ва оқғардиячиларга қарши олиб борилган уруш натижасида Совет республикаси шу қадар вайрон бўлганки, давлат маблағлари билан меҳнаткашларнинг фақат $\frac{1}{4}$ қисминигина келгуси ҳосилгача аранг боқиб туриш мумкин.

Бой-капиталистлар ёрдамига ҳам умид қўйиб бўлмайди. Дуруст, ҳозирги вақтда Англия, Америка, Франция каби энг кучли давлатларни идора қилиб турган капиталистлар оч қолган деҳқонларимизга ёрдам бермоқчи эканликларини айтдилар, аммо бунинг учун шундай шартларни қўйдиларки, буларни қабул қилиш бизнинг ишчи-деҳқон республикамиз устидан бутун ҳокимиятни улар қўлига бериб қўйишни билдирар эди. Бу тушунарли. Меҳнаткаш қонини сўрувчи капиталист ва сулҳур меҳнаткашга ҳеч қачон беғараз ёрдам берган эмас. Капиталистлар синфи меҳнаткашнинг бутун ву-

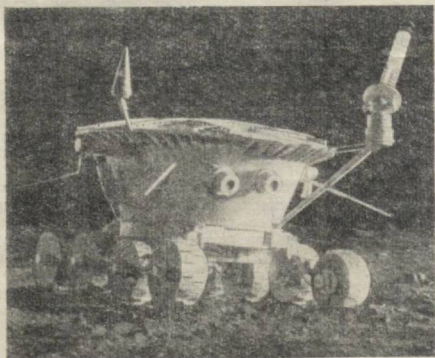
жуди ва жонини асоратга солиш учун ҳамиша унинг очлигидан фойдаланиб келган. Капиталистлар бизнинг қон тўкиб эришган озодлигимизни барбод қилиш, ҳокимиятни ишчи ва деҳқонлар қўлидан абадий торттиб олиш ҳамда улар устидан яна подшо, помешчик, хўжайин, стан пристави ва чиновник ҳукмронлигини ўрнатиш учун энди бизнинг очлигимиздан ҳам фойдаланмоқчи бўладилар.

Козон, Уфа, Самара ва Астраханнинг оч қолган кишилари бутун умидни ўзлари сингари меҳнаткаш кишиларнинг, ҳеч кимнинг қонини сўрмай, пешана тери билан кун кўрувчи қадақ қўлли меҳнаткашларнинг буюк пролетарча бирдамлигига (розилигига) боғлаганлар. Сизда, Орол денгизида балиқ овлаш ёмон эмас, бинобарин, сизлар унча кўп муҳтожлик кўрмай яшамоқдасиз. Овлаган балигингизнинг бир қисмини очликдан шишиб кетаётган чол-кампирларга, деярли бутун йил бўйи оч қорин билан оғир ер ишларини бажариши лозим бўлган ва ҳолдан тойган 8 миллион меҳнаткашга, ниҳоят, биринчи навбатда ҳалок бўлиб кетиши мумкин бўлган 7 000 000 болага ажратиб беринг.

Қадрли ўртоқлар, Орол денгизининг балиқчилари ва ишчилари, саҳий қўлингиз билан ёрдам қилинг! Бу билан сиз одамгарчилик қилибгина қолмай, ишчилар революцияси ишини ҳам мустаҳкамлаган бўласиз. Чунки сиз ишчиларнинг бир-биридан жуда узоқ бўлган жойлардаги пролетарларнинг бир-бирига берадиган кенг ёрдамига таянган Совет давлатининг куч-қудрати енгилмас эканлигини бутун дунёга, энг аввало барча меҳнаткашларга кўрсатган бўласиз. Бутун ишчилар синфи, бир ёқадан бош чиқариб, Волга бўйининг оғир ярасини даволаш учун оёққа турсин, серҳосил Волга бўйи эса олган нарсаларини келгуси йили ўз галласи билан бизга қайтаради. Фақат шу йўл билангина биз Совет ҳокимиятини сақлаб қоламиз ва қўлга киритган озодлигимизни бутун дунё капиталистларининг барча ёвуз ниятларидан ҳимоя қиламиз.

Халқ Комиссарлари Советининг Раиси

В. УЛЬЯНОВ (ЛЕНИН)

ОЙНОМА САҲИФАЛАРИ

1959 йил. «Луна-2» — СССР герби туширилган вимпелни Ойга етказди.

1959 йил. «Луна-3» — Ойнинг орқа томонини суратга олиб, фотоларларни радио орқали Ерга йўллади.

1966 йил. «Луна-9» — Ойга оҳиста қўниб, Ой юзасини суратга олди.

1966 йил. «Луна-10» — Ойнинг суْنый йўлдошига айланди.

1968 йил. «Зонд-5» — Ойни айлангб Ерга қайтди.

1969 йил. «Аполлон-11» — Ойга одам тушириб, Ерга олиб қайтди.

1970 йил. «Луна-16» — автомат ёрдамида Ерга Ой тупрогини келтирди.

1970 йил. «Луна-17» — «Лунаход-1» Ойда биринчи трасса очди.

ҚОРАҚАЛПОҚ ДАФТАРИДАН САҲИФАЛАР

ИЎЛ хотираларимга мен шундай сарлавҳа қўйдим. Аммо зинҳор, улкан, хассос шоиримиз Миртемир билан беллашмоқчидир, деб ўйлай кўрманг, ҳурматли журналхон. Фақат, келажаги ёрқин Қорақалпоғистон бўйлаб кезганимда сеvimли шоиримизнинг «Қорақалпоқ дафтари» деб аталмиш шеърларидаги нафис ва ёлқинли мисралар қорақалпоқ дўстлар қалбига кириш, гирдобли Амударё сирини билиш, афсонавий очилдастурхондай маъмур Орол дийдорига тўйиш, пахтазорлари — қумтепа — саҳро билан, шоліпоялари — қамишзор тўқай билан туташ бу республиканинг чиннакам чиройини англашда менга бир қалит бўлди.

Шоир айтмоқчи, тарихи бир варақча жой бўлиб кетадиган навқирон Нукус мен бориб кўнган кун ўз ҳаяжони, ўз таъвиши билан яшамокда эди: Қорақалпоғистон ёзувчилари ўз сўзларига тўлпаниб, кейинги йилларда яратилган асарларини муҳокама қилаётган, қорақалпоқ адабиётининг равнақи учун янги режалар тузаётган эдилар. Улар кундузи сермазмун мажлислар қуриб, кечқурун отахон шоир Содиқ оғанинг етмиш йиллигини байрам қилдилар.

Нукус ўзининг тўлақонли жўшқин ҳаёти билан яшамокда: пахтазор, шоліпоялар йироқда бўлишига қарамай, бу ерда ҳам катта хирмон, тоғ-тоғ ҳосилининг қайноқ нафаси ҳар қадамда сезилиб туради. Эрта тонгда корхоналар ва ташкилотларнинг дарвозаларидан машина-машина ҳашарчилар теримга жўнаб кетаётганини кўрасиз. Радио ахборот бера бошлаши билан йўловчилар таққа тўхтаб, республика кунни кеча қанча пахта топширгани, қайси район байроқдор бўлиб олдида бораётгани билан қизиқиб қоладилар. Идораларга кирсангиз ҳам гап айланиб келиб пахта устида тўхтайд. Халқнинг бойлиги, фахри, дастурхондаги нони шу пахта туфайли бўлгач, бундай қувонч, бундай гапларнинг бўлиши табиий, албатта.

Биз ҳам Нукусда узоқ турмай, пахта дала-ларига йўл олдик.

— Мен сenga Тошкентни кўрсатаман, — деб ваъда берди ҳамроҳим Тиловберган оға.

Хўжайли — Кўнгирот тош йўлида соатига

саксон километр тезликда кетаётиб, теварак-атрофга қарардим. Ям-яшил воҳадан чиқиб, яккам-дуккам жингил ўсган саҳро кўннига шўнғидик. Шундагина Тошкентдан минглаб километр йироқда эканим ёдимга тушди. Тиловберган оғанинг ҳазилидир, деб кўя қолдим. Забардаст шомр ҳазил-мутоибасиз пайрмайди.

Шуманай афсонаси

— Шуманай — Чаманой деган қизнинг исми, — дея тушунтира кетди Тиловберган оға. — Қорақалпоқда бир афсона бор. Бу ердаги халққа Аму яқин бўлса-да, сув бир умр армон бўлган. Сув бўйда ўтириб, сувга қонмай ўтган неча авлод. Тентак Аму баҳорда тошиб, халқнинг мол-жони, ҳатто бешикдаги боласигача оқизса, саратоннинг гармсели экин-тикинни қовжиратган. Халқнинг охи-фигони на худонинг, на хоннинг қўлигига етган. Буни фақат халқнинг асл қизи Чаманой эшитгану, юра-ида оғир дард қилиб кўтариб юрган. Чаманойга ўзга юртлиқ бир бий ошиқ экан. Қиз унга шарт қўйибди: «Агар Амудан ёп қазиб овулимга сув келтирсанг мен сеники бўлай», дебди. Бий ниҳоятда бой экан. Тилла-қумуш, қўй-эқисини сарфлаб ёп қаздирибди. Иссиқ кунда сўлиб турган экинлар сув ичиб тирилибди. Элатининг чеҳраси очилганини кўрган Чаманой, «Мақсадимга етдим», дебди. Лекин у қорни тоғорада, юзи тоғовда, соқоли тўрвадай бийни ёмон кўраркан. «Шу сассиқ чолга теккандан ўлганим хйи», деб ўзини Амуга ташлабди... Шуманайнинг кўм босиб кўми-либ кетган эски ёпи мамлакатимиз фашизмга қарши ҳаёт-мамонт жангги олиб бораётган 1942—1943 йилларда қайта қавланди. Ватан тақдир қил устида турган энг оғир йилларда келажакка ҳамisha умид билан яшаган халқ юз йил муқаддам аждодлар томонидан ташлаб кетилган Шуманай қўлига яна сув олиб борди. Яна экинзор, чаманзорга айлантирди. Машинамиз катта йўлдан бурилиб, пишиқ ёштдан тикланган обод қишлоқни оралаб бориб, тўхтади.

— Етдик, — деди Тиловберган оға.

— Қоерга? — дедим тушунмай.

— Тошкентга, — деди у жиддий.

Яна ҳазиллашяпти, деб ўйлаб, кулдим. Йўқ, биз келиб тўхтаган жой «Тошкент» номидаги совхоз қишлоғи экан. Чиндан ҳам унинг пойтахтимизга ўхшаброқ кетадиган томонлари бор: қишлоқ бош план асосида қурилмокда. Битгач гўзал, чарогон манзилга айланиши турган гап.

Бизни совхоз директори Бердйбой Қурбонов кутиб олди. Оёғида брезент этик, эгнида эски камзул, деҳқонча кийинган.

— Бердйбой ҳақида «Коммунизм даврининг кишиси» деган очерк ёзганман, — деб илова қилди Тиловберган оға.

Бердйбойнинг қирра бурни сал қизарди, қуноқ лошлари чимирилди.

— Коммунизм даврининг одамлари бошқачароқ бўлишса керак, — дея кулимсираб қўйди.

— Ленин айтган: ҳам маънавий томондан, ҳам жисмоний томондан гўзал бўлишад, — Тиловберган оға ўз очеркидаги фикрни ёқлади.

Бердйбой Қурбонов бизни пахта терилаётган далага бошлаб борди. Бир томонда ранго-ранг кийинган теримчилар. Бир томонда кўм-кўк бўёғига ҳали гард кўнмаган қўш кема оппоқ пахтазор бўйлаб сузиб кетаётибди.

— Анови қартанинг бир кўсагида қирқ саккиз чигит санадим, — деди Бердйбой.

Биз ҳам санаб кўрдик. Чаноқнинг бир хонасида тўққиз, бошқасида саккиз... ҳаммасида қирқ уч чигит.

— Утган йили қандай бўлган? — пахта чигитларини санай туриб сўради Тиловберган оға.

— Одатда ўттиз беш чигитгача бўларди, бир кўсадаги пахта оғирлиги тўрт-тўрт ярим грамм келар эди.

— Бу йил пахтагизнинг салмоғи дурустуку! — дедик.

— Икки ҳисса ортиқ! — Биз томонга жиддий боқди Бердйбой. — Яқин-яқинда ҳам бу ернинг одамлари:

«Қўрбақа бўлбуди,

Якандан гулим.

Шуманайда чўчқа қувган севғилим», —

деб қўшиқ айтиб юрганлари ёдимда.

Халқнинг ижодий қудратига қойил қоласиз.

Қурбақалар қуриллаб ётган қамшзор, тўғиз болаб ётган тўқай кўз ўнгимга келади. Матонатли, меҳнатсевар қорақалпоқ халқининг қўл кучи билан оқилган мана бу кўрик ерлар ҳозир воҳанинг энг гўзал, обод пахтазорлар!

Омади келган йигит

Қорақалпоғистон республикасининг асосий шоти базиси, Шолікор хўжаликларининг энг бадавлати Кўнғирот районидида Чапаев номи колхозидир. У 1964 йили ташкил этилган. Совхоз қишлоғи янги, ҳали кўкаламзорлаштиришга ҳам улғуршмаган. (Бунга шўр сизот суви ҳам ҳалал бераётган экан.) Хўжалик биринчи йили 800 гектар ерга шоти эккан бўлса, бу йил 2100 гектар ерни ишга туширибди. 7 ярим минг тоннага яқин ҳосил кўтармоқчи.

— Илгор бўлишининг ташвиши катта экан,— деди Унгарбой Қўрбонниёзов.— Утган куни киночилар келиб овоза қилишди. Кеча телестудиядан. «Тракторда ўрганинг бўлмади, комбайнда ўриб янчисини кўрсатишимиз керак», дейишди. «Комбайн солишга уч-тўрт кун вақт бор. Шоліпося нам, ўраб кетадир», десам қани кўнчишди Турган-биггани даҳмаза!

— Биз ҳам сизни безовта қилгани келганмиз,— деб фотограф ҳамроҳимга қараб қўйдим.

Анчадан бери шайланиб турган ҳамроҳим директор жилмайган заҳоти аппаратни чиқатиб босди.

— Бўлмаса мен сизларни бизнинг омади келган йигитимиз билан таништирай. Ҳа, ана ўзи ҳам келиб қолди!— деди Қўрбонниёзов дераза тагига келиб тўхтаган «Волгага» имо қилиб.

Салдан кейин кабинетга ўртабўй, қотмагина бир киши кириб келди. У ҳам бу ердагилар каби оёғига этик, бошига похол қапқоқ кийган. Эғнида қизил каттак қўйлақ.

— Тилловуротнинг радиатори бузилган экан. Механикни юбордим,— деди у.

— Танишингиз,— деди директор, ўрнидан туриб.— Наби Жайқубов, совхозимизнинг байроқдор бригадир.

Набининг асл касби тракторчилик. Олтмиш бешинчи йилдан бери биринчи бўлимдаги иккинчи бригадага бошлиқ экан. Планини бажармаган йили йўқ. Уғли Хидирали ҳам ота касбини эгаллаб, комбайн қайдаркан. Ҳозир армия сафида.

Набини «Омади келган йигит» деб аташларининг боиси меҳнатдаги ютуқларидир, деб ўйлаган эдим. Бундан бошқа сабаблари ҳам бор экан. 1967 йили 75 гектар ернинг ҳар гектаридан саялкан 40 центнердан шоти олгани учун у «Москвич» машинаси билан мукофотланбди. Утган йили бир сўмлик потерейга «Волга» машинаси ютбди.

— Бу йил ҳам бир нимага илиниси аниқ. Ваъдаси 50 центнердан,— деди директор Набининг елкасига қоқиб.

Ютуққа чиққан сут рангли «Волгага» ўтириб шоліпосялар тепасига борганимизда Наби Жайқубовнинг ваъдаси асосли эканига ишондик. Шоти белдан келади. Сап-сарик, тилладай. Ичиди бегона ўт кўрмайсиз. Тилловуротнинг комбайни тузалиб қолбди. Эғнига олти метр энликдаги шоліни бехато ўриб кетаётибди.

На чора, директорнинг аччиғи чиқса ҳам, ўроқчиларни бир оз ишдан қўйишга тўғри келди. Ҳамроҳим сурат олишга қулайроқ жой қидириб, кўп уричди.

— Вой-бўй. Шоти экишдан ҳам суратга тушиш қийин экан-ку!— деди Наби кулиб.

Хўжайлининг хирмони Говур қалъадан баланд

Хўжайли райкомининг биринчи секретари кабинетига кириб борганимда Олимбой Ражабов Валентин Софрошин билан гаплашиб ўтирган экан.

Валентин Николаевич билан меҳмонхонада танишганимиз. У Ленинграддаги машҳур Киров заводидан. Бу ерда Киров номидаги завод ишлаб чиқарган қудратли К-700 трактори синсиздан ўтказилибди.

— Олтмиш еттинчи йилнинг... янглишмасам,

саккизинчи сентябрида поезд платформасидан туширдик,— деди Олимбой Ражабов.— К-700ни Энгельс номи колхозга бердик. У ерда уч йил давомида пахта далаларини шўдор қилди, шоліпосяларни ағдирди. Қиш кунлари ўғит ташиди, ёз кунлари сабзавот. Хуллас, тиним билмади. Раҳмат қизил путиловчиларга. Қишлоқ хўжалиғи учун қудратли машина яратибди. Энди мана, Валентин Николаевич тракторини қайтариб олиб кетаётибди.

— Колхоздагиларга жуда ёқиб қолбди!— лўқма ташлади Софрошин.

— Бир кеча-кундузда ўттиз икки гектардан ер ҳайдаб, тўрт-бешта занжирли тракторнинг ишини бир ўзи бажаргандан кейин ёқмасинми!— деди Ражабов фахр билан.

— «Ташлаб кета қолинг бизга, пулини тўлайлик», дейишди колхозчилар.— Софрошин жилмади. Завқ келганиданми, кўзлари қисилиб, гўшадор юзи қизариб кетди.— Уларнинг шўр гап унчўқ бериб кетар эдим. Лекин,— яғриндор кифини қисди,— иложим қанча? Тракторни олиб борганимдан кейин конструкторлар унинг ичка-човоғини ағдаришди. Ҳар бир деталнинг уч йил иш давомида аниқланган чидамли-чидамсиз томонларини ўрганишди. Кейин аввалгидан ҳам кучлироқ янги трактор яратилади.

Софрошинга оқ йўл тилаб хайрлашаётганимизда Олимбой Ражабов:

— Сизнинг тракторингиз билан пахта териб бўлмайди—да, йўқса теримга сафербар қилардик!— дея теғишди.

Олимбой Ражабовнинг таржимаи ҳоли Улуғ Ватан урушидан кейин воғга ётган қўнчилик эш зибиларниқидан фарқ қилмади: ҳозирги Беруний районида деҳқон оиласида туғилган, эллигинчи йилда Тўртқўл педагогика билим юртини тамомлаган, кейин Тошкент юридик институтини битирди. Қорақалпоғистонга қайтган юрист-консулт вазифасидан область партия комитетининг бўлим мудири лавозимига-ча хизмат йўлини босиб ўтган.

У ишлаб туриб Ўзбекистон Фанлар академияси Фалсафа ва ҳуқуқ институти аспирантурасида сиртдан ўқиди. 1965 йили Олимбой Ражабовга Қорақалпоғистон АССР Министрлар Совети фаолияти тарихига оид илмий иш учун ҳуқуқшунослик фанлари кандидати деган унвон берилди. Мана, уч йилдирки у Хўжайли район партия комитетининг биринчи секретари.

Кабинетга олдинма-кетин одамлар кириб келишди. Булар ирригатор, мелиораторлар, район сув хўжалиғи ва қириш ташкилотининг командирлари. Пахта терими айна қизиб кетган, Хўжайли райони кунига тўрт процентдан ошириб пахта топишири турган бир пайтда бундай кенгаш чақирлиши бизни ажаблантирди. Телефон жириглади. Ражабов трубкани олиб жимгина қўлоқ солди. Унг томонда райкомнинг иккинчи секретари Юлдуз Иванови ўтирар эди.

— «Ленин байроғи» бир «Колхида» сўраяпти,— деди Ражабов унга.

Қўнғирот районидидаги Чапаев номи совхоз шолікорлик бригадаси бошлиғи Наби Жайқубов.

— «Ленин байроғи»гина эмас, бошқа қолхазлар ҳам пахта ташидида қийналишяпти.

— Юлдуз Иванович, Нукус автобазаларида йўлчилик! Бўлса, утинисини сўраб олсангиз...

Мажлис давом этарди.

— «Биз мавсумда 20 минг кубметр қазиймиз керак. Ҳозирча 23 минг кубметр қазиди. 17 экскаватор ишлаб турибди,— дея кенгашга ҳисоб берадир район сўғорш системасининг бошлиғи Райимбой Утапов.— Ҳар қаналда учтадан экскаватор ишлаб турибди. Инженерлар бикритилган...

— Райимбой!— Ражабов нотиқнинг сўзини бўлди.— Мана сентябрь тугай деб қолди. Асосий ишининг учдан бири ҳам бажарилмаган. Ноябрьда қаналлар тўғнади. Унда нима қилсан? Сеитниёзов!— Нимадандир ташвишлангандай, полга тикилганча ўтирган тўлагина оқ-сарик кишига мурожаат этди.— Қазувга қанча экскаватор чиқаргансиз?

— Унта.

— Қолганлари-чи?

— Тўрттаси ремонтда...

— Ёзда ҳам ремонтда эди!— Ражабов ўрнидан туриб кетди.— Сеитниёзов! Сиз раҳбарлик қилаётган қурилиш-монтаж бошқармасидаги одамларни ҳар бир қўл ҳисобли бўлган ҳозирги масъулияти пайтда пахта теримидан озод қилиб қўйишмизнинг сабабини тушуна-сизми? Катта йўлдаги кўприк ҳали битмаган. Учасига бошлигингиз Матенов битта экскаваторни эплаб ишлата олмас! У қандай одам ўзи! Сеитниёзов, Утапов, Дўстжонов, яна бир кетра шуни яхши билиб олинлар. Келгуси йилнинг ҳосили сизларнинг ҳозирги қундалик ишларингизга боғлиқ. Ёп, зовурлар вақтида тозаланмаса қишқ, баҳорги шўр ювиш кечикади. Бизнинг шароитимизда бунинг оқибати маълум. Бу ердан қикиб ўз ташкилотларингиз борган, коммунистларни тўллаб бир ўйлаб кўринлар. Аниқ режа тузинлар. Бугунги кенгаш натижаларини райком яқин вақтларда текшириб кўради...

Кенгашга тўпланганлар тарқагач, Ражабов район халқ контроли комитетига телефон қилди:

— Энгельс номи колхозининг проценти кеча сал псайибди. Ташихнинг мазаси йўққа ўхшайди...

Кейин индамай қўлоқ солиб турди-да, бош иргиди.— Яхши. Бориб ёрдам бериб юборинг.— Трубкани қўйган бизга қаради.— Хоҳласаларинг, сизларни кеча кўчма Қизил Байроқ олган Ҳамза номидаги колхозга олиб бораман.

Кенгаш давомида деразга тикилганча, ҳали қочиб, ўзича ниманидир пичирлаб ўтирган Тилловберган оға ўрнидан тураётиб аста хиргойи қилди:

... Хирмонлари мисли осмон,

Говур қалъа қўрғонидан

Баланд, десам янглишмасам...

Йўл-йўлакай Ленин номи колхозга бурилдик. Найманликлар томонидан Улуғ Ватан урушида ҳалок бўлган бир юз ўн уч ҳамқишлоқларига атаб ўрнатилган ёдгорлик қаршида бир дақиқа сукут қилдик. Номлари зарҳал билан ёзилган мрамар дафтарга ишора қилиб:

— Қаранг,— деди Олимбой Ражабов,— Гелдиев Итрик, Гелдиев Холбой... Бир оиладан икки ака-ука... Улар бизнинг бугунги кунимиз, тўқин-сочин ҳаётимиз учун жон фидо қилдилар...

Муздакхон қалъаси вайроналарини ёнлаб ўтиб катта пайкал ёқасида тўхтадик. Арава устида туриб ниқтаб пахта босаётган кўнғир қийбахмал камзулли киши билан «ҳорма—бор бўл» айтишдик.

— Қачон энди?— деди пастда туриб Ражабов.

— Бугун, ўртоқ секретарь.

— Аниқми?

— Чин сўзим!— деди кўнғир қийбахмал камзулли киши чаккасини енги билан арта туриб.— Ошиб ҳам кетади.

— Унда, олдиндан табриклаб қўйайлик. Лекин, маррага етдим-ку, деб бўшаштириб юборманг, Соғинбой ака. Ҳали пахтагини кўп. — Бўлмасам-чи! Икки юзга ҳам кўрбимиз етади!

— Балли.

Тўпхона деворларининг арра тишли кунгираси худди булутларга қадалгудай баланд.

РАЗЛИВДА

Разливда бир кўл кўрдим,
Сувларини мўл кўрдим.
Айландим ёқасида,
Тўлкинлар ҳалқасида,
Разливда чайла кўрдим,
У томонга югурдим.
Кирганимда ичкари

Дедим мен: «Ильич қани!»
Бу ҳаёлим, ёки туш,
Келиб қолдим унга дуч...
Кўришдим қучоқлашиб,
Юрагимда завқ тошиб,
Дийдорига дил қонди,
Юзим повуллаб ёнди,
Ҳаяжондан тилмига,
Сўз келмайди, кўринг-а!
Сўнг дедим: «Ислаб келдим,
Манзилнинг кўзлаб келдим,
Ильич, элимдан салом,
Сенга раҳмат бир олам!
Сенга даламдан салом,

Уйим, боламдан салом.
Ободдир саҳроларим,
Лим оқар дарёларим;
Ҳаммасига сен сабаб.
Сен ўзинг бўлиб офтоб,
Йўлларини эддинг порлоқ,
Яшнади Қорақалпоқ...»
Ҳаяжоним, сўзимдан
Ильич кўларди зимдан.
Қорақалпоқ оқинини
Билиб ўзин яқини
Қонди елкамга Ильич,
Кўзларида нур, севинч.
Бир вақт ўзимга келсам,

Атрофимда гўж одам.
Юртдошлар эди булар,
Эҳтимол, мендан кулар!
Йўқ, уларнинг ўзи ҳам
Ильич билан чинакам
Сўхбат қураб эдилар,
Недир сўраб эдилар,
Жавоб бераб эдилар...
Ҳаёл билан банд барча,
Ленин-чи, оталарча
Бокча, кулар меҳрибон,
Юрагиди ҳаяжон.

Ю. ШОМАНСУР таржимаси

Қадимий шаҳар харобаларига яқинлашганимизда Тиловберган ога энди товушини баралла қўйиб, таниш мисраларни такрорлади:

Оқ момиги кўпириб тошган,
Хирмонлари мисли осмон,
Говур қалъа қўрғонидан
Валанд десам янглишмасман!

Машинадан тушганимизда у қадимий қўрғон томонга қўл қўйиб хитоб қилди:

— Бу йил Хўжайлининг хирмонлари мана шу Говур қалъадан баланд бўлади!

— Янглишмадингиз,— деди Ражабов баланд, хипча қаддини букиб сал энжайганча юқорига йўл бошлаб бораётиб.— Мана шундай минг йилларга чидаган зўр Говур қалъани-ку бобокалонларимиз яратган экан, нега энди биз пахтадан тоғ ярата олмаимиз?

Говур қалъанинг энг баланд нуқтасига чиқиб чор атрофга назар ташласам ҳамма ёқ лайлак қор ёғиб ер бетини боса бошлагандай ола-чалпоқ. Узоқда Хоразм шоҳлигининг қадимий пойтахти Кўхна Урганч миноралари кўриниб турибди. Кўз илганча, кўхна шаҳарга қадар пахта.

— Фақат териб-ташиб улгурсак бас,— дейди Ражабов паства ўрмалаб кетаётган машиналардан кўз узмай.

Говур қалъа Амударё қирғоғида жойлашган обод шаҳар бўлган. Кўхна Урганч ҳам... Қадимий тарих жин кўчаларида кезиб, узоқ ўтмишда ҳам пахта, арпа эккан, ёп қазиб богроғлар қўқартирган, бугдой, шולי экиб эл дастурхонини маъмур қилган доворак, қадққ кўлли боболаримиз руҳини ёд этиб, вақт ўтганини билмай қолибмиз. Тарих — сирли ва сехрли. Ер юзи ҳаммаша адолат ва разолат, маърифат ва жаҳолат ўртасидаги кураш майдони бўлиб келган. Тарих кураш билан жозибалидир. Аммо мана бу рўпарамиздаги

реал ҳаёт ва унинг эртаси ундан ҳам жозибали ва умидбахш!

Биз Говур қалъа гумбазидан тушиб зовурнинг у томонидаги Ҳамза номли қолхозга қараб йўл олдик. Қолхозда давлатга пахта сотиш планини тўлдирган, ҳозирнинг ўзидаёқ гектар бошига қирқ центнердан ошириб ҳосил олган машхур пахта устаси, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Йўлдош Маткаримов, ҳозирнинг ўзидаёқ «Ўзбекистон» пахта териш машинасида юз эллик тоннадан ортиқ пахта терган моҳир механизатор Жумабоев, яна ўнлаб пахта усталари меҳнат қилмоқдалар. Мен улар билан Олимбой Ражабовнинг ҳикояси орқали ғойибона танишман. Олимбой Ражабов улснинг бола-чақаларигача билади.

— ...Қолхоз раиси Абдукарим Холбоев илгари шу қолхознинг ўзида партия ташкилотчиси эди,— деди у.— Яхши партия ходимларидан эди. Шунинг учун шаҳар Советига раис ҳам қилиб кўтаришган эди. Ҳали ҳозирча шаҳар бошқа, қишлоқ бошқа. Узига яраша ташвишлари кўп. Шаҳар ҳўжалигини эшлаб кетдию, ҳар қалай, қишлоқ боласи эмасми. Маълумоти ҳам қишлоқ ҳўжалиғига мос. Шунинг учун йил бошида уни шу қолхозга раисликка тавсия этдик. Қолхозчилар қучоқ очиб қарши олишди. Холбосз райкомнинг ҳам, қолхозчиларнинг ҳам ишончиги оқлади. Қолхознинг ҳозирги қадам олиши чакки эмас — Қорақалпоғистон ҳукуматининг кўчма Қизил байроғини олди. Шаҳар Совети раислиғига ўзимиздан чиққан бошқа бир йигитни тавсия этдик. Унинг иши ҳам чакки эмас. Сабаби, ўзи қурувчи инженер. Шаҳар коммунал ҳўжалиғида анча ишлаб тажриба орттирган... Ия, ана! Қаҳрамоннинг ўзи хирмон бошида юрибди-ку!

Биздан ўн қадамча нарида қотмадан келган баланд бўйли бир одам турарди. У далага ишлагани чиққан кишига ўхшамайд. Оёғида хром этик. Эғида оҳори тўқилмаган кул ранг костюм. Бошида зангोर велюр шляпа, кўкрагида Олтин Юлдуз.

— Йўл бўлсин!— дея қўл берди унга Ражабов.

Қаҳрамон индамади.

— Кўксига кетяписизми?— қайта сўради Олимбой Ражабов.

— Йўқ... — у ийманиб ерга қаради.

Кейин билсак, бу ерга Қорақалпоғистон телестудиясининг оператори келиб кетган экан.

Қўтликъиз момонинг қўшиғи

Қолхозга Ҳамза номининг берилиши бежиз эмас. Хўжайлида кўп жойлар, кўп воқеалар оташин шоир Ҳамза Ҳакимзода номи билан боғлиқ. Бу ерда 1922—1924 йилларда Ҳамза билан бирга ишлаб, халқ ўртасида маърифат, маданият таратган одамлар кўп. Олимбой Ражабов бизни шулардан бири билан таништирди.

Биз Ҳамза Ҳакимзода тарбиячи, кейинча директор бўлиб ишлаган интернатда бўлдик. Эски биносини ҳам, янги биносини ҳам бориб кўрдик. Ҳамза ишининг давомчиси, чинакам маърифатпарвар-тарбиячи Амина опа билан сўхбатлашдик, унинг уч ёшдан тортиб ўн етти ёшгача бўлган саксон саккизта ўғил

ва қизларининг меҳмони бўлдик. Уларнинг чинни садосидай тиник қулгилари ҳали қулғим тағида ўчмасдан, қувноқ чехралар кўз ўнгимдан кетмасидан меҳмонхонага етиб келганимда, мени Қўтликъиз кутиб турган экан... Жон олиб жон берилган, янги социалистик ҳаёт учун шафқатсиз кураш олиб борилган ўша узоқ революцион йиллардан бери ёшу қари тилида Қўтликъиз номи билан машхур бўлган момо рўпарамда ўтирибди. Қорақош, қорақўз, қулча юзли аёл. Пешонабоғ устидан қора шолрўмол ўраган. Эғида қора гижим бахмалдан узун яланг қамзул. Бир ёнбошида гармони.

— Бунни кўпдан бери чаласизми?— деб сўрадим.

Қўтли момо гармонига кўз қирини ташлаб қулмисиради. Шунда бирдан ўзгарди. Уни кекса кўрсатиб турган ажинлар хонидан сидириб ташлагандай бўлди. Кўзларида шўх кинона ўйнади.

— Болеликдан ҳамроҳим-ку!—Момонинг товушида ҳазил-мўтубола жаранглади.— Бошигга неча хил маломатлар солмади бу қўрмагур! Шунда ҳам ажрагим келмайди.

— Маломат билан бирга қувонч ҳам келтирдимди?— дея сўз қотдим.

— Хова, ёшулли!— Қўтли момо бош иргади.— Бир кунчи бош ювиб ўтирсам Ислон Чека уйимизга кириб келиб қолди. «Қўтликъиз!» деди. «Лаббай!» дедим.— «Гармонингги оли!» деди. «Қаён борамиз, оға?», дедим. «Яхшигелдихон овуру экан. Бориб кўриб келали», деди. Совет ҳокимияти Жунайдохони Қорағимга қувлаган, бошқа майда-чуйда туркман хонлари билан ортиқча қон тўкмаслиқ учун яхши муносабатлар ўрнатишга ҳаракат қилаётган вақтлар эди. Шунинг учун Ислон Чеканинг сўзини қайтармай тезда отланиб, қўлга гармонин олиб орқасидан юрдим. «Зарифбойга ўзим тушунтиралам», деди Ислон Чека. Хова, оға, дедим. Зарифбой ёзганиз Шайдаков армиясинда учинчи эскадрон командир бўлган коммунист. Тушунтирмаса ҳам ўзи тушунадиган одам. Шундай қилиб, Ислон Чека бош бўлиб уч-тўрт киши Яхшигелдихондан ҳол сўрагани овулига бордик. Совга-саломимизнинг тузуқлиги учунми, ёки Совет ҳукуматидан хайиққани учунми хон бизни яхши қабул қилди. Қўй сўйиб зейфат қилди. Шунда Ислон Чека менга қараб: «Гармонъ чалиб хонинг қўнглини хушла!» деди. Мен ҳам қўлга гармонин олибману орқа-олдига қарамай қўшиғимни айта берибман. Шукуржон онам саводли, шоир табият киши эди. Мен бўлсам, ёганларини ёдлаб олиб айтар эдим. Шукуржон онамининг охири бағали мана шу. Бунга гармонъ чалиб айтиб берганимда ўзига ҳам ёққан. Яхшигелдихонга ҳам ёқса керак деб, ўйлабман-да.

Баланд гармонъ аккорди меҳмонхона деворларига бориб ўрилимо пасади. Қўтли момо кўзларини юмиб аста куйлай кетди:

Кўчиб юриб, кўчда армон қолмади,
Кўрпа юклаб, белда дармон қолмади.
Орзуъ эшит, қайда бўлсанг, бекларим,
Халтада ун, қопда галлам қолмади.

Қалъамизнинг дарвозаси ўймали,
Восмачилар молмизини қўймади.
Фуқаронинг қонин ичиб тўймади,
Ўлар бўлдиқ босмачининг дардида.

Қўтликъиз Сейтжоновна дугонаси Даствагил билан бу суратни 1931 йилда олдирган экан.

ВАТАНИМГА

Бугун дилда ҳис этаман олис аждоднинг
Муҳаббату қаҳрини ҳам орзу дардини.
Ва улардек ардоқлайман олис авлоднинг,
Зиммамдаги отага хос оғир шартчини.
Аждодларга, авлодларга туташдир қалбим,
Бир одамча севдим юртда ҳар бир одамини.
Чунки улар ншқ-муҳаббат бахш этди менга,
Мен уларга бахш этурман бутун оламини!
Улардадир орзуларим, ўзлгим менинг,
Мен уларга қолдиргайман неки боримни.
Фарзандингу эгандирман, она-Ер. сенинг,
Фарзандиму эгам деб бил авлодларимни!

Фақат мақтов, дабдаба учун
Бу ҳаётни севмадим, аммо —
Буюк ишлар қилсам-да бир кун,
Буюкликка йўқ менда даъво.
Ҳаёт менга ширин ва суюқ,
Бўёқларсиз, дабдабасиз ҳам.
Унда бахт бор, орзу бор — буюк,
Етарлидир азобу ситам.
Ҳаёт сўзлар минг хил ҳикоя,
Минг тингловчи: минг рад, минг таҳсин.
Ҳар замонда турли низоъ,
Даврларнинг тинглайман баҳсин.
Мураккабдир мен учун ҳаёт,
Мураккабман ҳаётда мен ҳам.
Тақдир менга мангу бош эгмас,
Мен ҳам унга мангу бош эгмам!

Тоблан, менинг темир иродам,
Оташга сол қалбимни яна.
Тақдирларнинг жангида бу дам
Орзуларим қилсин тантана.
Ғафлат босса уйғот уйқудан.
Уйғоқ боқай мудом асримга.
Жонли ҳаёт, жонли туйғудан
Шу уйғоқлик мерос наслимга!

Беруний

Абитой ТУРУМБЕТОВ

СИРДАРЁ

Ўзбек, тожик, қозоқ, қирғиз даштларин
Ўлистон айлаган саҳий дарёсан.
Минг йиллар яшадинг, яна минг йиллар
Она-Ер бағрида боқий дарёсан.

Пахтасан, ипаксан, бойликсан ўзинг,
Дастурхон зийнати — қонисан элнинг.
Эшиги олдидан зилол сўвисан,
Қалбидан жўш урган қонисан элнинг.

Тунимиз чарогон Фарҳод нуридан,
Қайроққум ГЭСидан эллар нурафшон.
Чордара денгизи тўлқинларида
Абадий кўрағиз Лениндан нишон...

Минг йиллар яшадинг, яна минг йиллар
Она-Ер бағрида боқий дарёсан!

Хўжайли районидаги Ҳамза номли колхознинг Бригада бошлиғи
Йўлдош Маткаримов.

Г. ГРАФКИН фотоси

Унинг лабларидаги бечоралик, мунг ғазаб
билан алмашинди. Ийелоқи куй ўрнини пўлат
жеранги босди. Момонинг сўлгин кўзларида
ўт чақнади, товушда исён янгради:

Шайдаков кеп, оро кирди жоним,
Шайдаков кеп элни обод айлади!

Пуламит тўпини қўлига олиб,
Қувди босмачини олдига солиб.
Уларнинг ўлиги чўлларида қолиб,
Яшасин дунёда қизил аскарлар!

— Яшасин дунёда қизил аскарлар, деб ту-
риб Яшигелдихон ўтирган томонга қараб
қолмайманми! Кўздан ўт чақнади. Қўрқак-
нимдан тилим танглайимча ёпишиб, гармоним-
ни тушириб юборай дедим. Ҳамма жим. Ис-
лом Чека ҳам ерга қараганча ўтирибди. Ён-
веримга қарамай, гармонини тортаверибман.

Яшигелдихоннинг йигитлари қалъа дарвозаси-
ни бекитиб, милтиқларини шайлаб, хоннинг
буйруғини кутиб туришибди. Шунда Ислом
Чека Яшигелдихонга қараб: «Хон, бу ёш бо-
ла, Қўлина кампит бериб, айт, десанг тилига
келганини айта берадир», дегани ҳалигача қу-
лоғимда. Чиндан ҳам у вақтда жуда ёш бола
эканман. Ўзим ҳам кичкинагина... бойи бор
кегинга ҳеч ўхшамасдим. Хон инсофга келиб
ғазабини ичига ютдики ё чўчидими, бизни
омон қўйиб юборди. Шундай, ёшулли, Ҳам-
за оға Хўжайлига келиб труппа тузганча ҳам
мен гармонь билан айтар эдим.

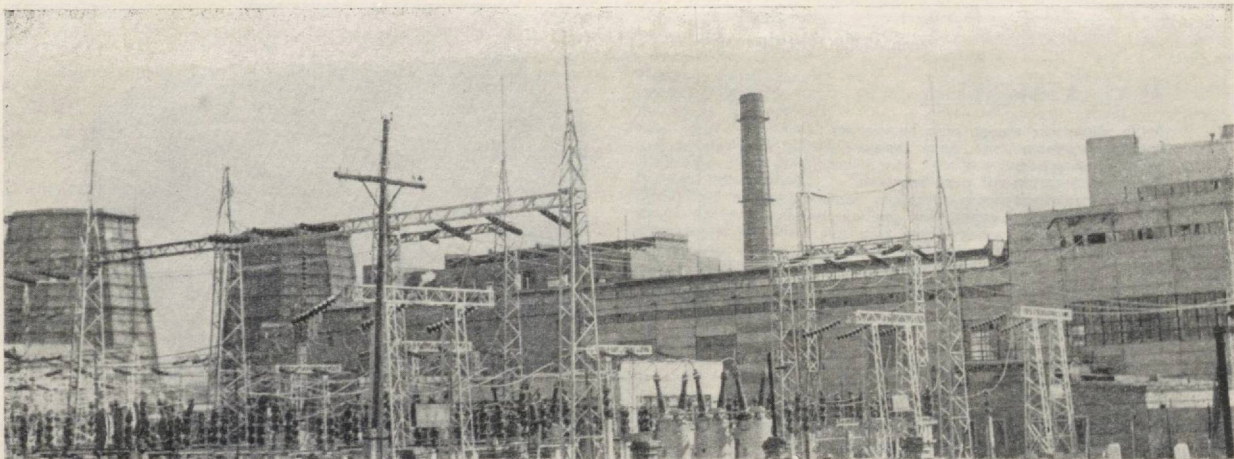
— Труппа тузганмидилар?— деб қайта сў-
радим.

— Бўлмаса-чи,— жилмайди Қутли мо-
мо.— Жамила бўлиб мен ўйнаганман, Зариф-
бой Гофир ролида чиққан. Айтимбет Нурмо-
нов, Сеитниёз Жуманиёзов, яна Абдулла Жу-
маниёзов деганлар бор эди. Ражаб жарчи кў-

ча-қўйда юриб «Бой ила хизматчи»ни кўрма-
ганлар армонда... деб жар қақирар эди. Ус-
ти юпун эди. Совуқда тўнгмасин, деб Ҳамза
оға унга бир гулли кийдирган. Овлоқроқ
кўчада жар қақириб юрса, Тонготар деган бир
йўлтўсар ечинтириб кетбди. Шунда Ражаб
жарчи: «Ҳамзанинг жарини биз қақирибмизу
гуллини Тонготар кийибди, деган экан... Эн-
ди, ёшулли, Ҳамза оға билан қандай учраш-
ганимни айтайин.

— Қулогим, сизда,— дедим, стулли унга
яқинроқ суриб.

— Йигирма биринчи йили Салимабика би-
лан мени Хўжайлига женотдел қилиб сайлади-
лар,— деб яна ҳикоя бошлади Қутли момо.—
Совет ҳокимияти хотин-қизларга эркаклар би-
лан тенг ҳуқуқ берган. Шу ҳақиқатни уйма-
уй юриб тушунтирардик, хўрланган жабр-
дийда аёлларни золим эрлардан ҳимоя қилар-
дик. Бир куни иш билан Салимабиканикига

Тахиятош ГРЭСи.

Г. ГРАФКИН фотоси

кирдим. Қарасам Зарифбой ўша ерда экан. Матёқуб Отажонов ҳам бор. Иккови ҳам Қизил Армия сафидан бўшаб совет-партия ташкилотларида ишлайётган эди. Яна бир нотаниш киши ҳам ўтирган экан. Қорақош, қорақўз, озагин, ола дўппили. Бу томоннинг одамига ўхшамайди. «Интернат мудири Ҳамза оға» деб таништиришди. Қўлларини олиб Салимбакининг ёнига ўтирдим. Театр очишни маслаҳат қилишайётган экан. Отажонов Ҳамза оғага менинг овозимни мақтади. Шу кундан бошлаб женоделликдан ташқари Ҳамза оға тузган театрнинг ишларини ҳам бажара бошладим. Биринчи марта Ҳамза оға ўргатган, биринчи марта сахнадан туриб айтган қўшиғим мана бу.

Қўтли момо қўлига гармонини олиб, чўзиб тортиди-да, ишчи-деҳқон бирлиги ҳақида, яғни тузум хотин-қизларга озодлик келтиргани ҳақида кўйлай кетди.

Сўзлари ўта содда, кўйи табиий бу қўшиққа қулоқ солиб ўтириб, ўзи ҳам ўқитувчи-мураббий ҳам хонанда-созандаларни тўплаб том маънодаги халқ театрини ташкил этган ташкилотчи, омамага яғни тузумнинг мақсадини етказган тарбиятчи Ҳамза Ҳакимзода сиймоси кўз олдимга келди. Шоир бу қўшиқ сўзларини ёзганда ишчи-деҳқон ҳокимиятининг моҳияти ва хохишини омамага энг осон, тушунарли йўл билан етказишга ҳаракат қилган. Тўғрироғи у ҳофиз ва музика тили билан халққа хитоб қилган.

Қўтли момо гулдор пивёладаги чойдан бир ҳўпплаб, ҳикоясида давом этди:

— Биз хонанда-созандалар тўпланишиб машқ қилиб турган эдик. Ховлиқиб Ҳамза оға келиб қолди. «Биродарлар, Ленин конституция берди», деди. У вақтда «Конституция» нима дегани — билмаймиз. Бу сўзни биринчи марта Ҳамза оғанинг оғзидан эшитдик. У хонтахта ёнига чўқалаб, нимандир тез-тез эди. Дам ўтмай менга бир парча қоғоз узатди. «Қўтликчи, мана бунди ёд ол», деди. Шу кунгидек ёдлаб, халқ олдида гармонь билан айтдим.

Қўтли момо тиззасида турган гармонини яна қўлига олди. Одатдагидай, кўзларини юмди-да, бир дам сукутга чўқди. Бу пайтда у чоқина кўринса-да, улғувор, олтимиш беш ёшига қарамай, гўзал эди. Балки момо бу пайт йигирма иккинчи йил — ўзининг ёш қалбида ҳислар тўфондай тошган ёшлигини эслагандир.

Қўқикдан куй янгради:

Қонуннинг асоси бўлиб бизларга раҳбар,
Эркак билан хотинга ҳуқуқ бўлди баробар!

Қўтли момо қўшиғини тугатганда биз дарёда ўтирганлар беихтиёр чапак чалиб юбордик. Момо тўлқинланиб кетди. Эҳтиом қалбнинг самимий туйғусини ифодалаб тўрт жүфт

қўлдан чиққан қарс момага ўзининг сахнада эришган катта муваффақиятларини, юзлаб минглаб муҳлисларининг гулдўрос олқишларини ёдига туширгандир. У таъзим қилди. Бошини кўтарганида киприклари нам эди. Хўрсиниб қўйди.

Амударё миллионери

Тик қирғоқ, усти қорагунгўрт тўронғизор. Ёйиқ дарё сатҳи узоқда жимир-жимир қилади, осмон эса лоқувард, сокин. Палуба бетўхтов титрайди, Пастда девкор мотор ҳансирайди.

Капитан Иброҳим ака билан кеманинг тумшук томонида турибмиз.

— Умрим шу дарёда ўтди,— деб қўйди у. Кўзим, қизариб-бўзариб гирдоб бўлиб оқаяётган Аму сувида, қўлогим Иброҳим акада. У бу сўзини ўтган умрига ачинабми ёки фخرланиб гапирдимми, юзига боқиб билолмадим. У чўндай қўйма гавдасини мардонавор туриб оқимга тикилганча турибди. Қўюқ қошигача бостириб кийган қора фуражкеси, энгагича тушган ўсиқ мўйлови унинг бўғриққан юзларини янада тундрок қилиб кўрсатади.

— Узим Хонқа яқинидаги Қирқеп қишлоғиданман, ёшулли,— дея хангомага киришди Иброҳим ака.— Бу ерга тирикчилик вақидан келиб қолганман. Ўн ёшимда отадан ажралдим. Ўн тўрт ёшимда Чолиш пристанига бориш ишга кирдим. Йигирма олтинчи йилдан то ўттизинчи йилгача солдовчи бўлиб, кема судрадим. Чолишда кемага пахта ортардик-да, ўн саккиз солдовчи Чоржўйгача тортиб борардик. Баъзида ўн кун, баъзида бир ой йўлда қолиб кетардик. Қайтishда кемага омон, тиш, уруғлик ёки кунжара ортардик.

Репининг машхур картинаси таъсиридами, бурлаклик, яғни солдовчилик узоқ ўтмишгача алоқадор заҳмат бўлиб туюлар эди менга. Рўпарамда турган салобатли капитанни солдовчи қиёфасида ҳеч ҳам тасаввур эта олмадим.

— Шу Амударёда-я?— ишонгим келмади.

— Бўлмаса-чи!— деди Иброҳим ака менга қараб қўйиб.— Амуда подшо ҳукуматидан иерос бўлиб фақат тўртта-бешта дарё пароходи қолган. Бошқалари ҳаммаси моторсиз ёғоч кемалар эди. Ўттиз бешинчи йилгача ана шундай кемада дарғалик қилдим. Кейин теплоходда ишладим. Мана, қирқ тўрт йил ўтди...

Тўғри, Иброҳим ака қирқ тўрт йилдирики Амударё билан олишади. Амуни жилволаб олганман дейдиган капитан янглишади. Дарё кўтариб урганини билмай қолади. Уни ота-боболар бекорга Жайхун деб атамаганлар. Қуни кеча кема сузиб ўтган теран ўзан бугун қарасангиз кум бўлиб қолибди. Капитаннинг кўзи шамғалат бўлдики тамом: кемасини кумга қадаб, қараб тураверади.

— Асов-ку, бу Амударё!— дейди Иброҳим ака худди бўз отнинг ёлини силаётгандай қўл чўзиб.— Миндингми, доим хушёр бўлиб тур. Қирқ тўрт йиллик умрим, мана шундай. Амунинг бу бошидан у бошига, бу ёғи Даргон ота, бу ёғи Оролга сузиш билан ўтди. Мана шундай кема ортга гоҳида икки, гоҳида учта баржани тиркаб оламиз-да, сузганимиз сузган...

— Ёшингиз қанчага борди, Иброҳим ака!— деб сўрадим.

Капитан мўйловини силаб мийғида кулиб қўйди.

— Менинг ҳамма ўртоқларим пенсияга чиқиб кетишди.— Иброҳим ака аста бош чайқайди.— Павел Григорьевич Середа... Мадраим Избостиев... Бизга ҳам оз қолди...

— Болалар нечта?

Капитаннинг чеҳраси яна ёришди.

— Болаларга боймиз!— дея қулди у.— Ўн-та. Тўрт қиз эрга чиққан. Бир ўғил матрос-моторчи бўлиб ишлайди. Икки ўғил армияда. Бошқалари ўқийди.

— Пири бадавлат экансиз,— дедим.

— Деҳқончилик!— ҳазилга йўйди Иброҳим ака.

Бирдан кеманинг юрак уриши заифлашгандай бўлди. Капитан машина залига тушиб кетди. Мен палубада ёлғиз қолдим. Айланиб кеманинг қуйруқ томонига ўтдим. Шатакка олинган баржаларда чироқ ёқилибди. Тунука печда эса олов ёнмоқда. Матрослар балиққўйрва пиширишайётганга ўхшайди. Чап қирғоқдаги тўқай устида кечки шафақ ловуллади.

— Амударё миллионери,— дея ўзимча пиширладим кеча пристанда кимдир капитан Иброҳим Нурматовни шундай деб атаганини эслаб. Дарҳақиқат уни миллионер деса арзийди. Аму — Орол бўйлаб миллион километрдан ортиқ сузгандан кейин, ўз кемасида миллион тоннадан ортиқ юк ташигандан кейин у миллионер бўлмай қим бўлсин!

Совет ҳукумати унинг хизматини ардоқлаб, кўксига Меҳнат Қизил Байроқ ордени, кўшқўш медаллар тақийди. Ҳамма жойда эъзоз-ҳурмат уники! Лекин, барибир, Иброҳим аканинг пенсияга чиқишга қўнгли йўқ кўринади. Суяғи меҳнат билан қотган-да. Айниқса мана бу ўйноқи Аму билан, унинг сўлим қирғоқлари билан хайрлашиш менгаки оғир, ўрганган одама жуда оғир бўлса керак.

Соҳаларини силаб-тортиқлаб салқин Аму шамоли эсади. Юрагимда ҳаяжон. Анави Аму сувидай тўлқинланади. Урта Осиёнинг бу энг катта дарёсида сузиб, қирғоқларида кезиб юриб шу дарёдай бағри кенг, феъли кенг, меҳнатқаш ажойиб одамлар билан танишдим. Уларни ҳар қанча мактасанг ҳам оз.

Улар тўғрисида ҳали яна хангомелашамиз, азиз журналхон.

С. АНОРБОВ

Ю

МУРТОВ тўлини ойни яшироққидек юксакка бўй чўзиб турарди. Овулга оқиб келаётган қўшиқни ҳатто табиат, осмон ҳам сукут сақлаб тинглаётгандек.

Саҳнадаги қўшиқ айтаётган аёлнинг овози ҳаммани ром қилган. Қорачадан келган, сўлимгина бир қиз, четда ҳайрат ва таажжуб билан қўшиқ айтаётган аёлга тикилиб турибди. Қўшиқчининг лаблари ҳаракатга келганда, қизнинг ҳам лаблари қимирлар, қошлари чимирилса, унинг ҳам қошлари чимирилар эди.

— Қани энди мен ҳам шундай қўшиқчи бўлсам!..— дея пичирлади қиз.

Қаттиқ қарсақдан қиз ҳушига келди, чапак чала бошлади.

...Концерт ниҳоясига етди. Йигилганлар тарқалишди. Фақат ҳалиги қиз жойидан қўзғолмади. Артистлар ўз кийимларини кийиб меҳмонхонага қайтмоқчи бўлганларида қиз ҳалиги қўшиқчи аёл олдига чопиб борди.

— Опа...— деди қиз. Лекин гапини айтолмади.

Қўшиқчи аёл унинг ҳолатини англади шекилли:

— Синглим, уялма, яқинроқ кел, — деди кўл чўзиб. Қизнинг бошини силаб: — Қўшиқчи бўлмоқчимсан?— деб сўради.

Қиз индамай аёлнинг кўзларига жавдираб қараб турарди. Аёл меҳрибонлик билан сўради:

— Исминг нима?

— Ойим... Ойимхон...

Қўшиқчи аёл ҳаялга қўмди. У ҳам бир пайтлар мана шу қиздек қўшиқчи бўлишни орзу қилган. У ҳам мана шу қиз каби овулга келган қўшиқчиларнинг кетидан қолмай югуриб, эргашиб юрган. Ажабо, бу

Шу куни кечқурун у билан хирмонда учрашдим. Қиз терган пахта 367 килограммми тошни босди.

Биз Эшонёп ёқалаб бирга кетдик. У берган саволларимга тез, пухта жавоб қайтарарди:

— Шунча пахтани қандай тердингиз?

— Мана шу қўлларим билан тердим. Ахир ўзингиз кўрдингиз-ку!

Дарҳақиқат, ўз қўлим билан кўрдим.

— Мана ҳозир яхши теримчисиз. Яна ким бўлмоқчисиз?— деб сўрадим.

— Ойимхон Шомуротовадек қўшиқчи бўлмоқчи эдим... Албатта бу болалик орзуси...

Ўзбекистонда Турсун-ой Охунова қақирқиқларига биринчи бўлиб «Лаббай» деган шу Ойимхон эди. Уқишга бир ўзи эмас, дугоналари билан борди. Биринчи бўлиб машина рулига ўтирди. Шу йили Амударё районида қирқ қиз машиналарни бошқарди. Ойимхон Камолова машинада 250 тонна пахта терди.

Қорақалпоғистоннинг ҳамма жойида Ойимхондек бўлишга «от» қамчиллаган қизларни санаб саногога етиб бўлмайди. Ойимхон Камолова фидокорона меҳнати тўғрисида Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Ойимхон Камолова.

Мана беш йилдирки, Ойимхон Крупская номли колхозда раиса. У ҳар бир ҳамқишлоғининг феъл-атворини, ҳар бир пайкалниги сири-ни яхши билади. Юбилей йилда колхоз аъзолари она-Ватан хазинасига ҳар гектар майдондан 38 центнердан пахта топшириб, ланни ортиги билан бажардилар.

Ойимхон Шомуротова эса ҳамон қуйламоқда. У саҳнага 1927 йили чиққан. Хўжайлида Ҳамза асос солган «Тонг нури» труппаси унинг учун мураббий, мактаб бўлди. Шундан бери Ойимхон Қорақалпоғистон саҳнасининг етакчи солистидир.

Ҳукуматимиз Ойимхон Шомуротованинг кўп йиллик баркавали меҳнатини тақдирлаб, 1968 йили СССР халқ артисти деган юксак унвон берди.

Икки Ойимхон — халқимизнинг қўш юлдузларидир. Бир деҳқон бўлса, бири санъаткор. Бир даъда қизнинг меҳнат қилса — бири унга бағишлаб қўшиқ қуйлади. Амининг қўш Ойимхони — халқимизнинг қўш юлдузига қўшалок омад ёр бўлсин.

ОЛИМ СЕЙТНАЗАРОВ

ТАҚДИР ТАБАССУМИ

қизчанинг келажаги қандай бўлар экан? Албатта, ҳозир келажакни олдиндан бичиб-ўйлаб бўлмайди. Бунинг учун кўп вақт, курашмоқ керак. Инсон ўз тақдирини ўзи ҳал қилади. Тўғри, баъзан орзу ушалишига қимдир сабаб бўлди, деймиз, аслида ўша одамнинг жисмида, юрагида очилмаган истеъдод — ҳазина қўйиб ётган бўлади. Бунинг амалга ошириш ҳар кимнинг ўзига боғлиқ. Бу ҳазина аста-секин рўбба-га чиқади.

— Иккимизнинг ҳам мақсадимиз бир экан, — деди қўшиқчи аёл.

— Ойимхон опа, сизнинг армонингиз бўлмаса керак?

Ойимхон жилмайди:

— Жоним, бу оламда армонсиз киши йўқдир. Сен ҳозирча ўқишингни ўйла. Ўқишни тугатганидан сўнг менга хабар бер. Олдимга кел. Маслаҳатлашамиз. Кейин бир иложини қиламиз, хўпми?

Қиз жилмайди:

— Хўп, опаюм.

Қўшиқчи аёл секин юриб меҳмонхонага кетди. Қизча эса машҳур Ойимхон билан учрашганидан беҳад хурсанд бўлиб, уйига чопди.

Мен кичик Ойимхонни 1955 йили, куз кунларининг бирида, Қипчоқдаги Крупская номли колхоз пахтазоридида учратдим.

— Бизнинг машҳур теримчимиз, Кунига 250—300 килграммдан пахта теради, — деди колхоз раиси. — Албатта шу қиз билан гаплашгин.

Ибройим ЮСУПОВ

БУЮР, ҚУНОҒИМ!

«Биз тараф жаннат» деб айтолмасам ҳам, Аммо дедам сенга унчалик ёмон. Эшитгандан кўрган маъқулроқ, ошнам, Ҳозир мактабинини кўтармас экан. Бурунлар чимбойли, гуранлики ёки Туяқаш Хивада қўришиб чўкса:

- Бизда ит искамас кўкнор, тамаки,
- Бизда пишар янтоқ ўрнига қўнча,
- Бизда-чи, обинон ўсар қовоқдай,
- Биз тарафга борсанг ётиб ичасан...

Дек ҳар ким ўз элини мактаб ҳар ёқдан,

Чойхонада кўнгил ёзишар экан.

Ҳар қайсиси қолган армонда чунон

«Вох, бир кўрадиган жой экан-ку», деб.

Энди-чи! Учалми десак, соф осмон,

Юрибмиз сочилган ризикни териб еб.

Кеча Таллиндаги шинам кафедра

Бир мактагдан бўлсанг: «Биз тараф

ундоқ...»

Эртан Нукусдаги ишчи сафида

Уни кўришингга гумон йўқ — қўноқ.

Бетакалпф айтсам: ўз оти-ла эл,

Бунда одамларнинг икки бети чўғ. Холисона кўргинг келса, жигар, кел, Насибанг билади: не бору не йўқ. Дерлар: кузда учиб кетган турналар Кўкламда қайтишар Оролга тугал. Мен ҳам қанча олис тортмайин сафар, Соғиниб қайтаман еримга ҳар гал. Ростин айтсам, ёзда кунгабоқардай Солланиб ётади тепада куёш. Бироқ, сув бўйида салқин баҳордай Қора тол сояси одамга йўлдош. Чумчуқдан чўнгинган эмағой тариқ, Иссиқ-сувуғини демаймиз мушкул. Тўрткўл боғларида олма сап-сарик, Кўнсиз қаёқдан ранг олиши мумкин! Табнати нозик пахтага қадар Кун кўйдирган сайин бодрайди оппоқ. Амуга шўнгшар дўмбоқ болалар, Бетлари нур билан қатрадан порлоқ. Амуга йўқ, бу сўзини бошқа сўзлардай Жонни роҳат қилиб айтолмас халқим! Амуга бўлмасайди, бу ерни бирдай «Қорақалпоғистон» демасдик балким. Усиз денгиз йўқдир, Орол юқи йўқ, Йўқ эски Хоразм — тарих дунёси, Шонирга завқ берган зангор чўққи йўқ, Амуга — саҳродаги шоир Парнаси. Бу эски соҳилда янги ҳаётнинг

Дилбар қўшиқларини тинглаб ўтарсан. Балки ёқтирмасдан қай бир одатини, Шарқнинг ҳазилдан қулиб кетарсан. Бироқ бу ёқдаги захматкаш элнинг Дўстга вафосини унутолмасан. Бахти ёрлаққан бу қўнча ернинг Сахийлиги билан бир умр мактасан. Кўришганда тақма қора кўзойнақ, Шўлчамини, гиламмин, эркин ёнбошла. Бекажоним қўйса олдинга чойнақ, Чўллагандай дарров қайтариб ташла. Ҳов қўноқ, анови парку ёстиқдир, Бирини кўпчилиб ёнга қўйиб ол. Олдинга ош қўйдим, кўнглим очқидир, Тортинмай ола бер, еб-еб тўйиб ол. Қўй янграган, қоса айланган жойда Нотанишлик қулфи очилар дарров. Ултириш дуторсиз бўлса не фойда, Чалолмасан ҳамки тингиллат бирров. Ушанда қидолмай қорақалпоғинг: «Бериб тур, нини», деб қўлин чўзади. Ҳазил-хўзул билан қогдир димоғинг. Сўз, суҳбат қайфидан кўнгил ўсади... Ортиқ-тортиқ эмас уй ҳам ўсқана, Аммо доим очик эшик, қорбоғим. Қўноқ ҳудойдан фақат бир ёш кичкина, Хўш кўрдик, марҳамат! Буюр, қўноғим!

С. АКБАРИЯ таржимаси

УСТЮРТ ТОНГЛАРИ

Соат ўн иккидан сал ўтганда биз тушган самолёт Устюртдаги Комсомольск шаҳрига қўнди. Қўлида гулдаста ушлаган оқ юзли новча йигит бизни илиқ кутиб олди-да, «Хўш келибсиз, геологлар республика-сига!», деб қўйди. Саҳрода қад кўтарган шаҳарга келганимиздан бир қувонсак, чўллари кўриб яна бир қувондик. Неча минг йиллар давомида қовжираб ётган саҳрода кучоқ-кучоқ гуллар ўсибди. «Устюртда баҳор гуллари ҳамиша барқ уриб туради», деганлари бежиз эмас экан.

Шаҳар ўртасида нефть вишкеси қад кўтарган. Газ қидирувчиларнинг жазирама чўл қўйнига келишдан мақсади нима эканини ана шу ҳавога айтиб тургандай. Уша вишканинг ёнидан ўтган қора тасмадай асфальт йўл сизни тўғри компрессор станциясига олиб боради. Баҳайбат мўрилари кўкка бўй чўзган бу станция Устюртнинг юрагидек кечаю кундуз тинимсиз ишлайди. Қош қорайғач, станциянинг чарақлаган юлдузлари еру кўкни нурга кўйиб қалбларга қувонч бағишлайди. Бухоро—Урал газ дарёси шу станциянинг кучи билан оқизилади.

Комсомольск шаҳрининг бугунги қиёфаси гоёя гўзал, фусункор. Ям-яшил тераклар кўчаларга фойз бериб туради. Ҳовлиларда олма, шафтоли, гилос, олхўри дарахтлари гуркираб ўсиб ётибди. Акация тарвақайлаб атрофга соя ташлаб турибди.

Комсомольск шаҳри икки катта посёлкадан иборат. Газчилар посёл-

каси 1963 йилдан қурила бошлаган бўлса, орадан уч йил ўтгач пармаловчилар посёлкаси ҳам қад кўтарди. Мактаб, касалхона, болалар боғ-часи, алоқа бўлими, клуб, кутубхона, ошхоналарни мактаб адо қилолмайсиз. Бизни гулдаста билан кутиб олган йигит Комсомольск шаҳар посёлка Советининг раиси Емгирбой Дўстжонов экан. Посёлка Советига сайланган депутатлар орасида ҳазина изловчилар, ишчилар, пармаловчилар ва чўпонлар бор.

Дала тонги сулув бўлади... Бироқ Устюрт тонглари янада гўзалроқ. Тонг отаётганда осмон этаги қизғиш-сарик рангларда товланади. Шу пайтда мўдроқ чўллари, ширин уйқуда ётган шаҳарни станция гудоклари уйғотиб юборади. Ишга кетаётган кишилардан бекатлар гавжум бўлади. Бу саҳроий биёбонни ўз иродасига бўйсундирган азаматларнинг дўст, аҳил бўлиб яшаётганлиги уларнинг ҳар бир қадамида, ҳаракатидан кўриниб турибди. Асрлар бўйи ёвшандан бошқа нарса ўсмаган Қувонч пастлигида ҳозир ўнларча вишкелар қад кўтариб турибди.

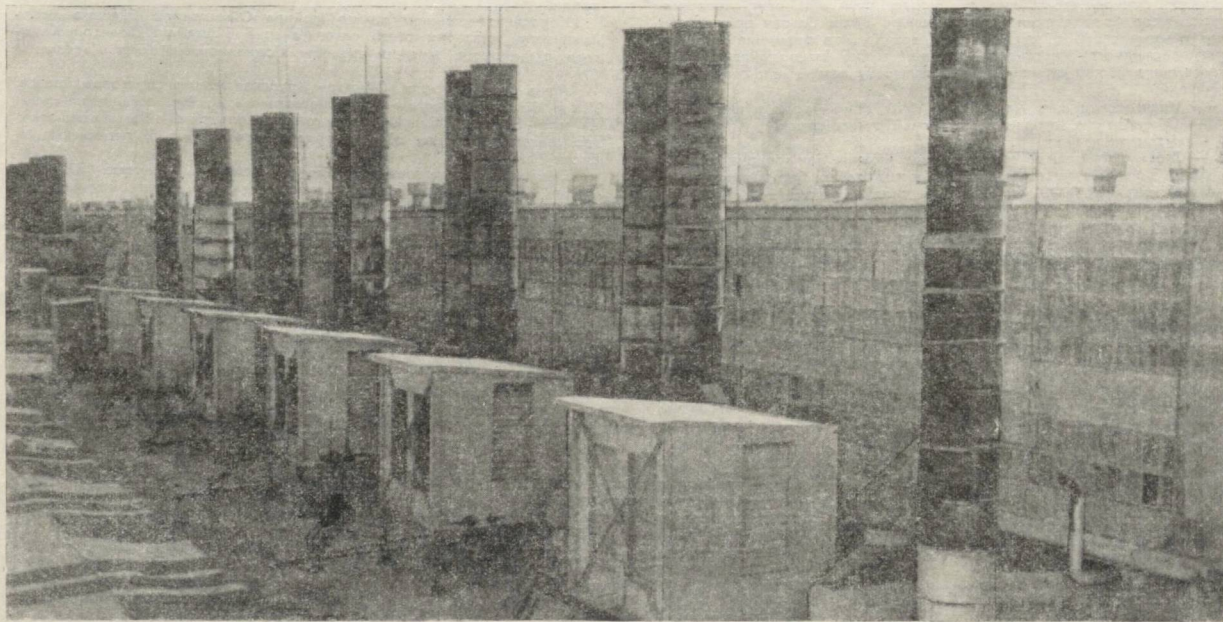
8-пармалаш қудуғида биз коммунист Павел Кочергин бригадаси аъзолари билан учрашдик. Бригада бу участкани шу йилнинг январидан бошлаб пармалашга киришган экан.

— Бизнинг ғалаба тўйимиз йилига бир марта нишонланади,— деди грузин йигити Мамулашвили.

Бригадада бу азаматлардан ташқари қорақалпоқ Ёқуббоев, лезгин Дадаев, украин Корниенко, татар Гафундинов каби турли миллат ёшлари бир тан-бир жон бўлиб меҳнат қилмоқдалар.

Устюрт кишига даставвал жазирама, мунгли саҳро бўлиб кўринади. Саҳрога киш 35—38 даража совуғи билан, ёз 40 даражали жазирамаси билан келади. Совет кишилари бу ерда ҳаёт чечакларини ундириш ва уни умрбод инсонга хизмат қилдириш учун йил—ўн икки ой жонбозлик кўрсатмоқдалар. Эндиликда бу саҳро орқали Россияга, Урал корхоналарига газ дарёси оқмоқда. Устюрт саҳроси бугун элимизнинг баракали хазиналар ўлкасига айланди.

Қармис ДУСАНОВ

Урта Осиё — Марказ ва Бухоро — Урал газопроводларининг Қўнғирот компрессор станцияси.

Г. ГРАФКИН фотоси

АМУ ШОЛИСИ

Амударёнинг этагида яқин йилларда янги пахтазор ва шоликор воҳа барпо этилади. Ер ва сув ҳўжалиги илмий-текшириш институтлари бу катта тадбирнинг лойиҳаларини ишлаб чиқдилар. Қорақалпоғистон ҳукумати яқинда бу лойиҳаларни ва Амударё қўйи оқимининг шимол-лий зонасидаги ҳўжаликлараро ер қурилиш комплекс схемасини тасдиқлади. Ана шу ҳўжжатларга кўра, бу зонада суғориладиган ерлар 132 минг гектардан ярим миллион гектаргача кўпаяди, суғориш тармоқларининг фойдали коэффициентлари эса бир неча баробар ортади. Амунинг чап қирғоғида ҳозир ишлаб турган Ленин номидаги канал

ва ўнг соҳилдаги «Қиз кетган» канали тубдан реконструкция қилинади, ҳар гектар ерга 20 метр узунликда коллектор ва зовур тармоқлари системаси янгидан қурилади.

Янги воҳада 85 янги ҳўжалик барпо этилиб, буларнинг 37 таси пахтачилик, 23 таси шоликорлик, қолганлари чорвачилик, боғдорчилик ҳўжаликлари бўлади.

Лойиҳа тўрт навбат қурилиш билан амалга оширилади. Бу нишот тугалланганда ерларнинг камҳосиллигига барҳам берилади, ҳўжалик ишчилари янги обод посёлкаларга кўчиб чиқади. Воҳада йилга камида 350 минг тонна пахта, 400 минг тонна шоли етиштириладиган бўлади.

Янги воҳа ҳўжаликлари ҳар йили давлатга 150 миллион сўм фойда бера бошлайдилар.

Орол узра чорлоқлар

Тиловберган ЖУМАМУРOTOV
Ўзбекистон халқ шоири

ТЎРТЛИКЛАР

Инсон бўлсанг, жамиятга тираксан,
Қўшилмасанг, илдиз йўқ тераксан.
Ўйламасанг гар ўзингдан бошқани,
Қани айт-чи, сен кимларга кераксан!

Биров ўйлар гавҳар бор деб

Бағрида,
Биров ўйлар: пўлат янграр қаҳрида.
Ўзин кўён санайдиган одам йўқ,
Арслон ётар ҳар юракнинг қаърида.

Болам ёмон, дея қилма зор-зор,
Ахир таёқнинг ҳам икки учи бор.
Гоҳ оёқ бориб лойга ботганда
Бунинг учун аввало бош айбдор.

Муҳаббат қарамас, дейдилар, ёшга.
Бироқ ҳар мавсумнинг шамоли
Бошқа.

Муҳаббат қадрини билмовчилар бор,
Боши тегмагунча тақ этиб тошга.

Тотув турмуш уйга давлат келтирар.
Уриш-жанжал эса офат келтирар.
Хушфел одам умринг узоқ қилади,
Аҳмоқ тили билан саваб ўлдиради.

Ёру осмон — дўст-душманининг

ораси,
Бироқ манов ҳодисага қара-чи:
Ит қопгандан ёмонроқ оғрийд
Бир дўстининг сиртдан қаққан
яраси.

Гоҳ шундай ҳоллар бўлиб туради:
Аҳмоқ ақллига дашном беради.
Ундан ўпкаламанг, ахир ит деган
Яхшига, ёмонга бирдай ҳуради.

Гоҳ бировлар тегса тегар жонимга,
Гинахонлик қўшилмаган қонимга,
Мен бировни алдамасам бўлгани,
Ўқинмайман ўзим алданганимга.

Одам келар-кетар, ҳаёти дўркун.
Кўриб тўйиб бўлмас дунёнинг

кўркин.
Луқмон каби минг йил умр сурсанг
ҳам,
Унинг у ёғида яна бор бир кун.

Бахтли онларингда қолма гафлатда,
Пасту баланд йўллар бордин

навбатда.
Ҳамма нарса жуфт-жуфт бўлиб
яраган,
Тун кетидан кун келади албатта.

А. МУХТОР таржимаси

АТЛАСРАНГ ўфқдан қайиқлар қалқиб-қалқиб келади. Тўлиқлар қоронғу тушгунча манзилга етиб олиш учун интилган йўловчилардек бир-бирини қувиб, етаклаб, соҳилга ошиқади. Қирғоқда енгил тин олиб, эркаланиб, майин кумга оҳиста бош қўяди...

Ҳар шом Мўйноқ балиқчиларини шундай кутади. Ови бароридан келганларини ҳам, тўрлари бўш қайтганларини ҳам. Унга ҳаммаси азиз.

Соҳилда Урта Осиёнинг мовий кўзи — Орол тақдири ҳақида ҳаёл сураман. Райкомдаги гаплар эсимга тушди: «Яна йигирма-ўттиз йилдан кейин Орол йўқ бўлиб кетади. Бир вақтлар денгиздан беш юз минг центнерлаб балиқ тўтиларди. Очарчилик йиллари мамлакатни боққан. Ҳазир юз минг центнерга зўрға етади. Кўп балиқчилар Орол қирғоқларини тарк этди. Йўқ, замондошларимиз она-сай-ёрамаздан Оролнинг йўқ бўлиб кетишига йўл қўймадилар.

Балиқчилар қирғоқда қутиб турган хотинлари, болалари билан уй-ўйларига тарқаб кетишди. Кема, катер, моторли қайиқларнинг товушлари тинди. Сувдан баданни жунжитувчи салқин шамол эса бошлади. Денгиздан балиқ, сув ҳиди, қирғоқдан гулҳан тутуни, қуритган гиёҳларнинг бўйи иелди. Осмонда юлдузлар милтиллади. Ҳар замонда гоҳ у ерда, гоҳ бу ерда сув шалпиллатиб балиқ сакрайди. Денгиздан балиқ оломочи бўлгандек Етти қароқчининг бўкири чўмичи пастга чўзилган. Орол саҳий! У қанча-қанча авлодларни боққан. Ун йил, юз йил, минг йиллардан буён.

Асримизнинг энг донишманд инсони ҳам мамлакат бошига мушкул кунлар тушиб, очлик ҳалқини бўғатган давларда Оролни, ҳимматли Мўйноқ балиқчиларини эслаган эди.

1921 йил, 7 октябрь. В. И. Ленин узоқ Қизилқум ва Қорақум ортида ётган Оролдан Россияга наҳот излаб, қўлига қалам олган ва тарихий мактубини ёзган эди.

Бу мактубни Мўйноқда ким биринчи бўлиб етказган экан? Ўша киши ҳаётимкан? Қозоқ-дарё ва Тўқмақат, Урга ва Усвой овулларини кезиб, қариларини суриттирдим.

— Билса Утелов бобо билди. Жилгелдиев саксонга етиб қолган. Насл-насаби балиқчи ўтган, — дейишди.

Усвойга Утелов бобони қидириб бордим. Бобо томи шифер билан ёпишган, деворлари оқланган шинам уйда тураркан. Соч-соқоли оппоқ, қисқик кўзларининг атрофини ажинлар тўри ўраб олган. Қорамгаз териси суякларига ёпишган қўлларида кўк қон томирлари бўриб турбди. Саломимга кўзини очди-да, бошини қимирлатиб алик олди. Сўнг кўзларини яна юмди. Мудраб-мудраб, анчадан кейин ҳавлида қидирган нарсасини топгандек, мижжалари тирпиди. Олдидаги парча қизил гулли чойнақдан пиёлага чой қуйиб, узатди. Хира, туманли кўзларини менга тикди:

— Не керак!

— Лениннинг хатини ким биринчи бўлиб балиқчиларга етказган. Шуни билмоқчи эдим...

Гапимни тугатмасимдан чол кўзларини яна юмди. У бу дунёдан узалиб кетган, гўё ўзининг икки бир ҳаёти билан яшаётган эди. Мудраятими ёки ёдида қолган хотираларни титкиляптими — билолмадим.

...Кекса Оролнинг суви кўз ёшлардан, халқнинг пешанасидан қора гердан шўр бўлган. Ўтлардан тўр ясаб, хивчилардан саватлар тўқиганлари ҳали ёдида. Оролнинг устида заррача булут бўлмаса-да, балиқчилар бошида доим хавф-хатар, ваҳима қўланка ташлаб турарди. Гоҳ вабо қора этакларини судраб, қирғоқни қабрларга тўлдириб кетади, гоҳ шамол денгиз устида омонат қалқиб юрган қайиқларни тўнтарарди. Гоҳ қамишлар орасидан чиққан йўлбарслар юракларни ёрарди. Ҳаммадан ҳам икки эёқли маҳлуқ — савдогарлар кўрқинчли эди. Латта-путта, қайиқ келтириб, уларни қулогига қарага ботириб, сўнг қулиб туриб жонларини оларди: «Менинг қайиғим билан балиқ овладиган. Овининг ярми меники!» Тўрларим учун ҳам, этикларим учун ҳам балиқ берасан!

Балиқчининг ўзига нима қолади? Йиртиқ тўр, қирғоқда жавдираб турган гўдакларининг кўз ёши. Аламига чидай олмаган балиқчилар кўпроқ балиқ тутиб қарздан қутулиш, ҳам болаларини хурсанд этиш учун Устюрт этакларига кетишарди. Шу кетганча сувга тушган тошдек уларни ҳеч ким кўрмас, хотинлари бева, болалари етим қолар эди.

Бобо ҳам болалигида шундай кунларни бошдан кечирган. Қутулмаганда бир кун моторли кичик кемада савдогар Олимбек келади. Эғнида Бухоронинг заррин чакмони, бошида мўйна теллақ, Оғвида пошнаси баланд қизил этик. Балиқчиларни йиғиб, қора, чиройли мўйловини сўлаб, гап бошлайди:

— Агар менинг гапларимга қўлоқ тутиб, айтганимни қилсанлар, ҳаммаларингиз қарздан озод қиламан.

— Нима эди?

— Шимолдан кофчрлар ёпирилиб келяпти. Мен қурол-яроғ бераман. Сенлар уларни отасизлар бўлмаса...

Қариялар соқолларини тутамлаб, ўйлаиб қолишди. Бу тулки уларни одам санамас эди-ку! Нега бирданга бундай саҳий бўлиб қолди?

Аралскага яширин юборилган балиқчилар оқ пошшо тахтдан қулатилганини, энди ер, сув, денгизу дарёлар ҳаммаси халқиники бўлганини қилиб келишди. Энди меҳнаткаш халқнинг ўзи хўжайиниши. Йўқсилларнинг бошлиғи Ленин шундай деганикиш.

Орадан тўрт йил ўтди. Мўйноқда: «Ленин Орол балиқчиларига хат ёзибди», деган хабар тарқалди.

— Нима деб ёзибди?

— Россияда очарчилик бошланибди. Балиқ сўрабди.

— Қани, ўқичи! — деди Еримеш. Утелов ҳижжалаб ўқий бошлади.

— «...Қадри ўртоқлар, Орол денгизининг балиқчилари ва ишчилари, саҳий қўлингиз билан ёрдам қилинг! Бу билан сиз одамгарчилик қилибгина қолмай, ишчилар революцияси ишини ҳам мустаҳкамлаган бўласиз...»

ДЕҲҚОНЛАР ХИЗМАТИДА

Чимбойдаги деҳқончилик илмий-текишириш институтининг
директори Зариф ТУХТАСИНОВ ҳикоя қилади

ИНСТИТУТИМИЗ энг ёш илмий-тадқиқот муассасаларидан ҳисобланади. Унинг ташкил толангига ўн икки йил бўлди. Чимбойликлар айтганидек «Олимпар шаҳарчаси» деса дегулик. Айниқса, ёз ойларида бу жойга келган киши ям-яшил дарахтзор ва гулзорларни кўриб, ўзини гўзал Фарғонада юргандек ҳис этади.

Институтимизда икки бўлим, ўнта лаборатория бор. Бироқ, ёш, кичик коллектив бўлишимизга қарамай илмий-тадқиқот ишлари борасида анчагина ишлар қилинди.

Қорақалпоғистон пахтакорлари олдида ҳар гектар ердан 30 центнердан ҳосил кўтаришдек муҳим вазифа турибди. Бу соҳада деҳқонларга мададкор бўлиш бизнинг бурчимиздир. Чунки, ҳозирги замонда фан муваффақиятларини ишлаб чиқаришга жорий қилинмасдан туриб, ҳосилдорлиқни ошириб бўлмайди. Уруғларни саралаш ва янги навлар яратиш борасидаги илмий-тадқиқот ишларига катта эътибор бермоқдамиз.

Беш йиллик якунлари республикаимизда пахта ва беда ҳосилдорлиги анча кўтарилганини кўрсатмоқда. Бу муваффақиятни институтимиз ходимларининг ҳам ҳиссаси бор.

Агротехника бўлими тажриба учун чигитни турли схемаларда экиб кўрди. «80×12» схемаси маҳаллий шароитда бошқа схемаларга нисбатан анча афзалликларга молик экани аниқланди. Бу схемада чигит экилган майдонларда сугорish ишлари 20—30 процент камайиб, 30—40 процент уруғ иқтисод қилинди. Ҳосил таннархи эса 20 процент арзонлашди.

Бегона ўтларга қарши гербицидлар қўллаш борасида ўтказилган тажрибалар ҳам яхши натижалар берди. Шудгор молаланиши олдин ҳар гектарга 2—3 килограммдан «треллан» дориси солинган майдонларда бегона ўт 90—95 процент кам бўлди. Натижада ўт юлиш юмушлари икки баравар қисқариб, ҳосилдорлик икки центнерга кўтарилди. Шунингдек, пахта агротехниқаси лабораториясида ерга чигит тушишдан олдин техниканинг қандай схемаларидан фойдаланиш кўп эффе́ктив бўлиши синовдан ўтказилди. Шудгорни текислашда уч ярусли, гўза парваршида икки ярусли техника воситаларидан фойдаланилганда ҳосилдорлик 5 центнерга ортиши аниқланди. Бу янгилик Тўрткўл, Тахтакўпир, Кегайли,

Хўжайли районларидаги хўжаликларда синовдан яхши ўтди.

Маккажўхори экиладиган майдонларни молалаш вақтида «Отразин», «Симозин» дорилари солинса бегона ўт 95 процент кам қилиб, гектаридан 6—7 центнер ортиқ дон ҳосили олинди. Бу янгилик ҳам Кегайли, Чимбой, Бе́руний, Тахтакўпир районларида синовдан ўтди.

Маълумки, гўзани озиклантиришда минерал ўғитларнинг таъсири катта. Бироқ уни экинга қайси пайда кўпроқ солинса фойдалироқ бўлиши бизга қоронғи. Еш илмий ходим Собир Жиянбеков шу масала устида ишламоқ-

Талантли олима Раиса Суёнова Ўзбекистон Фанлар академияси Қорақалпоғистон филиалининг балиқчилик ва мелiorация лабораториясида балиқларни табиий усул билан урчишти устида илмий иш олиб бормоқда.

С. БЕЗНОСОВ фотоси

да. У ўз ҳамкасблари билан гўза икки-учта япроқ ёзган, кўсак туккан ва чеканка вақтларида солинган селитранинг фойдасини этап ва группаларга бўлиб ўрганмоқда. Бу иш ҳозир лабораториядан далага чиққанича йўқ. Ўтказилган тажрибаларнинг дастлабки натижалари шуни кўрсатадики, яқин йиллар ичида бу ишлардан ҳам пахтакорларга катта фойда тегади.

Уруғчилик институтимизда катта ўринни тутайди. Ҳамма хўжаликларга элита уруғларни биз тайёрлаб берамиз.

Тўғри, уруғ таллаш қадим ота-боболаримиз давридан бошланган. Бироқ бизда уруғ саралаш, янги навлар яратиш усуллари ўтмишдагидан тубдан фарқ қилади. Энди уруғлар маҳаллий шароит ҳисобга олинган ҳолда, ҳам илмий, ҳам амалий жиҳатдан асосланган, кейин районлаштирилади.

Уруғ таллаш, янги навлар яратиш борасида ҳам анча ишлар олиб боришмоқда. Республикада хизмат кўрсатган фан ва техника арбоби Йўлдош Хўжаахмедов мудирлик қилган пахта уруғчилиги лабораториясининг ходимлари «Чимбой—160», «Чимбой—43», «А15—2» каби янги чигит навларини яратишди.

Маккажўхори уруғи ва умуман элита уруғлари етиштириш бўйича ишларимиз ҳам унумли. Утган йили давлат планини 200 процент бахарган эдик. Бу йил ҳам 350 тонна урғига 550 тонна маккажўхори уруғи топширдик.

Маккажўхорининг элита уруғларини етиштириш борасида, қишлоқ хўжалик фанлари кандидати Жамила Искандарованинг ишлари ибратлидир. Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Любовь Ли Урта Чирчиқ районидagi «Политотдел» колхози даласида эккан машҳур беш метрлик маккажўхори навини Академик Борис Павлович Соколов билан ҳамкорликда шу олимпиада яратган. Унинг «Днепр—200» навили уруғи районлаштирилиб, 45 минг гектар ерга экилган...

Шу кунларда Жамилахон оқжўхори ва маккажўхорининг янги навларини яратиш устида докторлик диссертацияси тайёрламоқда. Унинг дўгоналари биология фанлари кандидати Ободон Мадраимова, Марьямхон Мақсудова ҳам илмий ишларини муваффақиятли давом эттирмоқдалар.

Янги беш йилликда институтимиз яна кенаяди. Институт учун янги номи қўрилмоқда. Янги лабораториялар очилди.

КПСС Марказий Комитетининг 1970 йил июль Пленумида қишлоқ хўжалигининг актуал масалаларини тезроқ ишлаб чиқиш лозимлиги алоҳида таъкидлаб ўтилди. Институтимиз ходимлари Коммунистик партияимиз кўрсатмалари асосида тадқиқот самараларини ишлаб чиқаришга тезроқ жорий этишни ўзларининг муҳим вазифалари деб биладилар.

Балиқчилар ҳаяжонланиб кетишди:
— Юбюрмиз. Кеча-кундуз овлаймиз.
— Ўз ризқ-рўзимиздан қисиб бўлса ҳам берамиз!

— Лениндай одам балиқ сўрайдию биз қараб турармидик!

Осмонда қанча юлдуз бўлса Оролда ҳам шунча балиқ бор, дейишди. Лекин уни овлай билиш керак. Суяк, бахра, лаққа, оқмоқра, чўртон, чавоқ, қилтони — ҳаммасидан бор. Денгиз — ёпиқ китоб. Балиқ унинг саҳифаларида беркинбди ётди. Уни шамол қаёққа, ёлғир қаёққа ҳайдашани, қарда қишлаб, қаерда уруғ қуйишни билмасанг бекор-ча овора бўласан. Ота-боболаримиз хат таъинимаса ҳам ҳаёт уларни балиқ тутишга билимдон қилиб қўйган эди. Қардошларимиз ёрдам сўрашганда кема-кема балиқларни шимолга жўната бошладик...

Ташқарида оёқ шарпаси эшитилди. Чол қаддини тиклаб, кўзини очди:
— Ураз,— деди.

Мудраб ўтиргандай кўринса ҳам жуда сезгир экан чол. Чиндан ҳам ҳаял ўймай ўрта бўйли, қотма, юзи денгиз шамолда қорайиб, лаблари ёрилган Уразмаҳамбет Утелов кирди. Эғинда тупроқ ранг эски кител. Бошида похол қалпоқ. Оёғида узун қўнжли резина этик. Қовоғи солинган кўринди. Уразмаҳамбет Учсойдаги йирик «Ленин хотираси» колхозининг раиси.

Ўғил отасининг олдида одоб сақлаб, индамай ўтирди. Чол ҳам ёнидаги лўлаболнишга суяниб, муароф бошлади. Секин ташқарига чиқдик. Ҳавонинг паст, қора булутлар қоплаб олган. Ёлғир шамол эсяпти. Чақмоқ олтин қиличи билан денгиз устидаги булутларни қиймалади. Тўлкинлар ялтираб кетди. Йирик-йирик томчилар туша бошлади:

— Эрта овинингиз мазаси бўлмас,— деди Уразмаҳамбет идорага кетаётганимизда.— Балиқ ёлғирдан қочади...

Раиснинг қовоғидан қор ёғилаётганининг сабабини энди тушундим. Шу сабабли ов тўғрисида чурқ этмадим.

— «Ленин хотираси». Яхши ном қўйган экансизлар колхозга.

— Ҳа,— деди Ураз кабинетининг эшигини очиб, чирокни ёқаркан. Опоққоқ тишлари кўринганда чехраси ҳам ёришиб, мулоимлашгандек, кўзлари нурулангандек бўлди.— Минг тўққиз ўз ўттиз биринчи йилда тузилган. Унга биринчи бўлиб отам, Қўпшбой Сотиболдиев, Еримеш Нурсеитовлар кирганлар. Бир йил ўтар-ўтмас овулдаги ҳамма балиқчилар қўшилишган. Энди хўжалик туғилди, унга муносиб ном ҳам қўйиш керак—да! Йиғилишда Қўпш оға сўзга чиқади: «Балиқчиларга ким эрк берди!»—«Ленин!»—«Ким бизларни биринчи бўлиб эслаб, хат ёзган!»—«Ленин!»—«Ана ўша азиз, муътабар инсон номига колхозимизни «Ленин хотираси» деб атаймиз». Ҳамма чапак чалди.

Ҳозир «Ленин хотираси» колхози Оролдаги энг йирик балиқчилик хўжалиги ҳисобланади. Бўлиммас фондида ярим миллион сўмдан кўпроқ пули бор. Қишлоқлари обод, электрлашган. Урта мактаб, клуб, кутубхона, медицина пункти. Колхознинг тўртта кemasи, ўн иккита мотофелюгаси, қўллаб катерлари бор. Ҳар бир колхозчининг ўртача ойлиқ иш ҳақи икки юз сўмдан ошади.

Тонгда кемаларнинг гудого, мотофелюгларнинг патиллашдан уйғониб кетдим. Соҳилга бордим. Денгиз устидаги булутлар ҳали ҳам тарқалмаган. Салқин шамол эсиб турди. Аёллар, болалар балиқчиларни овга кузатишмоқда. Майда тўлкинлар қирғоққа урилиб, сингиб кетади. Мен кекса денгизга тикилиб, Еримизни Оролсиз тасаввур қилиш қийин деб ўйлайман. Йўқ, Ойнинг дарвозасини ланг очиб, унинг силрларини ўрганмаётган замондошларимиз бунга сира йўл қўймайдилар. Яна минг-минг йиллардан кейин ҳам болалар, аёллар бу қирғоқда оталарини овга кузатадилар, кечда кутиб оладилар. Яна минг йиллардан кейин ҳам болалар муаллимларнинг «Ердаги қўллардан қаттаси қайси!», деган саволига: «Орол!» дея, уни глобусдан кўрсатадилар. Яна минг йиллардан кейин ҳам Оролда чорлоқлар қўмилaveraди.

С. НУРОВ

Шеър шайдоси, тингла сўзим! Мабодо —
Улсак бизга жон бахш этар уч даво:
Шеърят муҳаббату ҳалоллик,
Бил, уларсиз яшамокдан йўқ маъно!
Умримизнинг бош ҳарфидир муҳаббат
(Жон ҳовучлаб сиз ҳам суйгансиз албат).
Ҳалолликдир одамзоднинг аиждони,
Ловулаган ёшлигидир шеърят.

Шеърят — бу жаранглаган сўз бўлур,
Муҳаббат — бу куч-қувватга кўз бўлур.
Соф юракда туғилару икиси,
Ҳалолликка қиёматли дўст бўлур.

Бу дунёни шулар қилди навжувон,
Шулар дилда куртак ёйган илк армон.
Навоийнинг қўшиғидан жаҳон пол,
Ошиқ Фарҳод этди тоғларни талқон.

Шеър шайдоси, тингла мени! Мабодо —
Улсак, бизга жон бағишлар уч даво.
У учови энг мусасффо қўшиқдир,
Бу қўшиқсиз яшагандан не маъно!

О. ҲОЖИЕВА таржимаси

ЖЕҲЕ

Матен СЕЙТНИЁЗОВ

Мен яшаш маъносин кечроқ англадим,
Умрим, балки, гўлга ўраб кетарман.
Ҳаётдан бир ажиб ҳикмат тингладим,
Шу ҳикматни элга тарғиб этарман.

«Она» сўзи каби сўз йўқ жаҳонда:
«Ҳеч олдирма, болам, доим олгин», дер.
«Номардди дўст тутиб қолма армонда,
Мард билан бирлашиб зўр тоғ бўлгин»,
дер.

Юриш-туришингни кўрувчи кўз кўп.
Сирингдан одамлар қолмас беҳабар.
Ҳамма салом берар табассум қилиб,
Юртинг ишончини оқласанг агар.

Ҳаётнинг ўз йўли, ўз талаби бор.
Ҳар бир яхши ишнинг ўз фазилати...
Аммо кимки бўлса кўроқ, рнёкор,
Бошига ёғилар элининг лаънати!

М. ЖАЛИЛОВ таржимаси

ЖЕҲЕ

Шовдирбой СЕИТОВ

Мовий кўкда учса турналар,
Қанотидан нафис куй қолар.
Ерда мажнун толлар тебранар,
Кўлда равон сузади оққув,
Дунё менга кўринар сулув.

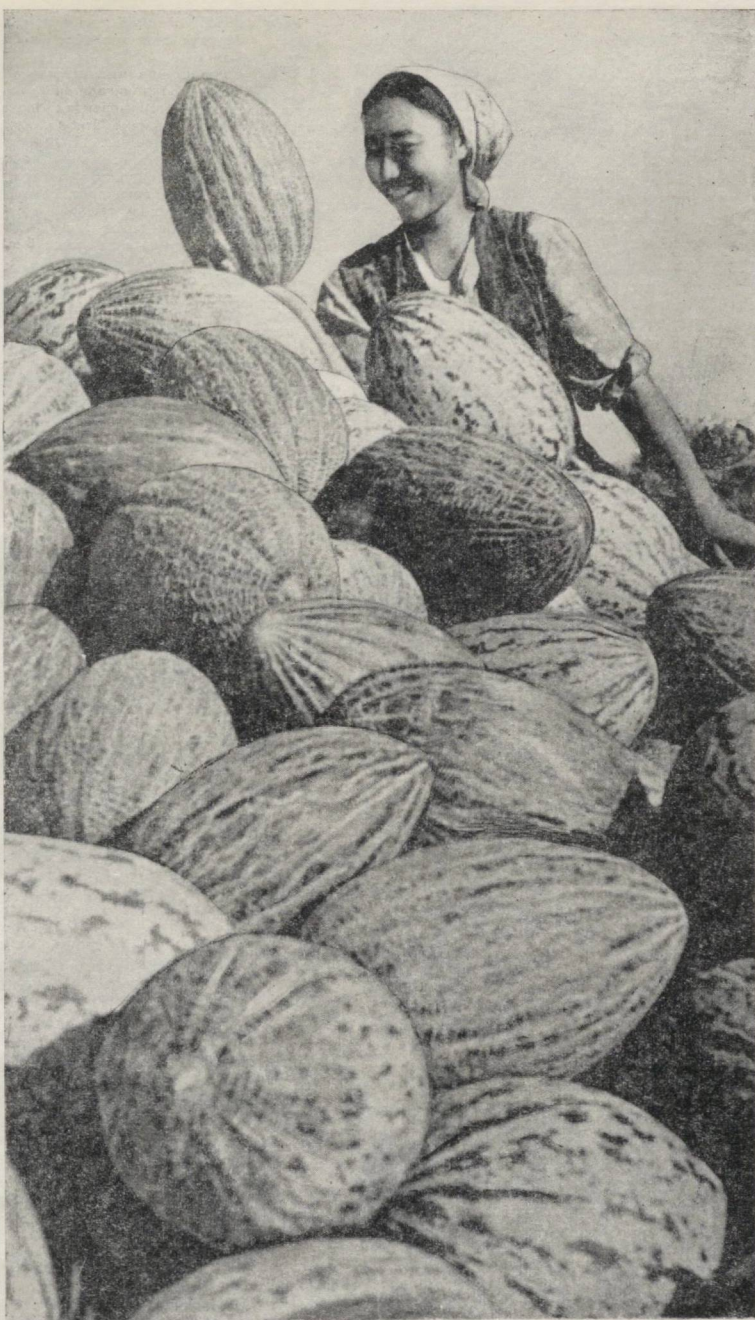
Кўкка солиб ажиб аргумчок,
Ғозлар қайтса ҳар йил баҳор чоқ,
Ҳаёлларим учадди йироқ,
Қанот ёзиб илҳомим учар,
Дилим куйлаш ишқига тушар.

Гул узра саз чалган ари ҳам —
Гўзал эрур ер узра кўклар,
Ҳаёт ишқин жонда туймасам,
Борлиқ, сўник, нурсиз сезилар,
Унда юрак-бағрим эзилар.

Дунё гўзал, гўзал она ер,
Лекин сенсиз у ғариб, сағир,
Дўстларимсиз ҳаётим фақир —
Саҳродаги булбулга ўхшар,
Сувсиз сўлган бир гўлга ўхшар.

Кенг жаҳонни севаман, ишон!
То бор экан бир буюк армон —
Ила олға интилган инсон,
Дилда ёнар оташин туйғу:
Умрим, ҳаёт кўринар сулув!

О. ҲОЖИЕВА таржимаси

Қорақалпоқ қовунлари.

Р. САИДОВ фотоси

Бойниёз КАИПНАЗАРОВ

ГУЛДАСТА

Бог ичида турар гўзал,
Кўзи хумор, қадди шамшод.
Қиё боқса кулиб хиёл
Еру замин — жаҳон обод.

Еноғида нуқтадай хол,
Усма бўлсам қўшларига...
Тин олмоқни қилса хаёл,
Естиқ бўлсам бошларига.

Кирса уйқу оғушига,
Соқчи бўлсам кечалари.
Қалбга ором бағишлагай
Сал юмилган мижокалари.

Сувлар селиб йўлларингга,
Кутсам — доим камарбаста,
Олармисан кўлларингга
Қалбдан тутсам бир гулдаста.

Е қарамай кетармисан,
Кетармисан елдай қочиби!
Ёки раҳм этармисан,
Бир сўз учун лабниг очиб!

Ю. ШОМАНСУР таржимаси.

Тўлабберган ҚАЙПЕРГАНОВ
Бердақ мукофотининг лауреати

Атоқли прозаик Тўлабберган Қайпбергановнинг «Маман бий афсонаси» романи қорақалпоқ халқининг XVIII асрдаги ҳаётига бағишланган. Сизга тасвия эътифган парчамиз асарнинг хотима қисмидан олинди.

МАМАН БИЙ АФСОНАСИ

С УНГИ ойларда иши кўпайиб, овулма-овул арзи-хол сўраб юрган Маман бий бугун уйда. Икки кўлини боши остида чалиштирганча олачигининг тутун чиқадиған туйнуғидан жуда олисда кўринган чарвидек парча-парча оппоқ булутларга тикилиб ётибди. Икки кўзи осмондаю ҳаёли хотинида...

...Хотини ўчоқбоши тэмонда оёқларини чўзганча ўтириб тол пўстлоқ эшмоқда... Соқол-мўйлови ўсган эрининг ҳайбатли изига аҳэн-аҳэнда кўз қирини ташлаб кўяди, «Уй суравермаса, дамини олса экан», дея буйинини чўзиб қарайди-да яна ўз иши билан овора бўлади.

— Ургилай, озиб кетибсан...— деди бий ётган жойида.

Боғдагулнинг озгин юзига қон тепди... Бий ўй денгизига чўмди.

Шамол кўзатгандек эшик очилиб, мушукнамо сирғилиб кирган йигитчани икковлари ҳам сезишмади. Кирган Ойдўст эди. У остана-дан ўтиши билан кўл қовуштирди:

— Ассалом алайкум, бий ота!

Бий ўрнидан турмай, буйинини бурди:

— Кел, болам, кел.— У хотинига мурожаат қилди:— Ургилай, Ойдўстнинг хўрматига ўрниндан тур.

Боғдагул эрининг амрини бажо келтирди. Этагидан тушган пўстлоқ оёғи остида чува-лашди.

— Она, ўтираверинг,— деди Ойдўст хижил бўлиб.— Бий ота, мен сизни чақириб келдим. Эсенгелди бий ўғил кўрди. Уғлига от кўйдирмоқчи. Сизга кўйдиришни маслаҳатлашди. Кўплари сизни, келмайди, дейишди. Ким борса келар экан, дейишди. Мен борсам — келади, дедим, ота.

Маман бий бийрон гапирётган Ойдўстнинг юзини кўриш учун у томон қараган эди, йигитчанинг ерга қараб гапирётганини кўриб ғаш қилди.

— Болам, тик қараб гапиришни ўрган,— деди-де, эринибгина ўрнидан турди.— Майли, болам, ваъда қилган экансан, бора қолай.

— Ростини айтганда мен келмасам бормас эдингиз-а, бий ота, тўғрими?

— Чарчаганман, болам. Ургилай, отни этар-ла-чи.

Маман бий Қозоқдарёдан кечаги қайтишида Мурот шайхнинг оти билан тенглашадиган оқ бўз от миниб келган эди. Мирза бий Кичик юзининг хонидан яширинча оғайнлариникига борганида олиб келган экан. Қорақалпоқнинг каттакон бийи яёв ҳолича эл оралаб юрганини кўриб инъом этибди.

Бий ташқарига чиққанида Боғдагул оқбўз отни шайлаб, ёлини тараб турарди. Бий хотинига имо билан миннатдорлик билдириб, унинг кўлидан от жоловини олди-да, сакраб минди.

Икки отли Кўкўзакни ёқалаганча чўзилиб кетган сизотли сўқмоққа тушди.

Амударё этагидаги кўғазорлар орасига жойлашган қорақалпоқ овулларида баҳор бошланганига анча бўлган. Осмон очик. Кўёшли. Денгиз томондан ажойиб бир шабада эсади, жуда мулойим шабада. Ҳатто ер юзасини кўзилятиб, кўпчителиб юборган. Кун сайин буйдор қамишлар томон интилиб найчалар ниш уриб чиқмоқда.

Кўл ёқасидан қамишзор сукунатини бузган от тувёқларининг дупуриданми ё баҳор еру кўкдаги махлуқларга жон киритиб юборганиданми — теварак-атрофдан саслар эшитилди. Болаллиги тутган Ойдўстнинг бу ажойиб саслардан нимадир уққиси келиб отининг жоловини тортиб кўйди. Ҳақиқатан ҳам от тувёғи эмас, бутун олам бий маромда шивир-шивир садо бериб, ким учундир ёқимли наво чалаётгандек эди.

— Бий ота, атрофга бир қулоқ солинг.

Олдинда кетаётган Маман бий шарт бурилиб, боланинг нима учун тўхтаганини пайқайди.

— Бу баҳор шовқини, болам. Жонли махлуқот ўсиб-унишга, амалга кирган.— Маман бий отини сизотланган сўқмоқ четига нунтаб бориб, очкиликда игна қадаб кўйгандек кўкариб турган қамиш найчаларини камчинининг учи билан кўрсатди:— Мана буларни кўрдингми, Ойдўст болам? Булар нима тувёқли кўккарган?

Ойдўст катта бийнинг ўзига савол берганидан мамнун бўлиб, ғурурланди-да, жавоб қайтарди:

— Томири туйғайи, ердан олаётгач шираси туйғайи, бий ота.

— Тўғри, болам. Томири бўлмаса ўсмас эди. Лекин кўёш нурини сочиб турмаса томири кўриydi. Демак, кўёш ҳам сабабчи. Домимо бугунгидай кўёш бўлсин. Ҳаёт яхшила-нади.

— Ҳаёт нима, бий ота?

Маман бий батафсил тушунтирмоқчи бўлгандек теварак-атрофга қаради. Лекин қисқагина жавоб бериб кўя қолди:

— Ҳаёт — бу гоҳ юксакка чиқиш, гоҳ чуқурга қулаш, гоҳ иссиққа кўйиш, гоҳ совуққа тўнғиш. Отанг сенга от қилиб миниб юр, деб таёқ олиб келиб берса, сен, таяниб юр, деб отангга таёқ олиб келиб берсан, болам. Ана, ҳаёт деганимиз шундай бўлади. Унинг паст-баландини ўзинг ҳам билиб оласан.

Бийнинг сўзи Ойдўстнинг сўзлаш иштиёқини оширди. Остки лабини қимтий-қимтий бийга яқинлаб келди:

— Бий ота, русларнинг элига қачон бормоқчимиз?

Маман бийнинг манглайида тугун пайдо бўлди. Унинг сўзларидан севинди, лекин ёшлик қилиб ҳали алами битмаган ярасини тирнаб кўйганидан кўзидан тирқираб ёш ҳам чиқиб кетди. Бу бир томчи ёш юрагини тилгани билан, Ойдўстнинг саволи йигитча қалбида тугилган қизикувчанлик, мароқнинг белгиси эди. Бу лароқ йигитча қалбида шундай тугилган эди. Утган йили ўз фармонларининг қандай амалга ошавтганини текшириш учун Янгидарёгача овуллари кезгани пйёда йўлга чиққанида унга Ойдўст бир ой ҳамроҳ бўлган эди. Болажонли бий Ойдўстни қизиктириб кўйди. Ушанда руслар эли ҳақида унга кўпгина эртаннома, афсонанома хикоялар айтиб берган эди. Узининг Петербургда бўлгани, хотин подшоини кўргани, Нева, Эдил, Ёйиқ, Ўр дорёлари, Қозон, Москва шаҳарлари ҳақида, ўзини чуқур фикр-хаёлларга ўргатган доворак Кузьма Бородин ҳақида узун-қисқа хангомалар айтиб бериб йигитчани мафтун қилиб кўйган эди. Кузьма Бородиндан Юрий Долгорукий, Минин ва Пожарский ҳақида эшитганларини бир қанча вақт гапириб берди. Иван Неплюев, Дмитрий Гладисhev тўғрисида хикоя қилди. Кичик юз қозоқларини бошлаб руслар билан дўстлик риштасини боғламоқчи бўлган Абдулхайрох ҳақида сўзлади. Ана ушандан буйн бу атрофининг кўғазорлари йигитча ҳаёли учун торлик қилиб, ўйлари денгиз, дарё, тўқай, ялангликлар оша оламни кезиб кетди. Катта бий айтган афсонанома хикоялар фикри-ёдини эгаллаб, ўзи кўрмаган ажойиб ботир халқ ҳақида кўнглида яхши ўйлар тугилди...

— Ойдўст болам,— деди бий сукунатчи бузиб, аччиқ, қувончи кўз ёшини сездирмай артаркан,— мудароқ босган кўзини очадиган савол бердинг. Қачондир рус элига борамиз, болам. Ҳозирча йўл йўқ... Денгиздан ўтишга чимканот йўқ... Эҳ, болам, ҳаммасига миконият топилар эди-я, аввал биз катталарнинг ўзимизда бирлик йўқ...

Маман бий уни катта одам қатори санаб, катталар ҳал қилиши мумкин бўлган чуқур мазмунли гапни уртага ташлаганидан фазрланган ва айни бий пайтда ёшлиги тутиб хижил бўлган Ойдўст пастки лабини қимтиб кўйди. Бироқ яна савол берди:

— Катталар нега бундай қилишади?.. Унда ўзимиз борамиз.

— Э, болам, катталарнинг бу ишини суриш-тирмай кўя қол, ўзинг катта бўлганинда тушуниб оларсан. Бориш бўлса, сен албатта борасан, болам.

Кўпгина саволларни сўраб олишга юраги бетламаган йигитча аста-секин дадилланди:

— Бий ота, сизнинг тўғрингизда эшитганларимни сўрасам майлими?

— Сўрайвер, асло тортинма, болам.

— Сиз халқимизнинг кийим-кечанини ёқ-тирмай нолиганимизми?

Катта бий йигитчанинг очик чеҳрасига илк бор кўраётгандек ҳайрат билан тикилди. Йигитча саволимини эшитмай қолди, деб ўйлади шекилли, яна савол берди:

— Бий ота, Каъба яхшими, Петербург яхшими?

— Болам, мен Каъбани кўрган эмасман. Лекин Петербургни кўрганам учун армоним йўқ. Жаҳовар, гайратли рус эли биздай халқлар учун мисоли Каъба, У томонга талай-та-

лай халқларнинг савдогарлари қатнайди. Дунёда халқ ҳам кўп, тил ҳам, урф-одат ҳам кўп. Шуларнинг ичиди оз бўлсак ҳам ноахилроқ ўзимиз. Руслар билан кўл олишганда бармоқларимиз бир тенг қисилмайди. Шу сабабли ёмон аҳволларга тушдик.— Маман бий Ой-дўстнинг от туёғи бирон чўпни чирс этиб босганини ҳам ёқтирмай, мароқ билан тинглаб келаятганини кўрди.— Кийим-кечак вақини сўраясанми? Ҳа, нолиганманми, халқнинг тез ўрганиб кетишидан қувонганманми, эсимда йўқ. Мен кўп кезмадим, лекин, Петербургга бориб дунёнинг ярмини кўриб келгандек бўлдим. Сабаби кўпдан-кўп халқларини, кўпдан-кўп урф-одатларини, кўпдан-кўп кийим-кечакларини кўрдим. Ана шуларнинг ҳаммасидан ибрат олиш, ҳаммасидан хўнар ўрганиш озчилик халқ учун қандай бахт, қандай иқбол бўлар эди!.. Ҳа, дарвоқе, кийим-кечак тўғрисида, болам. Халқимизнинг кўйлаги татёрча, иштони хиндидан, бешмати бошқирд деган халқдан, гулу каштаси украин деган халқдан, тўни қозоқдан ўрганиб тикилган. Қалпоғимиз бўлса, қора бўлгани учун, мотам сифатли бўлгани учун ўзимизники. Бу ерга бурун келган Эсенгелдилар мотам қалпоғини яшириб хоразмча чўғирма кийишни... расм қилибди.

— Бий ота, элнинг руслардан нима ўрганини айтмадингиз.

— Руслардан хўнар, илм-хикмат ўрганса бўлади, болам...

— ...Бий ота, сиз нечта тил биласиз?

— Ўз тилимдан бошқа рус тилини биламан.

— Эсенгелди бий қозоқ, ўзбек, туркман, қирғиз, татар тилларини билармиш.

— У тиллар билан бизнинг тилимиз бир ҳадаланиб тилим-тилимидек гап. Беш-олти кун аралашсанг билиб кетаверсан.

— Мен кўп тил билгим келади.

— Унда ўқи, болам. Ўқиб, билим — халқнинг донги-шўхрати. Шу тўғрида бугун Эсенгелди бийникида катта бийлар билан маслаҳатлашамиз.

— Қаерда ўқиган яхши! Петербургдами, Қозондами, ё Москвадами?

— Юқорига йўл очилганча яқин ерда, Хевада ўқий турунглар.

— Унда ўқиймиз, бий ота.

— Сен билан яна ким ўқийди?

— Қобил деган ўртоғим бор. Кўпчилик, бий ота.

— Мен Эсенгелди бийникидан чиққунимча ўртоқларингни йиғиб тур.

— Хўп, бўлади, бий ота!..

В. РҶЗИМАТОВ таржмаси

ИККИНЧИ УМР

Қорақалпоқ халқининг улўғ шоири Бердақ [1827 — 1900] ўз ижодида халқнинг оғир турмушини, орзу-умидларини, эркин ҳаёт учун, миллий озодлик учун олиб борган курашини кўйлади. У XIX асрда яшаб ижод этган шоир Ажиниёз ва Қунҳўжа билан биргаликда қорақалпоқ классики шеърлигига асос солиди, айни пайтда, адабиётнинг синфийлиги ҳамда ижтимоийлигини нисбатан тўлиқ аниглади. У ўзи яшаган истибдод асрида таъқиб ва жазолардан қўчимай, ҳақиқат учун курашди, ўзининг бус-бутун меҳнаткашлар томонидан эканлигини, эзувчиларга нафратини, мавжуд тузумдан норозилигини очик-ойдин баён этди.

Халқига юзлаб ажойиб шеърлар, ўйлаб достонлар мерос қолдирган ватанпарвар Бердақ ярим асрдан ортқ ҳаётини ва ижодини халқ хизматида бағишлади.

Нигит бўлсанг, арслон каби туғилган.

Ҳамиша сен хизмат этгил халқ учун.

Нигит бўлсанг арслон каби туғилган.

Ўзим демай, ғамхўрлик қил халқ учун.—

деган эди шоир машҳур «Халқ учун» шеърда. Унинг фикрича фақат халқ хизматида бўлган кишиларгина хўрматга сазовордир.

Бердақ «Омонгелди», «Эрназарбий», «Ойдустьбий» достонларида қорақалпоқ халқи миллий озодлик кураши раҳбарларининг — ажойиб халқ қасоскорларининг ёрқин образларини яратди.

«Аҳмоқ подшо» достонининг бош қаҳрамони — кўзн ожиз кекса

балиқчининг қиз Гўлим хоннинг хотини бўлишдан қатъий бош тортади. У эиндонда ҳам жаллодларга қарши кураш олиб боради. Бу кураш асар давомида барча эзилган ва хўрланган меҳнаткашларнинг хон ҳамда унинг амалдорларига қарши кураши даражасига кўтарилади. Достон сўнггида халқ Гўлим ва Зару бошчилигида исён кўтариб, хонин тахтдан йиқитади.

Шундай қилиб, шоир бу достонда Гўлим ва унинг дўгоналари образлари орқали ўз бахти, муҳаббати учун замонасининг диний феодаал ақидаларига қарши қатъий бош кўтарган қорақалпоқ аёлларнинг муҳассас тимсолини яратди.

Бердақнинг улўғ шоир сифатидаги хизматларидан яна бири шунки, у Ажиниёз, Қунҳўжа сингари улкан шоирлар билан ёнма-ён туриб, қардош халқлар адабиётлари буюк намоёндаларини ўзига ўстоз деб билди, улар ижодини тарғиб этди, оммалаштирди:

Чор китобдан нари қочдим,

Навоийдан савод очдим,

Фузулийдан дурлар сочдим,

Доноларни излар эдим.

Бердақнинг замондоши Утеш шоир Бердақ вафотига бағишланган шеърда шоирнинг ўлими ўзбекни ҳам, қозоқни ҳам ҳўдди қорақалпоқ каби чўқур қайғуга солганини ёзади.

Бердақ асарлари барча улкан халқ шоирлари ижоди каби ўз даври учун муҳим аҳамият касб этди ва кейинги давр шоирлари ижодида самарали таъсир кўрсатди. Бўғунги кунда унинг асарлари ўзбек, қозоқ, рус, туркман, қирғиз ва бошқа халқлар тилларида ҳам янграмоқда — улкан шоир бизнинг давримизда ўзининг иккинчи умрини яшамокда.

Б. ИСМОИЛОВ,

филология фанлари нандидати

Чимбой районадаги «Кенес» совхозининг звено бошлиғи, Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг фахрий аъзоси, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Шомурот Мусаев.

Р. САИДОВ фотоси

МЕН ЯНГИ КАЛЕН- ДАРЬ ОЛДИМ

Декабрь...

Бу ойда ҳар бир оддий ишингиз чуқур маъноли, рамзий туюлади. Кеча бориб календарь олдим. Янги календарь. Мана у кафтимда, ҳаётимнинг бутун бир йили кафтимда турибди. У ҳали тигиз, тахи бузилмаган, мазмунини менга номаълум. Яқинда унинг варақлари аста-секин тўкила бошлайди, оппоқ лайлак қордек ёғди. Мен уни кафтимда тутиб турибман, йилнинг ихтиёри, бутун муңдарияси менинг қўлимда. Аммо тақдир, бахт, омад деган гаплар ҳам бор. Бу кунларнинг қайси бири менга нима келтиради?..

Одимини эшитгандай бўламан. Кунлар, ҳафталар, ойлار. Биридан гул ҳиди келади, биридан нон ҳиди. Берида уйқусиз туннинг азобини сезгандай бўламан, берида қазирбо кузининг ҳазин сокинлиги. Улардан мотол товушлари, учрашув шов-шувлари, чўл шамоли, қўшиқлар эшитилади. Ҳаммаси келажакда, ҳаммаси меники. Йил ўтди, энди мен мана шу ҳидлар, мана шу товушлар, мана шу сезгилар билан ашайман.

Умримнинг бир йили кафтимда турибди. Кунларнинг қандай келишини билмайман. Лекин биламанки, улар бир-бирига сира ўхшамайди. Кунлари, ойлари бир-бирини такрорлаган умрдан ёмони йўқ. У жуда мазмунсиз бўлади. Дарё ҳам бир жойдан икки марта оқмайди, дейдилару аммо кунни кунига, йили йилга ўхшаб, бир хилда ўтадиган умрлар ҳам бўлади. Алҳазар, ўндай умрдан!

Менинг кунларим, ҳатто соатларим ҳам такрорланмайди, биламан. Бунга ҳалқимнинг ажойиб буюк ҳаёти, журъатли режалари, кашшоф авлодимиз ишончли гаров. Ҳаммасини ўйласан, кафтимдаги янги календарь каттақон гулханга ўхшаб кетади. Унда қанча-қанча ҳайл-орзулар! Ҳали биттаси ҳам ушалмаган, биттаси ҳам пучга чиқмаган. Ҳаммаси, ҳаммаси кафтимда турибди. Қандай яхши! Қандай яхши дам!

Қизил варақлар, оддий варақлар. Қизилларини ҳамма ҳам яхши кўради. Булар қалбимизга мос, шодлик ваъда қилувчи кунлар. Лекин «оддий» деганларини мени кўпроқ ўйлатади. «Луна-16»нинг Қозғоситон чўлига келиб қўнган кун ҳам оддий кун эди. «Совет Ўзбекистони»нинг биринчи саҳифасида «4665 000!» деган ёлқиндек қизил рақамлар пайдо бўлган кун ҳам оддий кун эди. Шундай оддий кунлардан берида қўшимча неваро кўрди. Оз кўрибимизки бундай «оддий» кунларни!

Мен сезиб турибман, қўлимдаги бу янги календарининг бирон варағини ҳаяжонсиз йиритмайман. Ҳар бирига қўл узатганда юрак орзиқиб кетади. Ишқилиб юрак омон бўлсин. Кунлар яқини кўпроқ қувончли бўлса юрак яшарди, дейдилар, йил охирига бориб бир ёш: унлайиш ўрнига, яшариб ўтирсан-а!

Бир кун келиб бу календарининг ҳам сўнгги варағига қўл узатаман. Йил тамом. У нима қолдириди? Ҳаётимда изи қолдими? Узим сал бўлса ҳам яхшироқ бўлиб қолдимми, ишларим баркамолроқ, қалбим бойроқ, дўстларим кўпроқ, ишонч ва орзуларим мўлроқ бўлиб қолдими?

Булар ҳаммаси ўзимга боғлиқ. Агар мана бу календарь варақлари орасидан судралиб ўтмай, умримнинг шу йилини ҳам ўзим, меҳнат, ақл-идрок ва ҳисларим билан тарахшласам, ҳаммаси бўлади!

ЛАУРЕАТЛАР

Қорақалпоғистонда Бердақ номидаги республика мукофоти таъсис этилганига олти йил бўлди. Халққа манзур бўлиб, қорақалпоқ адабиёти ва санъати ҳазинасидан муносиб ўрин олган кўпгина асарлар шу давр ичида бу фахрий мукофот билан тақдирланди.

Улуғ ватандошимиз номидаги мукофот лауреатларидан бири Аббос шоир Добиловдир. Аббос оғани халқимиз кекса назмгўй сифатида яхши танийди. Унинг «Баҳодир» достони ўқувчилар орасида айниқса машҳурдир. Халқ оғзаки ижоди йўлида яратилган бу дoston социалистик реализм методининг яхши намунаси сифатида қарши олинди.

Бугунги қорақалпоқ прозасини Тўлабберган Қаипбергaновнинг ижодисиз тасаввур этиш қийин. Бу истеъдодли ёзувчининг «Секретарь», «Раҳмат, муаллим», «Совуқ бир томчи», «Уйқусиз тунлар» повестлари, «Сўнгги ҳужум», «Қорақалпоқ қизи», «Маман бий афсонаси» романлари китобхонларга манзур бўлди. Хусусан, икки китобдан иборат «Қорақалпоқ қизи» романи ўзининг эпик миқёси, тарихий ҳаққонийлиги, бадиий юксаклиги билан диққатни жалб этади. Романда ўтмишда ҳор-зор бўлган, ҳам чор Россияси амалдорлари, ҳам маҳаллий ҳукмдорлар томонидан эзилган қорақалпоқ халқининг аянчли тақдири ҳикоя қилинади. Улуғ Октябрь туйғайли кўрагига шамол тегиб, ўзинини таниган бахтиёр эл шодлиги мадҳ этилади. Роман ўзбек ва рус тилларида ҳам босилиб чиқди. Ана шу романи учун Т. Қаипбергaнов Бердақ мукофотига сазовор бўлди.

Қорақалпоқ адабиётининг кўзга кўринган вакилларидан бири Ибройим Юсуповдир. У поэзиясидаги миллий традицияларни давом эттиришга муносиб ҳисса қўшди. Қорақалпоқ лирикасида И. Юсуповнинг «Уртоқ муаллим», «Ақация гуллаган ерда» сингари поэмалари чуқур лиризм, инсон ҳис-туйғуларини нозик акс эттириши билан ажралиб туради. И. Юсуповнинг «Актрисанинг бахти», «Гилам тўқувчи ёл хайида», «Дала орзулари» каби йirik асарлари дostonчиликда катта қадам бўлди. Шунинг учун ҳам бу поэмалар Бердақ мукофотига лойиқ, деф топилди.

Аму бўйида кекса бир фазалон давр қўшиқларини заъб билан тараннум этмоқда. У—Содиқ Нурумбетов. Содиқ оға қорақалпоқ совет адабиётининг бешигини тебратганлардан. Бу мўътабар санъаткор Совет ҳокимиятининг дастлабки кунларидан бошлаб ҳур, бахтиёр турмушга эришган халқнинг ҳақиқий куйчаси бўлиб келмоқда. С. Нурумбетова халқ оғзаки ижодини яхши билади, унинг асарларида доим фольклор элементлари яққол сезилиб туради. Содиқ оға юксак граждaнлик туйғуларини улуғлайдиган асарлари,

ҳажвий-юмористик шеърлари билан ном чиқарган. У ўзининг узоқ йиллик ҳаёт тажрибалари асосида «Қондошлар» деган дoston яратди. Бир оила фарзандларидек аҳил-тотув яшаётган турли миллат фарзандларининг образлари яратилган, ленинча халқлар дўстлиги улуғланган бу дoston ҳам мукофот билан тақдирланди.

Етук шоир ва прозаик Жўлмирза Оймирзаевни халқимиз моҳир драматург сифатида ҳам ардоқлайди. Қорақалпоқ драматургиясини ривожлантиришда унинг хизмати катта. Оймирзаев ҳозиргача йигирмадан ортиқ драма яратди. «Бердақ», «Равшан», «Чевархоннинг тузоғи» пьесалари кўп йиллардан бундан сахнадан тушмайди. Сўнгги «Ойғулбод» драматизмда муеллиф меҳнаткаш халқнинг озодлик учун олиб борган жасоратли курашини тасвирлайди. Пьесада мазлумларни исёнга қорловчи горькийча бўрон қуши образи яратилган. Ж. Оймирзаевнинг бу тарихий драматизми ҳам Бердақ мукофоти берилди. Шунингдек, Сапар Ҳўжаниёзовнинг «Суймаганга суйканма» комедияси ҳам Бердақ мукофоти билан тақдирланди. Бу комедия ҳозиргача Қорақалпоғистон ва қардош халқлар театrlари сахналарида етти юз мартадан зидроқ кўйилди.

Адабиётшунослик фанини ривожлантиришдаги кўп йиллик хизматлари учун Ўзбекистон Фанлар академиясининг муҳбир аъзоси, филология фанлари доктори М. Нурмухамедов ҳам юксак мукофотга сазовор бўлди. М. Нурмухамедов адабиётимизнинг 20-йиллардаги тетапои кезларидан бугунги кунгача бўлган тараққиётини изчил, чуқур ўрганди ва «Қорақалпоқ совет адабиёти тарихининг қисқача очерки», «Қорақалпоқ совет адабиёти ривожига рус адабиётининг таъсири», «Қорақалпоқ совет прозаси» каби бир қанча монографиялар ёзди.

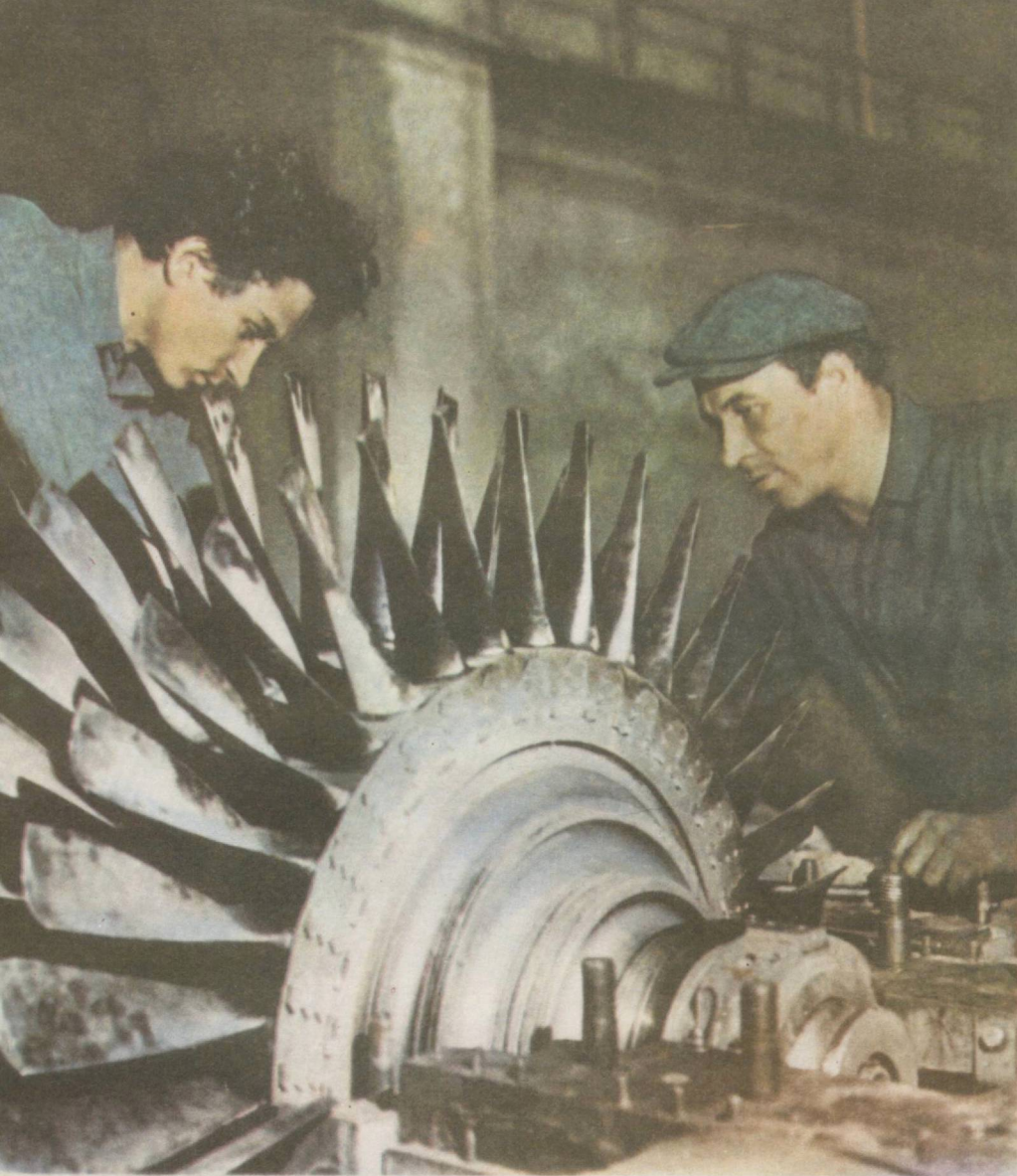
Автоном республикамиздаги икки рассом ҳам Бердақ мукофотининг лауреатлари бўлдилар. Улардан бири Игорь Савицкийдир. У қорақалпоқ халқ кўл ҳунари санъати асарлари намуналаридан уч мингга яқинини йиғиб, уларга илмий шарҳлар ёзди.

Иккинчи рассом Қодирбой Сойилов. У 1967—1969 йиллар Станиславский номидаги қорақалпоқ музикали драма театри сахнасида қўйилган «Қорақалпоқ қизи», «Актрисанинг бахти», «Навойи Астрободда», «Ёлқинлар» драмаларини безаганлиги учун юксак мукофотни олишга муяссар бўлди.

Шунингдек, Бердақ мукофоти лауреатлари орасида талантли киноактёр Қуватбой Абдурайимов, раққоса Зулайхо Сапарова, созанда Худойбергaн Турдиқулов, рус шоири, таржимон Арсений Тарковский ҳам бор.

Қ. ИСМОИЛОВ

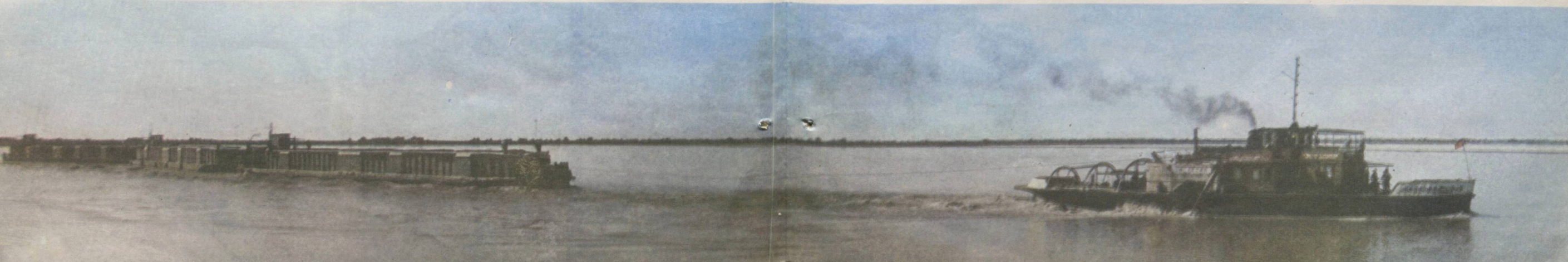
Урта Осиё — Марказ газопроводи Қўнғирот компрессор станциясида слесарлардан В. Свечников ва Н. Кмовин турбина монтаж қилмоқда.

Меҳнаткаш Амударё.

Қорақалпоғистоннинг энг илғор хўжаликларидан бири — Тўрткўл районидаги «Коммунизм» колхозининг раиси, СССР Олий Советининг депутаты Норбой Эшмуродов, илғор механик-ҳайдовчи Раимберган Оллоберганов, бригадир Қарибой Ражабов.

Г. ГРАФКИН фотолари

ЧҶУПОН ТАШВИШИ

— Тўхтаб тур, бир овоз эшитиларми?— пешка ёнида ўтирган чол бир қимтинди-да, ташқарига қулоқ солди.

Иссиқда малҳамдек эриб ўтиришган болалар бирдан сапчиб ўринларидан туришди. Ногоҳон хайратга тушган кўзлар тўкнашди. Уртада хайрон бўлиб турган чол:

— Бор, билиб кел!— деди қўли билан: эшикка ишора қилиб.

— Ҳозир...

Икки юзи қирмизи ранг олган сарвақомат келинчак шу заҳотиёқ ташқарига чиқиб кетди.

Эшик очилганда қўй-қўзиларнинг маърагани эшитилди.

Чол асабийлашди:

— Ана, ҳозиргина кўнглим бир нарсани сезди, дедим-а!

Шу пайт келинчак шошганча кириб келди:

— Ота, қўйларнинг томоқлари қирилиб, чопиб келишяпти. Кун жуда совуқ.

— Кимнинг қўйлари экан?

— Қўшни уйники.

— Одиббойнинг қўйларими? — чол ажабланди.

— Бу нима қилгани? Нима бало, у бола бир кўра қўйдан ажралиб қолгиси келятими? Бола пақир обрўсини арзиман айрондек тўкмас эди.

— Назаримда ўзи ҳам зўрга келатганга ўхшайди. Оёқ ташлаши суст,— деди келинчак хавотирланиб.

— Ҳа, унда нега қараб ўтирибсан!.. — Чол кийина бошлади.— Совуқ билан ўйнашиб бўладими!.. Ют дегани шу! Одам одаму, бу совуқда мол ҳам қотиб қолиши ҳеч гап эмас. Молларни кўрадан чиқарманглар, деган эдим-а. Бола тушмагур ёшлигига борибди-да! Гапни қулогига олганда бир ери камайиб қолармиди?

Чол белини маҳкам боғлаб, ташқарига чиқди. Қўшиллардан бири кўра эшигини очди, иккинчиси гарамдан хашак йиғиб, қўйларга ташлади, бошқаси нова суя куйди. Одиббой бўлса, бир четда серрайиб турар, назари қўйларда эди.

— Одиббой, соғмисан!— деди чол.

Еш йигит бош иргаб жавоб қилди.

Йигитни бошқалар саволга тута бошлади:

— Қўйларинг ҳаммаси бутми?

— Узинг ҳам жуда ўжарсан-да! Бугун далага чиқмаслик керак эди!..

Шу орада қўйлар кўрага киритилди.

— Бир ўзим нима қилардим, кўп-лашиб-қўмаклашган сизларга раҳмат,— деди Одиббой. У қўлқопини ечиб, кўришиш учун чолга қўл узатаркан чол сесканиб кетди:

— Вой-буй!.. Муз-муз. Қўлларинг қўлқоп ичида шунчалик совуқ қотибди-а!..

Чол кўрага кириб, қўйларнинг тўшларини ушлаб кўра бошлади. Одиббой кўранинг эшиги олдида турар, юзи қулоқашлаб ургандек қип-қизариб кетган эди. Қошигача бостириб кийган қулоқчини қиров боғлаган эди. Қўзалари ялт-ялт ёниб, дам кўра атрофида ўралашиб юрган одамларга, дам қўйларга термуларди.

— Уйингга бор. Исин!— деди чол меҳрибонлик билан.

Одиббой қўйларини кўрага қамаб уйга киришга кирди-ю, лекин кўнгли тин-

чимасди. Ётар олдида кўрани айлангани чиқди. Ташқарида бўрон аввалгидан ҳам бəттар қутирар эди.

«Исон зоти чидаш беролмайдиган бу совуқда қўй бояқишларнинг ҳоли нима кечади!..»— деб кўнглидан ўтказди. Одиббой кўрадаги қўйларга паноҳ излагандай атрофга аланглади. Бироқ паноҳ бўладиган нарса кўринмасди. У қўнқа назар ташлади, лекин осмонда йилт этган юлдуз йўқ. Бадани сесканди. Нима қилса экан? Умри қўй кетида кечган Эрмуҳон отам бунга нима дейди?

У қўшни уй эшигини очганида ичкаридан юзига илиқ ҳаво урилди. Учоқда қозон биқирлаб қайнар, чол одатдагидек пеш ёнида, кўрпача устида мудрамоқда эди. Бола-чақалари ётиб қолишган эди.

Одиббой ўйланиб турди-да, охири чолни туртиб уйғотди.

— Ҳа, нима дейсан, пишдимми!— дея чол бошини кўтарди.

— Йўқ, мен Одиббойман. Бир нарсани сўрамоқчи эдим...

— Нимани сўрамоқчисан?— дея чол туриб ўтирди.

— Ҳавонинг авзойи бузуқ. Қўйларни кўргани чиқиб, кўрқиб кетдим. Нима қилсак экан? Қандай йўл кўрсатасиз?

Чол паришон гап бошлади:

— Энди нима қила оламиз? Биз, мана кўриб турибсан, ёрма пиширялмиз. Бир қошиқдан бўлса-да, қўйларга берамиз. Начора, етмаса яна пиширялмиз. Болам, нима қиласан, сен ҳам шундай қилақол. Қўйларни совуқдан сақлаб қолиш учун бундан бўлак чора йўқ...

Одиббой бу тadbирни ора-чўра эшитиб юрарди, бироқ синаб кўрмаган эди. Мана энди ўша эшитганлари тўғри бўлиб чиқди. Шундан кейин у ҳам, шу тadbирни қўллашга киришди.

Қишининг қахрли совуғида кўрадаги қўйларга ёрма пиширган эр-хотин чўпонлар ҳатто тонг отганини ҳам сезмай қолдилар. Уларни бир томондан совуқ эсса, иккинчи томондан уйку элтарди. Лекин улар бу азобларга бардош бериб, тонгни бедор оттиришди, совуқнинг ҳам шаҳти қайтди. Улар яна бир бор қўйларни кузатиб келишди ва шундан кейингина кўнгиллари тинчиди.

Улар бирин-кетин уйга кираётганлариде кўтарилиб келатган қўвўнинг илк нурлари уфқи лoла рангга бўяб, эшикдан ичкарига эргашиб кирди.

Мана, кўк пальтоли, бошига қулоқчини кийган еш йигит яйловда ёйилиб юрган қўйлар орқасидан келмоқда. Бу Одиббой. Унинг чеҳраси очик. Рост-а, нега ҳам чеҳраси очик бўлмасин, кўзиплатиш бўйича ҳам, жун топшириш бўйича ҳам барча планларни қойил қилиб қўйибди-ку! Бунинг устига қиш тайёргарлигини ёздаёқ кўрган. Ем-хашак етарли ғамланган. Қўраси яхшилаб ремонт қилинган...

Кутилмаганда рўпарадан совуқ шамол эсди. Ҳа, қиш яқинлашяпти. У қўшёр тортиди. Утган йилги қишининг азоблари беихтиёр эсига тушиб кетди. Одиббой қўйларига қаради. Ҳаммаси семиз, соғлом... Йўқ, энди қиш қанчалик қаттиқ келмасин, уни доғда қолдиролмайди. Асло.

Усарбой ХУЖАНИЕЗОВ

Амударё ондатра хўжалиги мўйна фермасининг ишчиси Муффар Қанбилова.

Мўйноқ консерва заводининг ишчиси, Қорақалпоғистон АССР Олий Советининг депутаты Маржон Қолиева.

С. БЕЗНОТОВ фотолари

РАНГЛИ САҲИФАЛАРДА Биринчи бетда: Қорақалпоғистоннинг машҳур кишилари. Шуманай районидаги «Тошкент» совхозининг илгор механик-ҳайдовчиси, Қорақалпоғистон АССР Олий Советининг депутаты Шаҳзода Марҳабоева. Мўйноқ районидаги «Коммунизм» колхозидagi илгор балиқчида бригадасининг бошлиғи, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Аяп Назархонов; Станиславский номидаги Қорақалпоғистон музикали драма театрининг актрисаси, СССР халқ артисти Ойимхон Шомуротова. Тўртинчи бетда: Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Қуватбой Абдураимов; Станиславский номидаги Қорақалпоғистон музикали драма театрининг «Отелло» спектаклида бош ролда.

Г. ГРАФКИН фотолари

Нукус аэропорти.

Г. ГРАФКИН фотоси

НАВҚИРОН ШАҲАР

Революциягача бу ерда кичкинагина соқчилик маҳкамасию аскарларнинг бир жуфт кўримсиз ётоқхонаси бўларди. Энди бу ерда Қорақалпоғистон Автоном Совет Социалистик Республикасининг пойтахти — Нукус ҳусини кўз-кўз қилиб турибди.

Нукус — навқирон шаҳар. Шаҳарда йирик қурилишларнинг бошланиш даври 30-йилларга тўғри келади. Уша йиллари Советлар уйи, Қорақалпоқ Давлат педагогика институтининг биноси, ўнларча кўп қаватли турар жой бинолари қад кўтарган эди. Улуғ Ватан уруши йилларида ҳам шаҳар қурилиши тўхтаб қолмади. Мотор ремонт заводи, полиграфия комбинати худди шу ўтти йилларда қад кўтарган.

Урушдан кейинги йиллар шаҳарнинг равақ топан, гуллаб-яшнаш даври ҳисобланади. Турар жой қурилиши кенг кўламда олиб борилди. Янги-янги мактаблар, шифохоналар, маданий-маиший хизмат кўрсатиш бинолари қурилди.

Ҳозирги кунда Нукусда Ўзбекистон Фанлар академиясининг ҳамда Педагогика фанлари институтининг филиаллари, қишлоқ хўжалиги, қурилиш, савдо, медицина, энергетика, гидромелиорация техникумлари, санъат ва ўлкашунослик музейи эл хизматида. Қанчадан-қанча санъат корхоналарини айтмайсизми!

Шаҳар қурилиш базаси кун сайин ўсиб бормоқда. Янги уй қурилиши комбинатининг ишга тушиши шаҳарда турар жой бинолари қурилишини авж олдириш имконини берди.

Кейинги йилларда шаҳримиз таниб бўлмас даражада кўркамлашиб

кетди. Янги қурилган кўплаб шинам уйлар минглаб нукусликларни бағрига олмақда.

Бултур қурилиб фойдаланишга топширилган «Қирқ қиз» ресторани, янги аэровокзал биноси, 61-кварталдаги улкан икки қаватли магазин қурувчилардан шаҳарликларга энг яхши совға бўлди.

1968 йилда Нукус Бухоро — Урал газопроводидан газ олди. Ҳозир шаҳар ичидан 25 километрли газ қувури ўтган, икки ярим минг хонадон «зангори олов»дан баҳраманд бўлмоқда.

Шаҳар истиқболи қандай? Ҳар бир нукусликини ҳаяжонлантираётган бу масалани лойиҳачилар, архитекторлар, қурувчилар ҳал этмоқдалар. Нукуснинг янги бош лойиҳаси ишлаб чиқилди. 1980 йилга бориб шаҳар аҳолиси 140 минг кишига етади. Келажакни кўзлаб иш тутатган шаҳар бинокорлари буни ҳисобга олганлар.

Авалло, жанубий вокзал олдидаги турар жой массиви қуриб битказилди. Унинг олти микрорайони 40 минг нукусликини ўз бағрига олади. Лойиҳаларда маҳаллий хом ашёни қайта ишловчи саноат корхоналари, йирик заводлар қурилиши ҳам кўзда тутилмоқда.

Нукуснинг гуллаб-яшнашига ҳисса қўиши учун кўпгина лойиҳалаш институтларининг ходимлари аллақачонқ ишга киришиб кетишган, Москвадаги ЦНИИЭП олимлари Қорақалпоғистон педагогика институтининг янги комплекс лойиҳасини ишлатган бўлса, Олмаотадаги «Казгипропишчепром» институти лойиҳачилари нон заводи, сут-ёғ заводи лойиҳалари устида иш олиб бормоқдалар. Тошкентдаги «Ўзгипротрактор», «Ўзгоспроект», «Ташгипротранс» институтлари ҳам йирик-йирик қурилиш объектлари лойиҳаларини тайёрлаб беришни зиммаларига олганлар.

Нукуснинг истиқболи порлоқ. Уни келажакда замонавий, кўркам шаҳарга айлантираемиз, дейишмоқда бунёдкорлар.

К. МОЛУТОВ,

Қорақалпоғистон АССР Министрлар Совети ҳузуридаги Қурилиш ва архитектура ишлари бошқармасининг бошлиғи

ЕВРОПАГА ИККИНЧИ ЙЎЛ

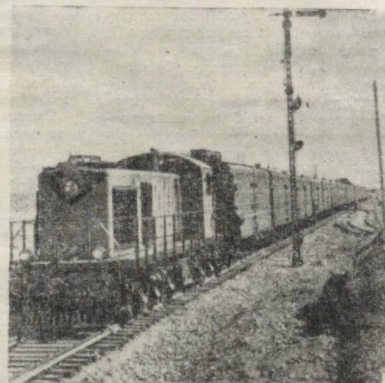
Йўл азоби — гўр азоби, деган нақл бор. Чиндан ҳам қорақалпоқлар учун бирор сафарга чиқиш жуда мушкул бўлган. Амунинг шиддатли тўлқинлари, тўқайзорлар йўловчининг тинчасини қуритган.

Қорақалпоқларнинг мушкул совет даврида кушод бўлди. Аму бўйлаб кучли теплоходлар қатнай бошлади. Самолётларда истаган манзилга учиб боришингиз мумкин. 1953 йили Хўжайлига биринчи паровоз келди. Чоржўй — Хўжайли темир йўли узогимизни яқин қилди. 1958 йилда эса Хўжайли станцияси тўла фойдаланишга топширилди. Тошкент—Хўжайли, Хўжайли—Тошкент пассажир поезди қатнай бошлади. Станция ҳам замонавий шаҳарча тусини олди.

Чоржўй — Хўжайли, кейинроқ Хўжайли — Қўнғирот темир йўлларининг тўла-тўқис ишга тушиши Қорақалпоғистоннинг иқтисоди ва маданиятининг кескин кўтарилишида дастак бўлди. Темир йўл тўғрисида янги совхоз посёлкалари, Урта Осиёдаги йирик гидротехника иншоотларидан бири — Тахиятошнинг қурилиши анча тезлашди. Кейинги ўн йил ичиде юк ташиш кўлами икки ҳисса ошди.

Манзилларини янада яқинлаштириш мақсадида Қўнғирот—Бейнов—Мақат темир йўли мuddатидан илгари қуриб битказилди. Шундай қилиб, Урта Осиёдан Европага иккинчи йўл очилди.

Д. ФАЙЗУЛЛАЕВ

Хўжайлига поезд келди.

УЙИМИЗ БИР, КУЙИМИЗ БИР

К ОРАҚАЛПОФИСТОН тупроғи — ўзбек, қозоқ, туркман ва қорақалпоқ халқларининг ерлари туташган, ерларигина эмас диллари туташган бахтиёр ўлкадир. Бу ерда, айниқса, ўзбек ва қорақалпоқ халқлари дўстлиги рамизининг хилма-хил ёрқин тимсолларини топа-сиз.

Биз бу ўринда икки халқ оғзаки ижодида-ги маънавий уйғунлик ва ажойиб дўстлик ифодалари ҳақида бир-икки оғиз сўз айтмоқ-чимиз.

Қорақалпоқ ҳамда Хоразм элларининг қў-шиқ ва дostonлари нақадар ўзига хос бўли-шига қарамай, уларда руҳий яқинлик, сюжет ўхшашликлари, дўстлик мотивлари жуда ҳам қадимий ва кўпki, аксар асарларни бир-бири-га вариант деб атаса бўлади. Қорақалпоқ ва ўзбек тилларида кенг тарқалган «Ошиқ Ғариб ва Шоҳсанам» каби машҳур дostonлар ҳа-то кўп ўринларда сатрма-сатр бир-бирига монанд келади.

Асрлар давомида ёнма-ён яшаб, зулму ғавфлатга қарши курашда дўстлашган қорақал-поқ ва хоразм элларининг ижтимоий, табиий шароити, босиб ўтган йўли бирлиги, тил ва урф-одат яқинлиги, икки йўлда баробар маш-хўр бўлган шоир ва жировларни, қўшиқ ва дostonларни, халқнинг доно ҳикматларини вужудга келтирди. Икки тилда тенг қўллани-ладиган:

Уч ой совиним!
Уч ой қовуним,
Уч ой қовогим,
Уч ой чавогим,—

сингари ҳикматлар икки қўшни элнинг меҳнат шароити, касби-кори ва анъаналари бирлигини кўрсатади. Бу меҳнаткаш ҳамсоёларнинг ли-рик туйғулари ҳам ажойиб нафис қўшиқларда бир хил ифодаланган. Севган йигити дард че-каётганини қиз ўз оғасига мана бундай назо-кат билан сездиради:

Эшик олди шестерак,
Шаллаб турибди, оғажон.
Шоҳасинда бир йигит
Йиғлаб турибди, оғажон...

Еки йигитнинг дил рози бундай ифодала-нади:

Кўкина каптар эмасман,
Кунда-кунда келмоққа.
Ойда-йилда бир келибман
Дийдорингни кўрмоққа...

Бу лирик қўшиқлар Хоразмда ҳам, Қора-қалпоғистонда ҳам бир хилда куйланади. Аму соҳилларида, Орел бўйларида, Хоразм воҳа-сида қардош халқлар дилидан чиққан бундай дурдонелар маънавий бойлигимиз бўлиши би-лан бирга, дўстлигимизнинг ҳам гўзал ифо-далариридир.

Ю. ЖУМАНАЗАРОВ,
филология фанлари кандидати

1. Согиним.

Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийни қорақалпоқлар ҳассос шoirигина эмас, зукко маорифчи, жа-моат арбоби, зўр ташиқлотчи сифатида ҳам танийдилади.

1920—25 йиллардаги газеталарни варақла-сак, қорақалпоқ зиялилари Сейпуллабт Мажид-тов, Юсуф Сирғабоев, Зарқум Байимбетов, Аловиддин Уфоев, Шариф Аҳмаджонов-лар қаторида Ҳамзанинг номини ҳам учрата-миз. Улар бир-бирларининг асарларини бир-галикда ўқиганлар, муҳокама қилганлар. Қо-рақалпоқ ёзувчиларининг ўша даврда ярат-ган асарларида Ҳамза драмалари, шеърлари-нинг таъсири яққол кўриниб туради.

ҲАМЗА ҚОРАҚАЛПОФИСТОНДА

Ҳамза Қорақалпоғистонда ишлаган йилла-рида ёзган бир қанча шеър ва пьесаларидан парчалар шу кунларгача халқ ўртасида сақла-ниб келмоқда. Бу Ҳамзага қорақалпоқ ки-тобхонлари меҳр-муҳаббатининг далилидир. 1920 йили Хива хонлиги тугатилиб, Хоразм Халқ Республикаси тuzилди. Уша йили Хўжай-ли, Қўнгирот шаҳарларида интернатлар очил-хақида қарор чиқди.

Ҳамза 1922 йилнинг август ойида Хўжайли-га келади. Аввал ўқитувчилик қилади, бир оз вақтдан кейин директорлик вазифасига ўтади. Айниқса бошпанасиз, етим болалар аҳолига

кўп қайғуради. Уларни самонавий мактаблар-га тортиш ҳаракатида бўлади. Ҳамза ўша вақтдаги ҳаётни эслаб шундай ёзган эди: «Октябрь инқилоби туфайлигина бу болалар-ни янгича руҳда тарбиялашга эга бўлдик. Биз энди уларга инқилобий руҳда сабоқ бермо-ғимиз даркор» (Ўзбекистон Компартияси та-рихи институти, 361-фонд). Ҳамза ташаббуси билан 1923 йили интернат курила бошлади.

1924 йил 12 майда Қорақалпоқ область партия комитети «Маориф кўинини ўтказиш тўғрисида» деб қарор чиқарди. Комиссия ту-зилди. Бу комиссиянинг масъул раҳбарлари орасида Ҳамза ҳам бор эди. Ҳамза ҳар хил

нодир китобларни тўплаб, талабаларини таъ-минлаб турган. Интернат кутубхонасида рус, татар, қозоқ, озарбайжон тилларидаги китоб-лар бўлган.

Интернатда Ҳамза ва Сейпуллабт Мажид-товнинг сахна асарлари тез-тез қўйилиб тур-ган. Уқувчилар Хўжайли, Қўнгирот, Тўрткўл шаҳарларига бориб томоша кўрсатганлар. Кўп ёшлар Ҳамзанинг шеърларини ёд олганлар.

Ҳамза Ҳакимзоданинг хизматларини қо-рақалпоқлар унутмайди. У қорақалпоқ халқи-нинг ҳам севики ёзувчисиридир.

Т. ЖУМА

лик қила бошлади. Бу орада уруш бошланиб қолди. У тенгқурлари қатори фронтга жўна-ди. Уни авиация мактабига юбордилар. 1943 йилнинг бошларида эса ёш коммунист Айт-бой Бекимбетов жанговар самолёт командирини эди. У Москвадан Кёнигсберггача ёв билан олишиб борди. Бу вақт ичида 400 марта ҳаво жангларига иштирок этди. Ботир учувчи би-рор марта ҳам шикаст емади, душман база-ларини, йўлларини, техникасини сафдан чи-кариб, ҳамиша омон қайтар эди.

...Уш, энди нима қилишни керак? Ҳаётдан умидини узиши керакми? Е тақдирга тан бе-риб тўшақда ёта берсинми? Йўқ! Бундай бў-лиши мумкин эмас. Ахир, у ёзса ёзгудек во-қеаларнинг гувоҳи бўлган-ку! Айтбой Беким-бетов кўрган-кечирганларини қогозга тушира

БУКИЛМАС ИРОДА

бошлади. Айтбойнинг дастлабки асари — «Оғир қисматни енгганлар» қиссаси 1957 йи-ли алоҳида китоб бўлиб чиқди. Шундан сўнг у хикоялар, очерклар ёзишга киришди. Унинг қаҳрамонлари ўзи яхши билган кишилар — фельдшерлар, врачлар, милиция хизматчилари, учувчилар эди. Бекимбетовнинг «Биринчи парвоз», «Полигонда», «Дастлабки тўқнашув» каби асарларини жамоатчилик қизиқиш би-лан кутиб олди. Айниқса, унинг Қорақалпо-ғистонда Совет ҳокимиятини ўрнатиш ва му-стақкамлашга бағишланган «Кураш» романи алоҳида диққатга сазовор.

Ёзувчи Айтбой Бекимбетов сўнги йиллар-да «Оғир синовларни», «Ажойиб авлодлар», «Қабр бошида» каби повесть ва романлар ёз-ди. Уларда халқимизнинг меҳнат жасоратини куйлади, оталар ва болалар муносабати тах-лил этилди, Улуғ Ватан урушининг мазҳақла-ти синовларидан ўта олган фидокор қизиқла-римиз қаламга олинади.

Ҳаёт синсавларига мардларча бардош бе-риб келаятган бу ажойиб инсон ҳамон жанго-вар постда. Қорчагин ва Мересьевларнинг муносиб авлоди Айтбой Бекимбетов ҳали биз-ни бадий етук, ғовий пишиқ ва халқимизга манзур бўладиган янги-янги асарлари билан кўп хушнуд этади.

И. ҚҮРБОНБОВ.

У С Т О Д

Биликлик эр ўлди, оти ўлмади.
Биликсиз асан эркан, оти ўлди.

Аҳмад ЮГНАКИЙ

СОВЕТ фанининг йирик намоёндаларидан бири — машҳур шарқшунос олим Евгений Эдуардович Бертельс тирик бўлганида ҳозир 80 ёшга киради.

Бертельс 1890 йилнинг 26 декабрида Петербургда, оддий врач oilасида туғилди. Болаликдаёқ отадан жуда бўлган Евгений ёшлигини она тарбиясида ўтказди.

У 1918 йилда Петербург университети ижтимоий фанлар факультетининг Шарқ бўлимига кирди ва қисқа муддат ичида (1918 йилнинг декабридан 1920 йилнинг май ойига қадар) истеъдодли тилшунос ҳамда адабиётшунос сифатида танилди, магистрлик имтиҳонларини топириш учун университетда қолдирилди. Айни вақтда Фанлар академиясининг Осиё музейига илмий ходим қилиб тайинланди. Олим ҳаётининг сўнгги дамларигача шу ерда ишлади.

Бўлажак шарқшунос университетда ўқиб юрган пайтида Петербург Консерваториясини ҳам аъло баҳолар билан тугатди ва қадимий рус халқ эртаги асосида опера ёзди. У машҳур рус бастакори А. К. Глазуновнинг талантли шогирди сифатида устоzi ҳузурида қолиши мумкин эди, лекин Евгений Эдуардович Европа мустамлакачилари томонидан таҳқирланган, камситилган маълум Шарқ халқларининг юксак маданиятини ўрганишга ихлос билан киришди, бутун умрини шу олижаноб ишга бағишлади.

Бертельс ўттизга яқин Шарқ ва Фарб тилларини мукамал ўрганиб, салмоқли илмий тадқиқотлар яратди. Уч юзга яқин бу тадқиқотларнинг ҳаммаси биринчи манбалар асосида бунёда келган йирик кашфиётлар, шарқшунослик фанида янгилик бўлди. Улар олимнинг форс-тожик ва туркий халқлар адабиётлари, тасаввуф ҳамда унинг тарихи устида узоқ йиллар давомида матонат билан олиб борган илмий текширишларининг маҳсулидир.

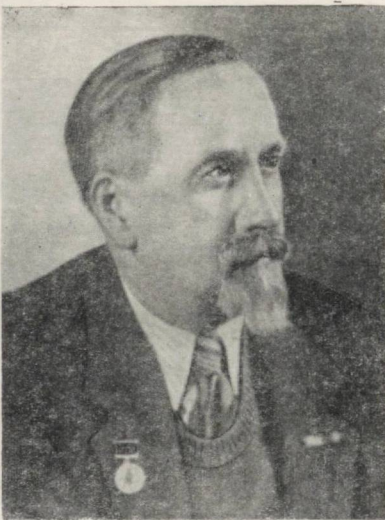
Европалик баъзи миллатчи тадқиқотчилар: «Шарқ адабиётининг инсоният тараққиётига қўшган ҳеч қандай ҳиссаси йўқ, чунки бу адабиёт фақат тасаввуфдан иборат, тасаввуф эса тарикдунёчиликдир», дея тарғиб ва ташвиқ қилар, Шарқ халқларини камситишга, уларнинг жаҳон маданияти тарихига қўшган ҳиссаларини йўққа чиқаришга интилар эдилар. Уларга зарба бериш учун марксизм нуқтаи назаридан тасаввуфнинг ўрта асрлардаги оппозицион моҳиятини исботлаш, Шарқ адабиётининг бу таълимот билан боглиқ ва боглиқ бўлмаган томонларини аниқлаш зарур эди. Шу туфайли олим тасаввуф ва унинг тарихини ўрганишини ўз илмий фаолиятининг асосий масалаларидан бири қилиб қўйди.

Айни замонда Бертельс ҳам тилчи, ҳам адабиётчи, ҳам тарихчи, ҳам Шарқ халқлари этнографиясининг билимдон, Авеста, Будда ва унинг таълимотини атрофлича мутолаа қилган олимлардан эди. Шарқ халқлари тарихи, адабиёти, фалсафаси, маданиятини ўрганишга қўшган йирик ҳиссалари учун Е. Э. Бертельс Эрон Фанлар академияси ва Сурия Фанлар академиясига мухбир аъзо қилиб сайланди.

Устод баъзи буржуа олимларининг форс тилида ижод этган шоирлар асарларининг ҳаммасини форс адабиётига нисбат беришдек нотўғри фикрларига қарши чиқди. «Урта Осиёда форс тилида ёзилган адабиёт» деган мақоласида (бу мақола 1955 йилда Берлинда,

немис тилида нашр этилган) Рудакий, Абу Шукр Балхий, Шаҳид Балхий, Даққиқ, Фирдавсий, Унсурий, Фаррухий, Манучехрий, Ҳоқоний, Низомий Ганжавий, Амир Хисрав Дехлавий, Фариҳиддин Аттор, Санойи, Жалолиддин Румий, Фузूलий, Мушфиқий каби шоирларнинг ғазал, қасида, рубоий, маснавий, қитъаларини қиёсий ўрганиб, уларнинг кўпчилигини фақат Эрон адабиётига эмас, балки Урта Осиё ва Озарбайжон халқлари адабиётларига мансуб эканини асослади.

Марксчи олим ўз фикрини ўқтиришда иқтисодий, географик омилларга, табиат тасвирларига, услуб ҳусусиятларига, этнографик далилларга катта эътибор берди, асарлардаги сюжетлар, қаҳрамонлар ҳақидаги илк тарихий маълумотлар, анъанавий ўхшатишлар, бадиий тасвирларнинг тарихий индизларини биринчи манбалар асосида очиб беришга ҳаракат қиларди. У Хисрав Дехлавий ижодида

Ҳиндистонда яшовчи туркий халқлар урф-одатлари кучли таъсир этганини, Ҳоқоний, Низомий Ганжавий асарларида эса, Кавказ табиати манзаралари из қолдирганини қайд этди.

Евгений Эдуардович Шарқ олимлари, мутафаккирлари, шоирларининг асарлари қўлёзмаларини ўрганиш, уларнинг илмий-танқидий матнларини тузишда узоқ кузатишлар ўтказди, бутун билимини бу муҳим масалага сарфарбар этди. Унинг фикрича, қўлёзмаларини ўрганиш соҳасида иш олиб борган тадқиқотчи Шарқ халқларининг тарихи, маданияти, фалсафаси, урф-одатлари, Шарқдаги иқтисодий, ижтимоий омиллар, қўлёзмалар яратилган давр ва муҳит билан яхши танишган бўлиши шарт. Қўлёзмалардаги баъзи иборалар, мисралар фарқини қиёслаб, уларни турли рақамлар ва жадаллар билан таъминлашнинг ўзинга ҳақиқий илмий-танқидий матни яратишда восита бўлолмайди. Бу фикрни Е. Э. Бертельснинг ҳамма илмий тадқиқотларида, Фирдавсий, Низомий Ганжавий асарларининг илмий-танқидий матнларида, Навоий асарлари қўлёзмаларини синчиклаб ўрганишда кўриш мумкин.

Устоднинг туркий халқлар адабиётини ўрганиш соҳасидаги ҳиссаси унинг форс-тожик адабиёти устида олиб борган тадқиқотларидан

қолишмайди. Юсуф Хос Ҳожиб Болосогуний, Аҳмад Югнакий, Маҳмуд Қошғарий, Фузूलий, Маҳтумқули асарлари ҳақидаги янги фикрлар устод қаламига мансубдир. Айниқса унинг Алишер Навоий иккинчи ўрганишдаги ҳизматлари жуда катта. Олим умрининг қарийб ўттиз йиллини Навоий асарларини ўрганишга бағишлади. Унинг «Навоий ва Аттор» деган биринчи асари 1928 йилда эълон қилинган эди. Бу асар улуг Навоийни камситувчи, уни миллатчилик ҳамда тақлидчиликда айблаган буржуа олимларига қарши ёзилган эди. 1940 йилларда эса олимнинг Навоий ва унинг салафлари, замондошлари ижоди устида кўп йиллар давомида олиб борган ишлари яқини сифатида бирқанча мақолалари, йирик рисоалари майдонга келди. Унинг Навоий ва Жомий ҳақидаги тадқиқотлари қарийб 60 жуз ғарқни ташкил этади. Бу тадқиқотлар турли йилларда биринчи манбалар, мўътабар қўлёзмалар асосида чуқур билим, уқуа билан яратилган классик асарлардир. Олжм Навоийнинг XVI асрдаяқ Фарбда шўҳрат қозонганини, «Сабъаи сайёр» достонининг италян, немис, француз, голланд тилларига таржима қилингани ва Фарбда қайта-қайта нашр этилганини аниқлади. У ўзининг сермазун, нодир тадқиқотлари билан навоийшунослик фанига асос солди, шоир иккинчи ўрганишда катта мактаб яратди. Олим ҳаётининг энг оғир давлати — Улуг Ватан уруши йилларида ҳам Навоий иккинчи ўрганишини тарк этмади.

Улуг Ватан уруши йилларида Евгений Эдуардович бошқа рус олимлари, шарқшунослари, ёзувчилари билан бирга Тошкентга келди. У бу ерда катта илмий, тарбиявий фаолиятини қизитиб юборди: Урта Осиё Давлат университетида дарс берди, ўзбек адабиёти дарслиги, Урта Осиё халқлари адабиётлари тарихининг кириш қисмини ёзди. Олим бу тадқиқотда Урта Осиё халқлари адабиётларини ўрганиш учун зарур бўлган муҳим Шарқ ва Фарб манбалари, уларнинг ҳам ижобий, ҳам салбий томонлари, Шарқ шеърини илми (ару ва унинг хилма-хил ваэвлари, қофия яратиш санъати, бадиий воситалар), халқ оғзаки ижоди ва унинг ҳусусиятлари ҳақида батафсил фикр юритди. Шарқ халқлари адабиётларининг бир-бирлари билан узвий боглиқлиги, уларни қиёсий ўрганиш масалаларига алоҳида эътибор беради.

Евгений Эдуардович Бертельс ўз илмий фаолиятини ўқитувчилик билан бирга олиб борди. У Ленинград университетидеда, Ленинграддаги мавжуд Шарқ тилларини ўрганиш институтида, Москва Шарқшунослик институти ва Давлат университетидеда форс-тожик, турк, ўзбек адабиётлари ва Шарқ тилларидан дарс берди. Унинг Ленинградда, Москва, Ўзбекистон, Озарбайжон, Тожикистон, Туркменистон, Қозогистон, Қирғизистон, Грузия, Татаристон, Қорақалпоғистон ва бошқа ўлкаларда қўллаб шогирдлари бор. Уларнинг баъзилари ҳозирги кунда фан докторлари, профессор ва академиклардир.

Совет ҳукумати олимнинг хизматларини юксак баҳолади. У бир неча марта орденлар билан тақдирланди, СССР Давлат мукофотига сазовор бўлди. Совет Шарқи республикаларидан кўплари унга Фахрий унвонлар берди. Е. Э. Бертельс ана шу республикалар фанлар академияларининг ҳақиқий аъзоси, СССР Фанлар академиясининг мухбир аъзоси эди.

СССР Фанлар академияси олим хотирасини абадийлаштириш учун унинг олти жилдлик сайланма асарларини нашр эттирмоқда. Булар ичида махсус бир жилд Навоий ва Жомийга бағишланган. Олимнинг асарлари Шарқ ва Фарб тилларига ҳам таржима қилинган. Урни келганда шуни айтиш керакки, устоднинг ўзбек адабиёти, ҳусусан, Навоий ижодида бағишланган асарлари аллақачон ўзбек тилига таржима қилинмоғи лозим эди. Бу муҳим масаланинг амалга оширилиши ўзбек халқининг олимга нисбатан муҳаббат рамзи, унинг улуг хизматларига миннатдорчилиги бўларди.

Шарқшунослик фанининг кўзга кўринган вакилларида бири, йирик олим, ҳақиқий инсон, тенглик, биродарлик тарғиботчиси, юксак қалб эгаси, устод Евгений Эдуардович Бертельс ҳамиша ёдимизда.

Эргаш РУСТАМОВ,
филология фанлари доктори

УФА, 1917 йилнинг баҳори. Оқ Эдилда эндигина муз кўчган. Дарё бўйидаги бир қаватли вокзал биноси атрофида сирли бир безовталик ҳўкм суради. Одатдагидан гавҳум гиштин бинода эрта тонгданоқ одамлар уйғалашади... Сибирдан революционерлар қайтишарди. Уфадаги большевиклар, илғор зиёлилар уларни қаршилагани тонг-сахарданок чиқиб олган эдилар. Революционерлар номидан В. И. Лениннинг сафдоши В. Д. Бонч-Бруевич вагон тамбурида туриб кискча нўтқ сўзлади. «Яшасин революция!», «Яшасин большевиклар партияси!» деган хитоблар янгради. Барваста, янгиордон, қорачадан келган, зангори Тошкент дўпписи кийган ўзбек йигити вагонга ақинлашди. Жанрангдор овоз билан соф рус тилида уларни олқишлади ва мусулмон меҳнаткашларининг революция иши учун тайёр эканликларини билдирди. Бонч-Бруевич унинг қўлини маҳкам, салимий қисди. Бу йигит Мирмуҳсин Шермухаммедов эди.

Наманган шаҳрида Воиз Шамсиддинов деган киши истикомат қилди. Қўрагини Ленин, Меҳнат Қизил Байроқ орденлари ва қатор шон-шўхрат нишонлари беазаган бу кекса маорифчи ҳозир шахсий пелкисиди. 1916—17 йилларда Уфадаги «Олия» мадрасасида Мирмуҳсин билан бирга таҳсил кўрган, дўстининг тақлифи билан Тошкентда бир неча марта меҳмон бўлган Воиз оға бизга йўллаган мактубида у ҳақдаги ўз хотираларини ёзиб юборибди. 1917 йил февраль революциясидан кейин Сибирь сургунидан қайтётган революционерларни кутиб олиш, В. Д. Бонч-Бруевич билан уршув пайтларини хикоя қилган экан, Воиз оға Мирмуҳсиндек дўсти билан фахрларини ташкидлабди.

Дарҳақиқат, халқимизнинг бу камтар фарзанди ҳақида уйлаганимизда кўз олдимизда бир лаҳза шонли инқилобий тарих, қўлида қалам ва миллик билан эрк учун фидокорона куршавган шонли авлоднинг намоян бўлади. Хелл описларга етказилди...

1895 йил. Тошкент. Эскикумда «Беглар беги» мадрасасининг ёнгинасидаги Махсидўзлик маҳаллиси. Ҳозирги Калинин майдонининг шундайгина орқа қанотида деразаси кўнага қараган болаҳонали уйда Шермухаммад акалар онласи истикомат қиларди. Камсқўм, бечорехол Шермухаммад ака гоҳ ҳаммолиқ, гоҳ мардикорлик билан каттагина рўзгорин зўрга тебратарди. Оилада янги фарзанд — Мирмуҳсин туғилди.

Рўзгор ташвишлари, тирикчилик машаққатлари Мирмуҳсинни бепарво болалик бағридан жуда эрта юлиб олди. Уйиққароқ йиллар ортда қолди. Янги усулдаги мактаб, сўнг «Беглар беги» мадрасаси... Унга кўпроқ ҳаёт воқеалари сабоқ берди. У мадраса савияси билан, мадраса муҳити билан кишишолмади. Муқтақил мутололага шўнғиди. Атрофда ҳўкм сурган ноҳақликнинг сабабларини излай бошлади, маҳаллий матбуот, Қозон ва Кавказдан келадиган ҳар бир газета, ҳар бир журналини синчиқлаб кузатиб борди. Ўзи ҳам ёза бошлади. Жуда қисқа муддат ичида унинг ижодида «кўча-кўча ялангоёк эл» ва қарама-қарши кутбда турган «бели оғриммаган бойваччалар диққат марказига айланиб қолди. У 1915 йилдаёқ жамиятини ўзгартирувчи куч эски зиёлилар эмаслигини аңглаб етди: «Ҳеч бир ишга арзимайдурган вагон-вагон хурофот ва ҳошияларни ичига тўлдирган жонли теғирмонларга қолди миллиятнинг истикболи! Воҳ, ҳолимизга воҳ!» Бу гаплар ўша замонларда жуда катта жасорат эди. Таъкиб ва таъзиқлар бошланди. «Шаддо» ва «шакко» Мирмуҳсиннинг таъзиричи бериб қўйиш кераклиги ҳақида матбуотда мақолалар пайдо бўди. Дўқ-пўнсалар билан тўлиб-тошган юмалоқ хатлар кела бошлади. Энди адибининг Тошкентда туриши ҳар жиҳатдан хавфли бўлиб қолди. 1916 йилнинг эрта кузидида Мирмуҳсин Уфага йўл олди...

Ярим аср кейин — 1966 йили Мирмуҳсиннинг таржimaiи ҳолига оид маълумотлар тўп-

лаш учун Уфага боришга тўғри келди. Унинг ҳаёти ва ижоди ҳақида ҳали жуда умумий бўлган маълумотларигагина эга эдик. Ҳатто унинг туғилган йили ҳам пухта аниқланмаган, айниқса, унинг Уфадаги фаолияти мутлақо ёритилмаган эди. Ўша йили тасодифан Бошқирдистон халқ шоири Сайфи Қудашнинг «Ёшлик излари бўйлаб» китобида: «Ўзбекистондан келиб «Олия»да ўқиган ёшлардан... Мирмуҳсин Шермухаммедов большевик «Иштирокию» газетасининг ва «Коммунист» журналининг редактори бўлди» деган сўзларни учратиб қолдик. «Олия»нинг собиқ талабаси Сайфи оға Мирмуҳсин ҳақида анча нарса билиши керак. Қандай бўлмасин учрашиш иштиёқи туғилди.

Мартнинг охирилари эди. Уфа кўчаларида уюм-уюм қор. Деярли ҳар кун иёиб турганидан баъзи жойларда қор уюми биноларнинг болохона айвонларига тегай дейди. Эшикни Сайфи оғанинг набираси — ўн етти ёшлар чамасидаги бир қиз очди.

— Раҳм этигиз, ўзбек ипташ! — Сўнг соф ўзбекча талаффуз билан: «Қани марҳамат, кираверинг!» дея йўлакдан оҳиста юриб келди Сайфи оға. Шоир етмишдан ошган, бунинг устига шу кунларда бетов эди. Бир лаҳза унинг салобати босди. Ийманибгина ўриндиққа чўкдим.

— Қалай, Фафур омонми? — унинг биринчи саволи шу бўлди. — Оббо Фафур-эй, тўкилиб турибмизу, етмиш ёшлик йигит, дейди-я! — Бир ширин хотира эсига тушди, шекилли, Сайфи оға салимий қаҳқаҳлаб кулди. Шоирнинг синиққан чеҳраси ёришиб кетди. Ўртадаги парда кўтарилгандек бўлди. Гап ранга уланиб кетди. Деярли ҳамма гаплар Мирмуҳсин ва «Олия» мадрасаси ҳақида эди. Шоир эллик йил аввалги воқеаларни энг майда тафсилотларигача эсларди. Уларни худди кечагина бўлгандек гоҳ кулиб, гоҳ хўрсиниб хикоя қилиб берарди. Сўхбатдошида озгина шўбха сезгудек бўлсэ, тортмалардан сарғайиб, титилиб кетган газета-журнал парчаларини, ёзишмаларни олиб столга ёйиб ташлар, қаншарига кўзойнагини кўндириб, ўқишга тушиб кетар эди. Мең ёзиб улгуролмасдим. Сўхбат уч соатдан ортиқроқ давом этди. Сайфи оға билан хайрлашиб, «Олия» мадрасасига шошилдим.

Мана, «Олия» мадрасаси. Пишиқ гиштдан тикланган уч қаватли бино. Ҳозир унда Мажид Гафурий номидаги 15-ўрта мактаб жойлашган. Ҳаёлида Сайфи оғанинг ҳикояси жонланади. Хоналарга суқланиб қарайман. Мажид Гафурий, Олимжон Иброҳимов, Фотиҳ Сайфи Қозонли, Бейимбет Майлин, Шайхзода Бабиш, Сайфи Қудаш, Сағит Рамиев каби ўнлаб адиблар таҳсил кўрган даргоҳ. Шу хоналарнинг бирида Тошкентдан эндигина келган Мирмуҳсин «Дин ва унинг реакцион моҳияти» мавзудида маъруза қилган. Муҳокамада мадраса ташкилотчиси ва мударрис, таълиқли олим, маърифатпарвар Зиб Камоллий, ўша йилларда мадрасада татар тили ва адабиётдан дарс берган машҳур революционер адиб Олимжон Иброҳимов, ёзувачи Фотиҳ Сайфи Қозонли, Биринчи жаҳон уруши пайтида кўчиб келган Варшава консерваторияси профессори Вильгельм Клименц ва бошқа қатор устозлар, мадрасанинг юзлаб талабалари иштирок этганлар. Ҳақиқатини хикоя қилгани учун юртига симаган туркистонлик йигит билан Олимжон Иброҳимов — шоғирд ва устоз ўртасидаги бир умр бегубор кечган аюйиб дўстлик, эҳтиомл, шу муҳокамадан бошлангандир...

Яна ҳаёл ўз огушига тортади. Мирмуҳсиннинг 1917 йил «Турон» газетасида эълон қилган мақоласи кўз олдимга келади. Адиб унда ҳўкмрон синфларни «микроблар», дин аҳлини «судрама чопон жонли теғирмонлар» деб атаган эди. Бунинг учун у Чорсуда сазойи этилган, уни тошбўрон қилиб ўлдирish ҳақида ҳўкм чиқарилган. Ушунда Мирмуҳсинни ўлимдан халқ олиб қолган эди. Сўнгра эса, ўн саккиз ойлик қамоққа маҳкум этилган адибга большевиклар хўбсдан қочишга ёр-

дамлашдилар. Илк ёз кечаларининг бирида Мирмуҳсинни дўстлари Уфага — «Олия»га кузатиб қолишган эди.

Мирмуҳсин ҳаётидаги бу воқеалар яна ўша маърузани ёдга туширади...

«Олия» хоналари... Бу хоналарда большевик Салоҳ Отнагулов, Шоҳид Худойбердинлар ҳам жуда кўп маротаба бўлганлар. Бу хоналарда революцион арақалар ёзилган. Улар бир вақтлар инқилобий тарғибот ва ташвиқот ўчоқларидан бири бўлган. Мирмуҳсин худди шу ерда, шу муҳитда революционер сифатида воғга етган. Сайфи оға айтганидек, шу ерда большевик бўлиб, Қолчакка қарши урушга кетган...

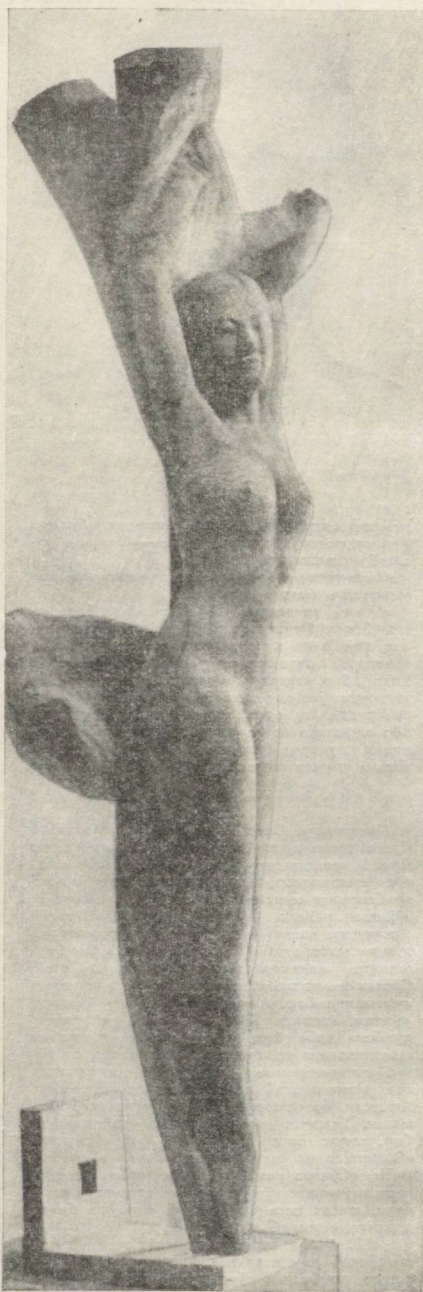
Москвадаги Совет Армиясининг Марказий Давлат архивида 81—641 рақамли шахсий дело бор. У граждандар урушида қатнашган машҳур саркардалар, халқ қаҳрамонлари, атоқли адибларнинг шахсий делолари билан ёнма-ён қўйилган. Унда Мирмуҳсиннинг Шарқий фронтдаги Бешинчи ва Биринчи Армияларда атоқли татар адиби Шариф Камол билан биргаликда жангчи-журналист сифатида олиб борган жанговар фаолиятини ёритувчи нодир ҳужжатлар бор. Мирмуҳсиннинг шу йиллари «Қизил юлдуз», «Қизил маёк», «Ишчилар дўнёси» каби бир қанча ҳарбий-инқилобий газеталарнинг ташкилотчиси ва муҳаррири бўлиб ишлаганлигини тасдиқловчи ҳужжатлар ҳам унинг шахсий делосида сақланиб келади. Афсуски, бу газеталар бизгача тўла етиб келмаган. Уларнинг хозирча баъзи сонларига бор, холос. Булар орасидан Мирмуҳсиннинг «Сафарбарлик муносабати билан», «Муҳимми?», «Сўнгра нима бўлади?» каби мақолалари ўзининг ўткир ҳарбий-ватанпарварлик руҳи, юксак ижтимоий-сиёсий маъзунини билан алоҳида ажралиб туради.

1920 йилда Туркистонга қайтган Мирмуҳсин ўнлаб газета ва журналларни ташкил қилишда жонбозлик кўрсатди. Умрининг охирига қадар марказий газета ва журналларда муҳаррирлик қилди.

1929 йилда, 34 ёшида тасодифий ўлим уни олиб кетди. 5 август кунини барча қалам аҳли, ишчи халқ уни чўқур қаёғу билан Чигатой қабристонига узатди. Партия ва ҳўкуматимиз, адабий жамоатчилик маҳаллий матбуот саҳифаларида ўзбек халқининг бу содиқ фарзандига бўлган муҳаббат ва эҳтиромини ифода этдилар.

Деярли ҳамма марказий газета ва журналларда унга бағишланган саҳифалар, кетма-кет мақолалар берилди. «Қизил Ўзбекистон» газетасининг Мирмуҳсин вафотида бағишланган сонларидан бирида ўзбек пролетар журналистлари ва ёзувчиларининг хотирасини абадийлаштириши, жўмладан, «Матбуот уйи, баъзибир муҳим илмий муассасалар, клуб, халқ уйлари» Шермухаммедов номига қўйилишини сўраб ёзган мурожаати босилди.

ШАРАФЛИ ҲАЁТ

Мирмуҳсиннинг ижтимоий-маданий тарихимиздаги ўрнини ўйлаганимизда, у фақат революционергина эмас, балки истеъдодли адиб сифатида ҳам намойн бўлади.

Мирмуҳсин ижодини 1913 йилда шоир сифатида бошлади. Унинг ilk шеърлари маърифатчилик характеридаги асарлар эди. Бир шеърда «Косибидур одам — олам работ» (Одам — олам работининг косиби) деган шioriнi ўртага ташлади. Бу билан у инсонни яратувчи, ҳамма нарсани ўзгартирувчи куч, у дунёни ўзи истаганча қура олади ва ўзи истаганча яшай олади, деган дoдил фикрни илгари сурди. 1915 йилдаёқ жафокаш халққа

Истеъдодли ҳайкалтарош Жўлдосбек Қуттимуротовнинг асарларини кўрганнгизда ёнчга жон киритган афсонавий санъаткорни эслайсиз.

Мана у «Лайли ва Мажнун» композицияси устида ишламоқда. Чапда: санъаткор яратган «Нихол» ҳайкали.

Г. ГРАФКИН фотоси.

қарата «Фақир у мискинатликдан халос ўлмоққа тайёр ўл!» деб хитоб қилди.

Мирмуҳсиннинг «Бефарзанд Очилдибой» романи, «Зиндон», «XX асрда Туркистон бойи» каби ҳикоялари Октябр-гача бўлган ўзбек насрини маълум жиҳатдан тўлдиради. «Туркистон вилояти газетасининг 1914 йил саҳифаларида баъзи парчалари эълон қилинган «Бефарзанд Очилдибой» романи адабиётимиз тарихида хронологик жиҳатдан ҳозирча маълум бўлган ilk йирик насрий асар бўлишидан ташқари ғоявий-бадий жиҳатдан анча пухталиги, шунингдек, катта маърифий-тарбиявий аҳамияти билан ҳам ўзига хос ўрин эгаллайди. Мирмуҳсин бу асарида ўзбек адабиётида биринчи бўлиб Қулаҳмад каби оддий меҳнаткаш халқ вакилининг реалистик образини яратди, биринчи бўлиб ижтимоий тенгсизликни асарининг марказий конфликти қилиб олди, қолаверса, революциягача бўлган ўзбек романининг жанр ва тил хусусиятларини белгилаб берди.

Мирмуҳсиннинг 1917 йилда ёзилган «Зиндон» ҳикоясида меҳнаткаш халқ вакили сифатида тасвирланган тўққиз маҳбус инсоф ва адолатни ҳимоя қилиб хон ва унинг «талинка-бардорларига» қарши ҳам жисмоний, ҳам маънавий кураш олиб борадилар. Эҳтимол бу ғоя ва фикрлар бизга ҳозирча «Адабий

парчалар» (насрий асар), «Гимназист» (уч пардали драма) каби номларигина маълум бўлган бир қатор асарларида янада кенгрок, чуқурроқ ишлангандир.

Мирмуҳсиннинг айниқса ўзбек матбуоти тарихидаги хизматлари бениҳоядир. У Октябр-гача бўлган публицистикамиз тараққиётига жуда катта ҳисса қўшди. Ўзбекистон матбуоти тарихида биринчилардан бўлиб, синфий жамиятда халқ манфаатларини ёқловчи ҳақиқий матбуот қандай бўлиши керак, деган саволга ўзининг ижодий фаолияти билан жавоб берди.

Унинг тарихий хизматлари фақат буларгина эмас. Сайфи Қудаш жуда ўринли айтганидек, унинг жўшқин фаолияти, журналистик ҳамда бадий мероси бошқирд ва татар халқлари учун ҳам азиядир. Унинг ўзбек ва татар-бошқирд адабий алоқалари тарихида ҳам алоҳида ўрни бор.

Бу йил Мирмуҳсин Шермуҳаммадовнинг туғилганига 75 йил тўлди. Мана шундай қутлуғ кунда қисқа, лекин шарафли ҳаёт йўлини босиб ўтган, бугунги нурафшон кунлар учун жонбозлик қилган халқимизнинг фидойи фарзанди хотирасига таъзиям қиламиз.

Бегали ҚОСИМОВ,
фицология фанлари кандидати

ШУКУР БУРХОН

8

Бу орада Ватанимизга немис фашизми уруш очди, Эренбург айтганидек, «ижод эркинлиги, танқидий фикр, миллий ва рухий ранг-барангликнинг ашаддий душмани» фашизм тупроғимизга бостириб кирди.

Сафарбарлик. Халқлар дилида галабага ишонч, дўстлик ва биродарлик туйғулар, ҳар қачонгидан ҳам кучлироқ жүш урди.

Ҳамза номидаги театр коллективини ҳам шу туйғулар, репертуарини халқимиз фарзандларининг қаҳрамонликлари, уларнинг босқинчиларга қарши олиб борган шайқатсиз курашларини тасвирловчи асарлар эгалади. Яшиннинг «Улим босқинчиларга», Уйғуннинг «Она», А. Ржевский ва М. Кацнинг «Олеко Дундич», Ҳамид Олимжоннинг «Муқанна», Иззат Султоннинг «Бургунтининг парвози» каби асарлари қўйилди. Шукур Бурхон бу асарлардаги энг муҳим ролларни ижро этди.

Уруш йиллари Ўзбекистонга келиб қолган рус саҳнаси усталари, драматург ва режиссёрлари театр спектаклларининг ғоявий ва бадий баркамол бўлишига катта ҳисса қўшдилар...

Шукур Бурхон бу ролларга ҳам ўз принципи жиҳатидан ёндашди: Уларнинг маънавий оламига бус-бутун киргани, ўтмишию келажатини тасаввур қила олгани ҳолда, санъаткорга хос ижодкорлигини астойдил ишга солгани ҳолда, узоқ тайёрлади.

«Бургунтининг парвози» асаридаги Фрунзе образини яратиш жараёни билан қисқача танишайлик.

Асар билан яхши танишиб чиққан Шукур Бурхон Фрунзе қиёфасига кира олишига ишонди ва уни ўзлаштира бошлади. Фрунзенинг машҳур тарихий шахс эканидан келиб чиқиб, унинг таржиман ҳолини пухта ўрганди. Унинг қаҳрамони қардош Қирғизистоннинг Пишпак шаҳрида туғилиб, илк маълумотни ҳам шу ерда олган. Демак, у қирғиз ва ўзбеклар ҳаётидан, одатларидан яхши хабардор.

Асарда бир саҳна бор. Халқ вакиллари Фрунзе ҳузурига мадад сўраб келадилар.

Фрунзе — лашкарбоши, халқнинг урф-одатини билади; бинобарин бу оддий заҳматкашларни қандай кутиб олиши керак?

Стул қошида ўтирган Фрунзе уларни қўлини кўксига қўйиб кутиб олади, ўтказиб, ўзи ҳам ўзбекча чордона қуриб, улар билан узок суҳбатлашади. Бурхон бу сахнани шу хилда талқин қилишга қарор бериб режиссёрларга маслаҳат солган эди, Ленин комсомоли номидаги театрнинг бош режиссёри Н. Берсенов хахалаб кулиб юборди:

— Ажойиб... Қандай топдинг-а!

Асар томошабинда катта таассурот қолдирди. Шукур Бурхон эса принципини тамомила тўғри эканига яна бир қарра ишонч ҳосил қилди.

У ўша йиллари ижро этган роллар орасида Уйғун ва Иззат Султоннинг «Алишер Навоий» драмасида ўйнагани Ҳусайн Бойқаро образи айнисиз диққатга сазовордир.

Асарнинг биринчи варианты хомроқ эди. Уйғур асар қаттиқ ишларини талаб қилди ва бу ишда ўзи ҳам бевосита иштирок этди...

Ниҳоят, асарнинг пишиқ-пухта варианты майдонга келди.

Алишер Навоий роли Абдор Ҳидоятга, унинг дўсти Ҳусайн Бойқаро роли эса Шукур Бурхонга топширилди. Шукур Бурхон бу санъаткор ўзидан қанча кучу маҳорат талаб этишини яхши биларди.

Артист образга Ҳусайн Бойқаро ҳақида ёзилган адабий меросдан, Навоий сўзларидан ёндашаркан, унинг бир жиҳатида қизиқа бошлади: Ҳусайн Бойқаронинг одамийлиги муҳим ҳислат эди.

Навоийнинг ёшлигидаги дўсти, ўзи ҳам шоир, лекин ғийбатчилар тўпига кириб қолган ва ўз замонаси, унинг талабу эҳтиёжлари қурбони бўлган, оқибатда неварасининг ўлимига сабаб бўлиб, соч-соқоли оқарган, ўғилларининг тахт учун исён кўтарганларидан чуқур қайғуга ботган Ҳусайн Бойқарони оддий одам, инсон сифатида кўрсатиш ҳам артистнинг диққатини торта бошлади...

Шукур Бурхоннинг бу мулоҳазасини Маннон Уйғур ҳам маъқуллади. Асар саҳнага қўйилганда шундай бўлдики, Навоий саройни ташлаб чиқиб кетаётганида Ҳусайн Бойқаро уни кўз ёши билан кузатиб қолар экан, томошабин ҳам кўзига ёш олгудек бўлиб, бу одамга ачинади.

Охири. Боши журналнинг 10, 11-сонларида.

Бу талқиннинг бир жиҳати муҳим эди: томошабинда бу фожиали эҳволларнинг содир бўлишида биргина султон эмас, мавжуд тузумнинг ўзи айбдор, деган табиий, қонуний тасаввур туғилади.

9

Фашизм тор-мер этилди. Социалистик тузум халқлар дўстлиги галаба қозонди. Бузилган хўжалик тармоқлари тиклана бошлади. Халқда қуриш, тиклаш кайфияти ҳоким эди. Ҳамза номидаги театр ҳам репертуарини ана шу мазмулардаги асарлар билан тўлдирди. Уйғуннинг «Ҳаёт қўшиғи», «Наваҳор», Уйғуннинг «Муҳаббат», «Хикмат» пьесалари қўйилди. Шукур Бурхон бу асарларда бош ролларни ижро этди. К. Симоновнинг «Рус масаласида» журналист Гарри Смит, А. Островскийнинг «Айбисз айбдорлар» асарида Незнамов образларини яратдики, буларнинг ҳар бири Шукур Бурхондан катта маҳорат талаб этиб, тажриба мулкини бойитди...

Бу вақтда, классик драматургиядан ажралмаслик керак, у актёр театрининг маҳоратини яна ҳам кўтараяди, деган ақида ҳоким бўлган театрда Шекспирнинг иккинчи шоҳ асари «Отелло» ўйналар, Отелло ролини Абдор Ҳидоятлов ижро этар эди. Маълумки, Ҳамза номидаги театр сахнасида ўйналган спектакллар орасида олтиминчи йилларнинг иккинчи ярмига «Отелло» энг машҳур спектакль эди. У беш юз мартадан кўпроқ қўйилди.

Қалбидаги мислсиз эҳтирос ва ҳаяжонни зуҳур этган Абдор Ҳидоятлов шундай бир мўъжиза яратган эдики, доврungi жаҳонга ёйилган санъаткорнинг бу кўтеририлишдан яқин ҳамкасб сафдошлари ҳам ҳайратда эдилар.

Трагедиянинг саҳнага қўйилиши ва режиссёрларнинг унга муносабати ҳақида ҳам бир-икки оғиз гап айтиш керак. Бунинг учун сўзни яна Отага берайлик:

«Шекспир ўз трагедиясининг саҳналаридан бирида: «О, ёвузлик муҳаббатдан қулди», деб нидо қилади. Бу жумла спектаклимизнинг эпиграфи қилиб қўйилмоғи керак эди, чунки бу асосий фикрини, ҳаракатларнинг мақсадга мувофиқ йўналишини белгилаб берувчи дастак, персонажларнинг характерларини ва ўзаро муносабатларини очиб берувчи калитдир. У, «Отелло» — рашк трагедиясидир, деган жўн тасаввурга қарши қўйилган фикрдир.

А. С. Пушкин ҳам, Отелло — рашк қилувчи эмас, балки ишонч кишидир, деган эди. Биринчи қарашда эҳтимол бу бирмунча қалати туюлар. Лекин трагедия мазмунини ва ундаги воқеаларни таҳлил қилганимизда, Пушкиннинг фикри аниқ таъкидланади.

Отелло ўз табиати жиҳатидан рашкчи бўлмаган ҳолда, Ягонинг пасткашлиги натижасидагина рашк қилувчи бўлиб кўринади, чунки у ўз табиатидаги олижаноб ишонувчилик хислатлари орасида Ягонинг кимлигини билолмайди. Отелло рашкдан эмас, «ҳаёти барқ ураётган чашманинг қабих ҳашаротлар тўлиб кетган инфос ариқча айланишидан» азобланади... Бу — энг муқаддас туйғуларнинг таҳқир қилинганини кўргач пайдо бўлган пок исён эди.

Шекспирнинг замондоши ва театрдаги ўртоғи Ричард Бербежнинг биринчи марта Отелло ролини ўйнаганда уни «қайғу-ҳасратли мавр» сифатида ижро этиши бежиз эмас эди...

Ўзбекистонга келиб спектаклни кўрган Англия парламенти делегациясининг аъзолари театрининг хотира дафтариди: «Биз Отеллонинг бу қадар маҳорат билан ўйнаганини ҳеч қачон, ҳеч қаварда, ҳатто Лондонда ҳам кўрган эмасмиз», деб ёзиб қолдирганлар.

Шукур Бурхон ҳали Гамлетни ҳам ўйнамаган, бироқ у «Отелло»да Ҳидоятлов ўйинини қайта-қайта қўриб таҳлил қилар экан, «Нега мен ҳам ўйнолмас эканман?», дер эди. У ҳозир ижро этиб келаётган роллари ўзини қаноатлантирмаётгани, «Отелло»га яқинлаша оладиган бирон роль ўйнаши зарурлигини ҳис этар, бу ҳаётий талабга айланган эди.

Шундай кунларнинг бирида театр коллективи томоша кўрсатгани

Шукур Бурхон ва Обид Жалилов «Бой ила хизматчи» спектаклида.

канал қурилишига борди, бошқа театрлардан борган артистлар иштирокида концерт спектакллардан парчалар намойиш қилинди.

Кечқурун Шуккур Бурхон қодирга қайтаётган эди, темир изда турган вагондан театрнинг бошқа режиссёри Н. В. Ладигин чақириб қолди.

Шуккур кириб, стол теварагида ўтирган Усмон Юсупов, Маннон Уйғур, Етим Бобожонни кўрди.

— Кани, бу ёққа ўтир!— деди Усмон ака ва силлиқ бошини сийпаб тез-тез гапира бошлади.— Сени нимага чақирганимизни биласанми? Кеча мен Москвада «Кремль соатини кўрдим. Бу асар нимага бизнинг театрда қўйилмас экан, Владимир Ильич ролини Шуккур ижро эта олади-ку, деб ўйладим. Қалай? Тўғри ўйлабманми?

Шуккур Бурхон фавуқлода ҳаяжонланиб, режиссёрларга қаради.

— Эплайди. Тажрибаси бор,— деди Маннон ака.

Шуккур Бурхон уларга раҳмат айтиб чиқди.

Ленин!..

Революция, граждандар уруши, коллективлаштириш, Ватан урушидаги галаба, мана тинч қурилишдаги зафарлар!— Советлар ҳокимиятининг ҳар бир қадами, ҳар бир жабҳаси шу ном билан боғлиқ.

Ленин — тарихдаги буюк донишмандлар ичида биринчи бўлиб, халқ эрталаридагина қўйланган орзуларни амалга оширган, халқни буюк курашга олтантирган, миллатлар ҳамкорлиги, тенгхуққулиги асосланган тузумнинг заминини қуришда бош бўлиб, келажикни ҳам кўрсата олган буюк Ленин!.. Хусусан Шарқ халқлари орасида чексиз обрўга эга бўлган, афсонавий қаҳрамон даражасидаги Ленин!.. Бу образни сахнада яратиш, унинг қиёфасига кириб, унинг тилидан гапириш ва халқда «Ленинни кўрдим» деган таассуротни туғдира билиш— қанчалар масъулиятли ва шарафли!

Шуккур Бурхон Москвадаги машҳур артистлар, йирик санъаткорлар ижроси билан танишишга, Ленин ҳақидаги тасавурини янада бойитишга аҳд қилди, Москва Бадий Академик театрида Ленин образи кўрсатиладиган барча спектакллари ҳам қайта-қайта кўрди. Ленин музейига кириб, дохий ҳаётига тегишли ҳужжатларни ўрганди, фотосуратларини олди; Ленин ҳақидаги ҳужжатли фильмларни томоша қилди.

Актёрлар уйида «Бургутнинг парвози»нинг режиссёри Н. Берсенева-ни учратди, эски кадрдонлар қувонч билан қўришдилар ва режиссёр артистнинг ниятини англаб, худди Оганинг галини такрорлади:

— Эплайсан, тажрибанг бор...

Кейин, у, Лениннинг Кремлдаги кабинетига кириш учун рухсатнома олишига ҳам кўмаклашди.

Ниҳоят, Ҳамза номидаги театрда «Кремль соати» спектакли истеъдодли режиссёр А. Гинзбург томонидан сахнага қўйилди. Шуккур Бурхон дохий образини яратди.

Шуккур Бурхон ижросида ўзига хослик бор эди. Унинг ҳар бир ижроси, Ленин ҳақидаги ҳар бир спектакль республика маданий ҳаётида унутилмас, зур воқеа бўлди... Ниҳоят, орадан йиллар ўтиб, етакчи драматургимиз Комил Яшин «Йўлчи юлдуз» асарини ёздими, Шуккур Бурхон бу пьесада кўп йиллик изланишларига яқун бўла оладиган роль олди.

10

Бу орада Ҳамза номидаги театр Назир Сафаровнинг «Шарқ тонги», Ойбек романи асосида ишланган «Қутлуғ қон», Нозим Хикматнинг «Туркия ҳақида ҳикоя», «Севги афсонаси» асарларини сахнага чиқарди. Шуккур Бурхон буларда Шумилов, Йўлчи, Ҳижроний, Фарҳод ролларини ижро этди.

Айниқса «Ревизор»нинг қайта қўйилиши ва унда Шуккур Бурхоннинг ҳоким ролида чиқиши артист ижоди учун, театр учун ҳам, бу борада ўзига хос янги бир босқични ташкил этди.

«Ревизор» спектаклининг сахна талқини кўп жиҳатдан комедиядаги асосий қаҳрамонларнинг тўғри кўрсатилишига боғлиқ. Шунинг учун ҳам режиссёрлар шаҳар ҳокими ролини ижро этувчи Шуккур Бурхон билан Хлестаков образи устида ишловчи Наби Раҳимовга алоҳида эътибор бердилар.

Шуккур Бурхон яратган Сквозин — Дмухановский тентак эмас, жуда айёр одам. У Хлестаковни режизор деб қабул қиларкан, бу нодонлиги эмас, бутун умридаги бирдан-бир хатосидир... Артист шаҳар ҳокимини қаттиқ кўл шахс сифатида ифодалади. Бу нарса шаҳар ҳокимининг жирканч, разил, ғоят золим киши эканини янада таъкидлади.

Шуккур Бурхон «Осиё устида бўрон» фильмида Ялангўш ролида.

Ниҳоят, Шуккур Бурхонга Гамлет ролини ижро этиш топширилди... У асарни энди ўз нуқтаи назаридан қараб чиқди ва Гамлетни ўзига хос талқин қилиш устида иш бошлади... У Абдор Ҳидоятлов ўйинини ўйлаб, унинг ўзига хос Гамлетини ҳам эътиборга олди. Лекин ўзининг табиий эҳтироси ва темпераменти, қаҳрамоннинг ички дунёсини яратиш унинг ўтмиши ва келажикни кўра билиш каби принципларидан чиқиб, образга янгича ёндашди.

Шуккур Бурхон Гамлет образи устида ишлар экан, ўзининг тезкорлиги билан Абдор Ҳидоятловдан фарқ қиларди. Гамлет отаси вафотини эшитиб, Виттенбергдан келиши ҳамон уни қучли шубҳа қўлғади. Албатта-да, сопна-соғ ота ўлади; мотам либослари ечиммай туриб, тўй дастурхони тузалади, сеvimли она қайнисига тегибди, «амаки» тахтада...

Шунинг учун Гамлет бу хонадонга кириши ҳамон отаси қасддан ўлдирилганини гумон қилади, сирни фош этишга шайланади!

Шуккур Бурхон илк сахнага чиққандаёқ худди шу қиёфада эди, охиригача шу тарзда ўйнади, яъни томошабинни етаклаб, бирга ўйлатди.

Шекспир билан ошна бўлиб олган Шуккур Бурхонга буюк санъаткорнинг учинчи бир асари «Ромео ва Жульетта»да Ромео роли берилди.

Ромеода Шуккур Бурхон яна очилди: унинг қайсар, интилувчан табиатида ўта латифлик, софлик бор эди. Булар бир йўла балкиб чиқди ва актёр тажриба хазинасини янада бойитди.

Шуккур Бурхон «Йўлчи юлдуз»даги Ленин образи устида иш бошлади. У Лениннинг миллий масала ҳақидаги асарларини мутлоа қилар, дохийнинг Шарқ меҳнаткашлари вакиллари билан учрашувлари тарихини ўрганар эди.

Шубҳасиз, бу асардаги Ленин образини ижро этишида унинг илгариги тажрибалари ёрдамга келди. Бу масъул образ устида ишлар экан, Шуккур, Максим Штраух ва Борис Смирнов ижроларини таҳлил этди. Шундагина образни қандай талқин этиш унинг тасавурида гавдалана бошлади.

Асар тайёр бўлган йили Москвада Ленинга бағишланган спектакллар кўриги ўтказилди, унга Ҳамза номидаги театр ҳам таклиф этилди. Қўриқда Москва, Ленинград театрлари ўз спектаклларини кўрсатдилар. Навбат Ҳамза номи театрға келди.

Вазият жиддий, артистлар ҳаяжонда эди. Шуккур Бурхон ҳануз ҳеч ким ижро этмаган ролини ижро этиши керак, ҳали ҳеч ким талаффуз қилмаган ўзларини айтиши керак. Улкан сахна усталари ижросида дохий образини сахнада кўрган, ўзбек тилини билмайдиган москвалик томошабин залда ўтирибди, бунинг устига оддий спектакль эмас, кўрик!

Шуккур Бурхон сахна ортида турар экан, кимдир шошиб кириб:

— Смирнов билан Штраух келди!— деди.

Бурхон сахнага қадам босиши ҳамон образга кирди, спектакль қутилгандан ҳам катта муваффақият билан ўтди.

У гримхонада ҳали ҳаяжонини босолмай ўтирар экан, олдин машҳур артистлар, сўнг Маданият министри билан чет эллик меҳмонлар кириб келишди.

— Мен ҳамон ишонгим келмайди, қани парикни еч-чи,— деди Министр.

Бу спектакль билан Ҳамза номидаги театр Иттифокдаги қучли таътирлар сафида турлишми намойиш этди, эртасигаёқ Москва газеталарида пьеса ва актёрлар ижросига бағишланган мақолалар босиди. Улардан бири — «Театр» журналининг 1959 йил 2 сонидagi «Ленин образи театрга» мақоласида шундай дейилган:

«Йўлчи юлдуз»даги Ленин образи — аjoyиб артистнинг яна бир ютуғигагина эмас, балки бутун театрнинг янги галабасидир, чунки меҳнаткашларнинг улғу дохийси образи артист томонидан ўзига хос миллий руҳда талқин этилди; Шуккур Бурхон Шуккур ва Штраух яратган Лениннинг классик образларини такрорламайди, балки ривожлантиради...».

11

Абдор Ҳидоятлов вафотидан кейин Шуккур Бурхон анча вақтгача кўнглидан кечаетган туғилни туйғулари тўшунолмай юрди. Болалигидан севган, ҳавас қилган, ҳурматлаган, ибрат олган буюк бир киши си энди йўқлигини ўйлаб қайғурди, куйди. Узини ёлғиз ҳис этиб юрди. Сўнг, Абдор Ҳидоятловнинг ўғитлари, санъат ва санъаткор тақдир тўрисида ўйлаб узок ҳаёлларга толди...

Театр А. П. Чеховнинг «Ваня тоға» пьесасини кўлга олганда Тошкент Театр институтининг профессори Иосиф Радун Шуккур Бурхонга бош роль тавсия қилди.

Шуккур Бурхон Ваня тоға образини чиндан ҳам ёқтириб қолди. Бу ғоят истеъдодли, олижаноб инсон эди. Лекин ҳаётда алданади, у фожияга йўлиқади. Бу образдаги маҳзунлик Шуккур Бурхоннинг ўша кунлардаги қайфиятига ҳам мос тушади. Артист Чеховнинг асарларини қайта ўқиб, пьесаларининг рус театрларидаги тарихи хусусида кўп адабиёт билан танишди, ниҳоят, Ваня тоғани ўзлаштириш устида иш бошлади.

Спектакль катта муваффақият қозонди — Шекспирона ҳисларни ҳуш қурадиган томошабинга Чехов туйғулари жуда манзур бўлди, артистларнинг реализм соҳасидаги тушуночаси бойиди; асардаги ўта табиийлик ва соддалик ҳаммагга мафтун этди.

Ўзбек адабиёти ва санъати ўн кунлигида бу спектакль москваликларга жуда ёқди. Уша кунлари «Московский комсомолец» газетаси Ваня тоға ижроси ҳақида шундай деб ёзган эди:

«Шуккур Бурхон ифодалаган Ваня тоға тарихи — олижаноб ва талантили инсон, маҳв бўлган ҳаёт тарихидир. Артист Чехов услубини нозик ҳис қилади, у Ваня тоға фожиясини ташқи ярқироқ воситаларга мурожаат этмасдан ифодалайди. Артист гўё ҳеч иш қилмайди, лекин унинг кўзлари кишини ҳайратга солиб, қаҳрамоннинг бутун ички мураккаб кечинмаларини баён этади. Унинг нигоҳи гоҳ сўник, ноқор, гоҳ қўлғили-истеҳзоли, гоҳ умид учкунли билан ёниб, гоҳ эса улғувор, гоҳ аламли, ҳасратли ва ғамгин бўлиб, пасткашлик ва бепарволик ҳукм сурган ҳаётдан узилиб чиқишга интилану чиқа олмаган олижаноб, қучли инсон фожиясини ҳикоя қилади...»

Шукур Бурхон ўзлигига қайтди — унинг қалбини яна интилиш, қатъият эгаллай бошлади. Москвадаги муваффақиятларидан сўнг, унинг, дарҳақиқат, Абдор Хидоятлов башорат қилгандек, театрнинг «байроқдори» эканига санъат шинавандаларида шубҳа қолмади, энди буни янги роль, юксак маҳорат билан мустаҳкамлаши керак эди.

Шукур Бурхон яна Отелло билан тенглашадиган ролда чиқишни орзу қила бошлади ва орадан кўп ўтмай, бундай роль топилди. Бу ҳали кўпдан Иттифок театрларида ҳам ўйналмаган «Юлий Цезарь»даги Брут образи эди.

Марк Брут бошлиқ республикачилар ҳокимиятни ўз қўлларига олгач, тахта — Брутнинг азиз дўсти Цезарь чиқади. Лекин... Цезарь буларнинг ишончини оқламайди, у озод Рим халқидан айрилади ва ўз шахсини илоҳийлаштиради. Шундан кейин республикачилар яна Брут бошчилигида Цезарга суиқасд қилишга қарор берадилар. Цезарь ўлдирилди. Бироқ... кейин Брут сезадик, фитнага қатнашган кишилар Цезарни ундан Римни химоя қилиб эмас, ўч олиш учун қасд қилган эканлар. Брут алданибди, энди у билан «республикачилар» орасида кураш кетади. Оқибат, Брут ўзини-ўзи ўлдиради...

«Ахир, бу асар Брут ҳақида-ку?», деб ўйлади артист ва бу олижаноб, халқларвар, пок ва мард инсон образи унинг вужудига сингиб, уни мафтун эта бошлади.

Шукур Бурхон ёшлигиданоқ салбий образларни сингиролмас эди, уларнинг қиёфасига кирса, ўздан хижолат тортар, номуносиб кийим кийгандек ҳис этар эди... Ҳусайн Бойқаро образининг инсонлик жиҳатига кўпроқ қизиқишига ҳам, кейинчалик воз кечгани «Ревизор»даги шахар ҳокими ҳақида истамайроқ сўзлашининг боиси ҳам балки шундадир.

Шукур Бурхон Брут қиёфасини тасаввур қила бошлади, унинг руҳий оламига кирар-кирмас, асар марказидаги ғоя кўз ўнгига намоён бўлди.

«Ҳамза номидаги академик театрнинг «Юлий Цезарь» спектакли ҳақида сўзлаш — аввало, Шукур Бурхон ҳақида сўз юритиш демакдир,— деган эди санъатшунослардан бири,— чунки артист бу янги роли билан замонамизнинг энг улкан трагик артистларидан бири эканини намоён қилди».

Шундан кейин Шукур Бурхон яна бир мураккаб роль ўйнади. Бу— ёшликдаги дўсти, олим ва шоир Мақсуд Шайхзоданинг «Улуғбек» фожиасида султон Улуғбек ролидир. Шу муносабат билан у, ўз болалигига саёҳат қилди: Самарқандга бориб, темурийлар даври осори атиқаларини қайта ўрганди, Улуғбек расадхонасига кўп бор қатнади, санъат, маданият, ислом дини тарихи ҳақида кўп материаллар ўқиди. Темурийлар авлодининг сўнгги вакилларида Ҳусайн Бойқаро образи устда олиб борган ишлари ҳам ёрдам берди.

Бу образни муваффақият билан ижро этгани учун СССР халқ артисти Шукур Бурхон Ҳамза номидаги республика мукофотига сазовор бўлди. Энди бутун ижодига гултож бўладиган роль ўйнаш иштиёқи турғилди. У қийналиб, излана бошлади. Бу изланишлар уни яна классикка бошлаб келди. Ётуқ артист қадим юнон драматургиясига мурожаат қилди...

* * *

«Шоҳ Эдип» ҳозир саҳнада ўйналмоқда.

Залда рус ҳам, ўзбек ҳам, ҳорижий, томошабин ҳам бир хил ҳаяжон — туйғу билан ўтиради, асар хотимасига яқинлашар экан, ундан бундан барала йиги овозлари эшитилади.

Парда ёпилади, сўнг томошабиннинг тазйиқи — гулдўрос қарсақлари билан яна очилади ва йиған кўзларидан қон оқаётган шоҳ—ҳорғин Шукур Бурхон кўринади.

Халқ санъаткорнинг саҳнадан кетишини истамай гуррос чапак, олқиш-ташаккурини янада кучайтиради.

Залдан чиққан ҳар бир томошабиннинг боши эгик кўринади. Томоша таъсири, санъаткор ижросининг таъсиридан тиллар лол, фақат ундан-бундан тан берган кўнглининг чуқур қаноатини эшитиш мумкин: «Зур! Зур-э!».

Орадан уч-тўрт кун ўтгач, Шукур аканинг ёр-дўстлари, шогирдлари, мухлислари у кишининг суҳбатига бирин-кетин боришади.

Шукур ака «Қандай ўтди?» деб сўрайди ва ўзига хос талабчанлик

Шукур Бурхон Улуғбек ролида.

Рассом Р. ЛЕВИЦКИЙ чизган

билан ўзи баҳо беради. Суҳбат якунида: «Бу роль мендан бутун куч-қувватим, борим-борлигимни талаб этеди. Шунинг учун розиман бу ролимдан», дейди. Кейин қулиб бош чайқайди: «Оқоси, Эдип тақдир башоратидан қочади, лекин тугилади, чунки бу пешанасига ёзилган. Билмадим, гоҳо ўйлаб кетаман: артистлик ҳам менинг пешанамга ёзилган экани...» — Унинг ўйчан кўзларида шўх табассум кўринади.

Шукур ака, бизнинг ҳам пешанамизга Сиздек санъаткор билан замондош бўлиш, Сизнинг саҳнадаги мўъжизаларингизни кўриш бахти ёзилган экан, бундан беҳад бахтиёримиз.

Кўп йиллар омон бўлинг!

Мана, Сиздан атиги ўн ёш кичкина театримиз — Сиз билан бирга камол топди, эллик ёшдан ошди.

Нима бу, кексаёяписизларми?

Асло!

Ҳақиқий санъат, ҳақиқий санъаткор ҳамиша навқирон!

* * *

Богда булбул чаҳ-чаҳлар,
Кўрпа қавийди кампир.
Чоли ўроғин чархлар,
Ўрим бошланар дамдир.
Кампир суради ҳаёл:
«Келинини туширса...»
Тигга тирноқ урар чол:
«Ҳаво чарақлаб турса...»
Бир осмон қуш ўтади,
Бугдойзорни мўлжаллаб.
Йигит кимни кутади,
Аста бошоқни силаб...
Богда булбул чаҳ-чаҳлар,
Кўрпа қавийди кампир.
Чоли ўроғин чархлар,
Ўрим бошланар дамдир.

* * *

Бу дам денгиз каби ёлғизман:
ҳансираб ётган мавжларим билан,
булутларим, балиқларим,

кемалар синдириб кетаётган

юлдузларим билан...

Бу дам олам каби ёлғизман:

кечаларим, кундузларим, уммонларим,
сахроларим, довулларим, машиналарим,
ўрмонларим, тоғларим,
қушларим, кишанларим, инсонларим,
рўёларим билан.

Шаршарадай отилиб келинг,
кунлардай, тунлардан ҳатлаб келинг,
келинг, бағримга келинг,
ёмғир бўлиб келинг,
садо бўлиб келинг,
нур бўлиб келинг,
келинг, бағримга келинг!

* * *

Ёшим — ўн уч.
Сентябрь.
Пахтазорда,

кўсакдек мудраб кетибман;

бир булбул тушимга кирди.

...Онамдан ўрганган дуони

ичириладим,

кўзларимда ёшлар қалқарди:

«Атиргулга айланиб қолсин қўлларим;

майли, қўлимнинг фақат биттиси

атиргулга айланса ҳам...»

Шу булбул кўнсини қўлимга;

майли, мен уни тутиб олмайман.

Ахир, атиргул бўлиб қолар-ку қўлларим.

мен тутолмайман,

бир кўнсини шу булбул қўлимга,

майли, сўнгга, учиб кетса...

Уша булбул ҳали ҳам тушларимга кирар;

қўлларим бўлса,

зорикиб кутарлар атиргулга

айланишларини...

Муҳаммадали ҚУШМОҚОВ

ТҮРА

ХУЖЖАТ

Хожи ҳисобчининг ҳикояларидан

ХОЖИ ананинг чорва бухгалтери бўлиб ишлаганини айтмаган эдим шекилли. У кишининг ферма мудирларидан хужжат қабул қилиши жуда қизиқ. Одатда, омондорчи ё нассир хужжат топширадиган бўлса, ун кундами, йигирма кундами қўлида йиғилиб қолган қоғозларни юмалоқ-ясси қилиб бир папмага тикади-да, бухгалтернинг столига дўң этиб ташлаб кетяверади. Кейин, бечора бухгалтер шу қоғозларнинг таҳини ёзиб, турларга ажратиб чиқади, тартиби билан рўйхатга тиради, дафтардан ўтказиши.

Хожи ана бўлса, ўз таъбири билан айтганда, «аъзолардан кредит, бозорларга дебит» қабилидаги бунақа пала-партиш ишни тан олмайди.

— Хў, менга қара, ёғини еясанми, энди зардобини ҳам ўзинг ичгин-да,— дейди у ўзига боте бўлган ферма мудирларига.

Шунинг учун Хожи анага бирон хужжатни маъқул қилиб ўтказиб олиш қийматдан қийин. У «йўқ, бўлмайди», деб қайтардимми, таъом! Абдуҳамид ана экан-ку, раиснинг ўзи келиб ўртага тушса ҳам, шахтидан тушмайди. Шу сабабдан колхознинг катталари Хожи ана билан ферма мудирларининг машамасига сира аралашмишайди. «Ҳар қалай, Хожи ана колхоз молига бели қайишганидан шундай қилаётгандир, у — кўпни кўрган одам, бекордан-бекорга гашига тегмай қўя қолайлики», дейишарди.

Мана, Хожи ана мол фермасининг мудир Кўчинбойдан хужжат қабул қияпти. Бугун Кўчинбой давлат мажбурияти учун гўштга топширилган молларнинг квантациаларини олиб келган. Хожи ана кўзойнагини қаншарига қўндириб олиб, ўқиб бошлади:

— «Уч ёшли қора қашча новвос, ўртадан қорни семизлик...» Ҳи. Ҳозир кўраимиз.— Хожи ана чорва дафтарини параклаша тушди. Бу дафтарга ҳар бир молнинг туси, ёши, инвентар рақами, ҳатто лақабигача ёзиб қўйилган.— Қора қашча новвос... Лақаби «Безот» эмасми?— Кўчинбойдан «ҳа» жавобини олгач.— Яхши,— деди-да, дафтарга қора қалам билан кумурсқадар белги қўйди.— Инкинчиси уч ярим ёшли сариқ новвос... Дафтарда бунақа сариқ новвослардан нўп, бу қайси бири? «Олақузи»ми? «Тўқол»ми? «Қоракўл»ми?— Кўчинбой «Тўқол» дегач, квантациални ўқишда давом этди:— «Инки ярим ёшли олачипор бунақ...»— Дафтарни сидирғасига ички марта

текшириб кўргач:— Бунақаси дафтарда йўқ! Қаердан олдинг?— деб сўради Хожи ана кўз ойнагини бурни учига тушириб.

Кўчинбой андан тараддулланиб қолди. Хожи анага ёлгон гапириб, обрў топиб бўлмаслигини билгани учун дарров ростига кўчди:— Бу, паст гузардаги Ҳолмат бுவанинг бунақаси.

— Лаббай! Бола-бақра ошиб тушолмасин, деб деворининг сарҳовига шишанинг синигини бостирган Ҳолмат курумсоқини айтаялсанми? Табба, қариганда, бу одамга ҳам худойи талоо ҳиммат это қилибди-да! Тўнлган мевачева қўшнимникига ўтиб нетмасин, деб, ҳатто омонбора панжара тутиб қўйган экан. Ҳа, тузук! Колхознинг гўшт мажбуриятини тўлдиришга қарашиб юборгиси келибди-да! Ундай бўлса, аввал буқани даромадга олиб, кейин буромадга чиқарамиз!

Шу гапни эшитганда, Кўчинбойнинг кўзи ола-қула бўлиб кетди. Жило берилган ёнғоқ ёғичдай сипсиллик ва ялтироқ юзида қизил доғлар кўринди.

— Йўқ, йўқ, Хожи ана, асло ундай қила кўрманг!— деди нафаси бўғизга тиқилиб у.— Унда мен хонавайрон бўламан-а!

— Сабаб?

Кўчинбой айб иш қилиб қўйган боладар ерга қаради.

— Эри ҳайитлик ташлаб кетмаган келинчақдай сўлжасиб ўтирмасдан, айтсанг-айта қолмайсанми сабабин?

— Бунақа бошма-бош қилиб сигир берганман...

— Сигир?!— Хожи ана тандирга қаланган шувондай ловуллаб кетди.— Хў, чиройли йигит, сиз қачондан бери колхознинг молига хўжайин бўлиб қолгансиз? Бунақа бошма-бош қилиб сигир берармишлар-а! Ахир, сигир — колхоз бўлинимас фондининг тани эканини, бу фондга сиз ҳам, мен ҳам, ҳатто раис ҳам хўжайин бўлалмаслигини, уни нари-бери қилишга фанат умумий мақсалининг ҳадди сиғишларини билмайсизми? Ўзингиз қайси мактабда ўқигансиз? Ё ўша мактабдаги домлаларингиз сизга «бўлинимас фонд»ни «билинимас фонд» деб ўргатганми?

Кўчинбой намолли мулзам бўлганидан ерга кириб кетай деди. Болиқш, Хожи анага муносиб гап топиб беришга чунон урингани билан, босинчираган одамдай лаби қийирлаб товуши чиммас эди. Саросимада фильтрли ситаретасини тескари тийлаб тутганди эди, хоначи латта ҳиди босиб кетди. Хожи ана

ўзини тутолмай, хаҳолаб юборди. Унга қўшилиб Кўчинбой ҳам кулди, биз ҳам қатордан қолмадик. Шундан кейингина Кўчинбой сал енгил тортгандек бўлди.

— Ўзингиз биласиз,— деб оҳиста гап бошлади у.— Фермани зотли қилиш учун жайдари сигирларни боқиб, гўштга топширяпмиз. Тунов кунни ана шунақа сигирлардан бир бўлагини шаҳарга олиб кетялсам, гузарда Ҳолмат ана йўлимдан тўсиб чиқди. Худонинг зорини қилиб, «Жон уна, битта боқиб юрган бунақ бор, шуни манави сигирларингдан биттасига алиштириб бер. Сенга бошма-бошга ўтаверади, аммо мен сигирли бўлиб қоламан», деб сира қўймади. Сазасини қайтаролмадик. Ахир, сигир йўқ колхозчиларга колхоз сигир олиб берсин, деган қарор ҳам бор-ку!— Сўнгги гапни айтганда, Кўчинбой ўринли вақт топангага ўзи ҳам қойил қолди шекилли, қаддини сал кўтариб олди.

— Болабасиз!

Соддаси тушмагур Кўчинбой, Хожи ананинг бу истеҳзоли гапини чин фаҳмлади-да, қаддини тамом ростлаб, ўтирган ерида оёғини чалиштирди.

— Ҳа, болабасиз, мулла Қорунзода! Савобини ўзингиз олиб, азобини Хожи ананингизга илинбасиз-да?

— Нега энди?

— Нега дейди-я! Хўп, манави сабил квантациа билан дафтардан сигирни бунақ қилиб ким чиқаради? Хожи ананингизми? Бари бир битта сигир дафтарда қолаверадими? Янаги йилга райондан шу йўқ сигирни ҳам қўшиб, бузоқ олиш пани берилса, азобини ким тортади? Хожи ананингизми? Хўп, ўшанда нима деб жавоб қиламан? Ё Ҳолмат Курумсоқининг оғилида турган сигирнинг ўрнига ўзим бузоқ тугиб бераманми? Қариган чоғимда бир налим шумиди?— Хожи ана худди биров уни шу топда «Бузоқ тугиб берасан!» деб қистовга олиб қоладигандай афтини бужмайтирди.

— Мендан хомлин ўтибди... Кечиринг, Хожи ана... Бўлар иш бўлган. Қайси юз билан бориб, сигирни қайтариб оламан?— Энди ўзингиз бир йўл кўрсатинг... Бола-чақали одам, емаган сомсага пул тўлаб юрмай...

Эгилган бошини қилич несмайди... Кўчинбойнинг астойдил илтино қилиб турганини кўриб, Хожи ана ҳам ҳовридан бир баҳл тушди:

— Аммо шартим шуки, қайтиб бунақа номаъқулчилик қилмайсан! Ҳе, ўша пўнанидан ел ўтмаган хонасаллот! Ҳалол бола эканлигини билмаганимда-ку, сигирни ўзингдан ундириб олардим-а!.. Бўлмаса, шундай қилсан: Ҳолматнинг буқасини колхозга олиб, унга брак қилинган сигирни бериш тўғрисида контрактация шартномаси тузасан. Шартномани аввал правленеюдан, кейин умумий мажлис тасдиғидан ўтказасан. Ана шунда қонуннинг мижозига тўғри келадиган иш бўлади. Сих ҳам қўймайди, кабоб ҳам. Бор энди, бад-бахт!

— Хўп, хўп, раҳмат, Хожи ана!— Кўчинбой суянганидан танасига сиймағи кетди. У эшикка яқинлашганда, Хожи ана бизга қараб:

— Мана шунақада Тўра хужжатнинг надири ўтади-да! Бошидан юз бор сув айлантириб ичсанг ҳам оз ошнам бечоранинг!— деб қўйди.

Тўра Хужжат деган гаройиб исм билан аталувчи қария ҳақиқатан ҳам Хожи ананинг қаддрони. Ўзи — нариги, Ўзганча қишлоғидан. Гузар бошида селёпонинг ичкинагина галантерей дўконини очиб ўтиради. Қўринишини сўрасангиз, Хожи анадан бўйи бир қаричча баланд, калта қириққан оппоқ соқоли қора тўрилигини тагин ҳам бўрттириб туради, инкита куран тиши тушиб кетгани учун куштак чалиб гапирди. Ҳафтада бўлмаса ҳам, ун беш кунда бир Хожи анани йўқлаб келиб туради. Қўлтигада дом қарга шойи қичқинчага ўралган ичкина тугунча бўлади. Хожи ана: «Келинг, Хужжат, омонимиз», дейиши билан шундай бир нуруний одам ўзига тақилган бундай, нима десам экан, бемаъни лақабга заррача ачиқилмаслигини, аксинча, уни ўз номида қабул қилиб: «Ҳа, келдим, ўзингиз тузукмисиз, Хожи ана!», дея жавоб беришини кўриб, биз бир-биримизга зимдан қараб оламиз. Рост гап, бу лақаб унинг ўзи қолиб, бизга эриш туюлади.

Тўра Хужжат тугунчасини столга ёзиб қўйгач, Хожи ана икиковлари шивир-шивир қилиб, бир балоларни чўт билан ҳисоблашга туши-

шади. Кейин Ҳожи ана ошмаси тугунчадан олиб узатган оқ бланнини тўлдирди бошлади. Назаринда, селпога галантерея дўконининг ярим ойлиги ҳисоботини тўзи беради, шекли... Шундан кейин қийинча яна болғидай тугунча шанига келтирилиб, икковлари чойхонага чиқиб кетишади. Идорадалик пайтида, «Буйранка иш ортиради», деб кечгача икки пилла ҳам чой ичмайдиган Ҳожи ана Тўра Ҳужнат билан уч-тўрт соатлаб чойхўрлик қилади. Гоҳ-гоҳ Тўра Ҳужнат билан чиқиб кетгандан сўнг кечга яқин тили яна ҳам бурро бўлиб қайтади. Шунақа незларда чойхона ёнидаги дўконга ҳам бирров кириб чиқишади, шекли...

— Ҳожи ана, нимага ўша ошангизни нуқул «Ҳужнат» дейсиз? — деб сўрадим мен, Кўчинбой эшкани ёпиб чиқиб кетган.

— Ҳе, уна, уни битта мен эмас, бутун Эзганча Ҳужнат деб қазиради.

— Ахир, бунинг бирон сабаби бордир?

— Сабабини! Албатта, бор. Шамол бўлмаса, тераннинг учи қимирлаб экани? Бир нарсаси бўлгани, шундай қиройли номига нелишмаган лақаб ёпишиб қолган-да.

— Қани, эшитайлик, йўқ эса.

— Қўй, уна, бунинг қиссаси узун. Бошқа кунни айтиб бераман.

Гапга Абдуҳамид ана аралашди:

— Келинг, Ҳожи ана, айтиб бери қолинг. Шогирдларингизнинг сазаси ўлмасин!

— Шунақам? — Ҳожи ана одати бўйича, кўз ойнаги оша қараб қўйди. — Ҳа, майли, сен ўртага тушиб, тилимини қичитдинг. Хўп... Ошман Тўрабой Узганчадаги «Қизил деҳқон» колхозини биринчи бўлиб тузган одамлардан. Ўшанда янгила алимбодан жиндан хат-саводи бўлгани учун омборчи-нассирининг жиповини қўлга олганча салкам ўттиз йил шу касбининг номини еди. Ҳа, ҳа, омборчилик билан нассирлик унга чинакам насб бўлиб қолди. Бир вақтлар бу депарада унинг олдига тушадиган, ундан бообуру омборчи-кассир бўлмаган. Тойчоқдай кичкина қора йўргасини қийин миниб йўлга чиқиб қолса, колхозга йўқни йўндириб, бори ундириб келмасдан ўтмас эди. Районга бориб, хоҳ банкага, хоҳ райпотребсоюзга, хоҳ пахта пунктига кирса, сочили жингалаб қилган маржа қизлар Ҳизрини нўрғандай ўрниларидан дин туриб: «Вот, Худжнат прише!» деб севинишарди-да, ҳамма ишларини йиғиштириб, аввал Ҳужнатга муомала қилишарди. Бировга пора бериш у ёнда турсин, чўнтагидан сариқ қақани ўйлашиб чиқарадиган бу одамнинг иззатини нимага ҳамма идорадагилар жойига қўйди, деб ҳайрон бўлиб юрса, сабаби бор экан. Бунини ўша «Қизил деҳқон»да уч-тўрт йил ҳисобчилик қилган вақтимда билдим. (Тўрабой билан қадрдонлигимиз ҳам ана шунда бошланган) Тўрабой нима қиларкан, денг! Авжи пишиқчилиги палласида раис билан нелишиб туриб, райондаги хизматчиларни яксар бог сайлига қақиртирар экан. Кўп колхозларда мевадан сероб, мевадан уюл нарсаси йўқ. Кеч кузакна-ча ер билан битта бўлиб тўкилиб ётади. Ҳамма пахтага киришиб тетиб, боқча қарайдиган одам қолмайди.

Меҳмонларнинг қайтишида, Тўрабой богдани ана шу анвои мевалардан ҳар бирига алоҳида-алоҳида тугиб ҳам бераман. Шу билан қарабсизки, бир йилгача ким яхши — Ҳужнат яхши, ой чиқса ҳам, кун чиқса ҳам — Ҳужнатга чиқсин бўлиб юравераркан...

Гапдан чалғиб кетдим-а? Сабр қилинглар. Тўрабойнинг қанақа қилиб «Ҳужнат» бўлиб қолганини ҳам айтиб бераман.

Колхозлар янги тузилган маҳалда юрт ҳали анча босранном эди. Дор тагидан қочиб қолган босмачиларнинг қуйнумлари, пайтавасига курт тушган муштумзўр бойлар колхоз активларини змидан ўлдириб нетарди, эндигина тетапо бўлиб келатган артелларнинг ҳали кўрасига, ҳали оқборига, ҳали қарасангиз, идорасига ўт қўйиб қочарди. Мана, ўзим шомдан кейин юрагимни ҳовуқлаб ўтириб ишлардим. Қош қорайса, милтиққа ёпишардим... Ўзини дўст нўрсатиб, душманнинг ишини қилиб нетадиган одамлар ҳам оз эмас эди-да.

Ана шунақа алғов-далғов кунларнинг бирини, иккин хуфтондан кейин номард бойлар «Қизил деҳқоннинг» омборига ўт қўйиб нетади. Бир пасда алағга осмонга нўтарилиб, бунини қишлоқ оёқига туради. Ёш борми, қарти борми — ҳамма тирин жон колхоз саройига

қараб чопади. Одамлар қўлларига тушган нарсани олиб, бир ёқдан ўтти ўчиришга, бир ёқдан омборнинг қулфини синдириб, ҳали ўт темгаган нарсаларни ташқарига олиб чиқишга киришадилар. Мана шу қиёмат қойим авжига қиқиб турган пайтда, биров: «Вой, ҳужнатим, вой ҳужнатим!», деб дод солганча дарвозадан югуриб кириб, ўзини тўппа-тўғри ёнаётган омборга уради. Омборга киргандан кейин ҳам оғзидан кўпини сочганча: «Ҳужнатим, ҳужнатим!», деб ўзини ҳар ёнга ташлаб, илчонд тўлгонаверади. Ҳамма ўзи билан обора бўлгандан аввал ҳеч ним унга парво қилмайди. Охири, омборнинг сарровлари қўлаб туша бошлагандан кейин ҳамма ташқарига қочаётганда, биров йўлакдаги чала ўлик гавадга қочилиб тушади. Бу хушсиз одам нуқул: «Ҳужнатим, вой, ҳужнатим!», деб шивирлаётган эмиш. Олиб чиқиб қарашса — Тўрабой экан.

Эртасига одамлар омборга ўт тушиш воқеасининг тафсилотларини дам хафа бўлиб, дам қулиб хотирлаётганда, бирдан Тўрабойнинг кечаги қилигини эслаб қолишди-да, бечорани роса эрмак қилиб қулишди. Шунда кимдир: «Сенинг отинг Тўрабой экан, Тўра Ҳужнат экан», дейди. Шу-шу ошман боянча дастлаб «Тўра Ҳужнат» бўлиб юрди, бора-бора номидан Тўра тушиб, «Ҳужнат»нинг ўзи қолди.

Бунга ўзи ҳам, хотин, бола-чақалари ҳам қўбини кетишди. Айтганча, болаларнинг кўпи мактабга боргандан, фамилиясини йўқламага «Хуноатов» деб ёздириб қўйиб, ўқишини битираётганда шаҳодатномасини тўғрилатиб олгунча, Ҳужнатнинг ана сўти оғзига келадди. Лекин тўғрич қизи «Ҳужнатова» бўлганча мактабни битирди, яхши ҳам турмушга чиқиди, эрининг фамилиясига ўтиб кўтирди...

Ҳожи ананинг бу гапги ҳикоси ҳам жуда мароқли бўлди. Биз ўзимиз учун яна бир жумбоқнинг сирини очилгандан хурсанд эдик. Бир томондан, эрталабдан бери бўғинларимизга йиғилиб қолган чарчогимиз эзилди, иккинчи томондан, яхши одамнинг таъриф-таъсифини эшитиб, кўнглимиз ёришди. Янги гайрат билан рақамлар уммонига шўнғиймиз, деб турган эдик, бошдан бери алланарсаларини мулоҳаза этиб, ўйланиб ўтирган Абдуҳамид ана Ҳожи анага савол ташлаб, ҳикояга дум улаттириб юборди:

— Бирон панид еган жойи бордирки, Тўрабой ана ўлар-тириларига қарамай, «Хунокатим!», деб додлаган бўлса керан-да, нима дедигиз Ҳожи ана?

Рисов З. РУЗИБОВ

Ҳожи ана мийғида қулиб туриб, бош бухгалтеримизга ҳурмат ва ҳавас аралаш термулди.

— Хўп фаросатинг ўтириб, Абдуҳамид уна! Ҳар қандай гапга «Ҳа, шунақа-да», деб нетавермай, илчизини топпагунингча қўймайсан. Шу одатингга қойилман!

Абдуҳамид ана — камтар одам эмасми, бу мақтовдан уялиниқараб, бошини эгди.

— Панид еган жойи албатта бўлган, — деди Ҳожи ана. — Ўша, омборга ўт тушишдан сая олдинроқ бир киши Тўрабойни тоза чўв туширган. Иттифоқо, колхозга Тошкентдан Ҳамрозий деган шор нусха одам келган. Уни мен ҳам кўрган эдим. Ўзи ҳақинатан жуда келишган, уст-боши башанг йиғит эди. Қаёқдан ташласангиз, мушунча ўшаб турт оёғи билан тушарди. Афтингизга тикилиб қолса, «Ҳамёнингга қанча пулниб бор, қани, бу ёққа чиқар», дегандек бўларди. Ёнингиздаги бор-бундигизни, қўлига топириб қўганингизни ўзингиз ҳам билмай қолардингиз.

Ҳамрозийнинг айтишича, Тошкентдан шахри азимда у танмайдиган, унинг солсига салом бермайдиган каттакан йўқ эмиш. «Ҳа, фалончиси», — деб доруғи тегирмон тошини сувсиз юргизиб юборадиган бирон раҳбарнинг номини зикр қиларди Ҳамрозий, — биз у билан ҳар жума «Национал»да коньянхўрлик қиламиз. Бағоят улфати шахс. Гоҳ-гоҳ ўз-ўзича «Ақли ҳўш учди бошимдан, э пари девонаман»ни ўқиб туриб, кетмадан «Мавлоно Фурқат шу газалини битаётганларидан, мен рўпараларида ўтириб, мусаллас қуйиб бериб турганман», деб кўрди. Ўшанда сўтан одамлар эканмиз-да, «Мавлоно Фурқат қачон ўтганлару сен ўзинг неча ёшдасан, Мавлоно Фурқат замоналарда сен ҳали отангининг пушти намариди бормидинг?» деб сўрамаймиз ҳам.

Ана шу Ҳамрозий келганда, «Қизил деҳқон» раҳбарларининг дўпписи тор келиб турган пайт экан. Райондан «Ун беш кун муҳлат ичида муҳр, штамп ясатиб олсанлар-олдиларинг, бўлмаса, ҳеч қайси идора сизлар билан муомала қилмайди», деб шарт қўйилган экан. Колхозлар янги ташқил қилинган пайт бўлса, муҳр, штампни қардан, қанақа қилиб ясатиб нелишини ким билибди дейсиз?

Шунда «Қизил деҳқон»нинг раиси: «Не, бу Ҳамрозий Тошкентда ҳамма идорани танир экан, шунга илтимос қилсан, ҳожатимизни чиқармасминан?» деган хаблга борибди. Ҳамрозийга фикрини айтса, у дарров рози бўлибди. Лекин минг сўм пул сўрабди. Раиснинг оғзини буйруги билан Тўрабой Ҳамрозийга айтилган пулни бериб юборибди.

Муҳр билан штамп Тошкентдан битиб ҳам келибди. Лекин ҳужнатига қараса, устакхона бу хизмати учун олти сўмми-етти сўмми пул олибди, холос. «Қизил деҳқон»да Тухфатуллин деган ҳисобчи бор эди. Жуда қаттиқ қўл одам эди. «Сенимсан бировга ҳисобчининг рухсатисиз, тилхат олмасдан пул бериб юборадиган!», деб қолган пулни шартта Тўрабойнинг гарданига от тўрваден қилиб қўйибди. Тўрабой бечора оғилдаги молини сотиб, қариндош-уруғлари, қўни-қўшинсидан қарзи ҳавола кўтариб, бу пулни зўрга узибди. Шу-шу ақли кириб, бировга бехужнат сариқ чақа ҳам бермайдиган бўлган. «Ҳужнатим, ҳужнатим!», деб бақирганининг сабаби ҳам шу.

Мен унинг ҳужнат масаласида пухталигини бирга ишлаган пайтимизда жуда билганман-да. Нафсилар, шундай қилгани колхозга қони фойда эди. Батъи бир шошилишда бўлиб нетадиган гайри қонуний харажатлардан колхозни сақлаб қоларди. Нимага десангиз, қасадан бир тийин пулни, омбордан бир грамм донни ҳисобчининг ордерисиз бермайдди. «Ахир, раис бўлганга, бераверинг», деган одамга: «Йўқ, раис адашибдилар, шекли, у киши бунини аввал ҳисобчига айтсинлар, у ордер ёзиб беради, ана шунда менга қолса, омборни кўтариб нетмайсизми», деб туриб оларди. Шунинг учун ё меннинг ўзим, ё ерданчиларимдан «Ҳақ» деб, идорада туҳум босиб ўтиришга манбур бўлардим.

Тўрабойнинг омбор учун алоҳида, қасса учун алоҳида дафтари бўларди. Ҳар бир ҳужжатни шу дафтарга тирмамасдан туриб, ҳеч қанча ҳеч нарсаси бермасди. Ҳафталик ҳужжатни ҳафта охирида топиришини айтмайсизми! Э, бунақа ишлари бадастур одам юз йилда бир келади!

Т. ПУЛАТ

Х. ХУДОЙБЕРДИЕВА

С. СУЛМОНОВ

Г. ГРАФКИН

Журнал редколлегияси «Гулистон»нинг 1970 йил мукофотларини актив авторларимиздан ёзувчи Турғун Пулат, шоира Ҳалима Худойбердиева, журналист Саминжон Султонов ва фотограф Геннадий Графкин ўртоқларга беришга қарор қилди.

Турғун Пулат «Ҳожи ҳисобчининг ҳикоялари» туркуми [7, 8, 10 ва 12-сонлар], Ҳалима Худойбердиева 7-сонда эълон қилинган лирик

шеърлари, Саминжон Султонов шу сонда босилган «Сенга таъзим!» очерки, Геннадий Графкин «Ойимиз Москвadan келдилар!» деган рангли фотоси [7-соннинг муқоваси] учун мукофотландилар.

Сизни муваффақиятларингиз билан қутлаб, янгидан-янги ижодий ютуқлар тилаймиз, ўртоқлар!

ШАРҚ классик адабиётининг бой анъаналарини чуқур ўзлаштириб, уни янги ижодий кашфийлар билан юқори поғонага кўтарган Буюк шoir ва файласуф Алишер

Навоий фақат XV аср адабий муҳити учун эмас, ундан кейин ҳам асрлар давомида адабиёт аҳлининг, қалам соҳибларининг сеvimли устози бўлиб келди. Унинг шоҳ асарлари туркигўй шoirлар учун намуна мактаби эди. Озарбайжон (Ғузулий, Воқиф), туркман (Махтумқули, Муллаһанас), уйғур (Низорий, Зиёий), татар (Абдулла Тўқай), қozoқ (Абай) шoirлари ҳам Навоийни ўзларининг биринчи муаллимлари деб билиб, ундан мадад олганлар, ижод сирларини ўрганганлар. Ўз даврининг эстетик принципларини сақлаган ҳолда, унинг анъаналарини ижодий давом эттирганлар, улуғ шoir асарларини кенг оmmалаштириш мақсадида унинг ғазалларига муҳаммаслар боғланганлар, асарларини кўп нусхада кўчириб тарқатганлар, дostonларини халқ китоблари руҳида насрлаштириб чоп этганлар, китобларига шарҳ ёзганлар, лугатлар тузганлар.

Навоий меросига чексиз муҳаббат қўйиб, унга эргашган ва унинг асарларини тарғиб қилишга катта ҳисса қўшган адиблардан бири қашқарлик шоир Ғарийбийдир. Бу шoirнинг таржимаи ҳоли, адабий мероси ҳақида етарли маълумот йўқ. Ғарийбий бизга «Ғарийблар китоби» деган дostonлар тўпламининг (СССР Фанлар Академияси Шарқшунослик институти Ленинград бўлими қўлэмалар фонди, 165), муаллифларидан бири сифатида маълум. Бу китобдан Навоий «Хамса»сидаги тўрт дoston — «Фарҳод ва Ширин», «Лайли ва Мажнун», «Сабъаи сайёр», «Садди Искандарий»дан ташқари «Вомиқ ва Узро», «Юсуф ва Зулайхо» каби ишдий қиссалар ҳам жой олган.

Тўпламдаги Ғарийбий қаламига мансуб асарлардан бири «Шоҳ Баҳром ва Дилором» дostonидир. Бу дoston ҳам шаклан, ҳам мазмунан Навоийнинг «Сабъаи сайёр» дostonига жуда яқин туради. Ғарийбий, асарида ҳам Баҳром овға ўч, ишратпараст, лекин ботир ва адолатли подшоҳ, эхтиросли ошiq, дахшатли, ғазабнок ҳукмдор сифатида тасвирланган. У Моийиш Дилором тақдирини эшитган, уни саройига олдиредди. Овда мерганлигини намойиш этганда эса, Дилоромдан таҳсин ўрнига дашмон эшитиб ғазабланади, қизни қолдириб кетади, эртасига ўзига келиб қаттиқ изтироб чекади.

Хуллас, қиёятлар тартиби ҳам, номи ҳам, ҳатто дostonнинг якунигача ҳудди «Сабъаи сайёр»нинг ўзгинаси.

НАВОЙНИНГ ҚАШҚАРЛИК ИЗДОШИ

Хўш, шундай экан, Навоий асаридаги воқеаларни такрорлашдан Ғарийбийнинг мақсади нима? Унинг асари Навоий дostonидан нима-си билан фарқланади?

Ғарийбийнинг мақсади Навоий дostonини бошқача тарзда, ихчамроқ қилиб, содда тил билан янгидан қуйлаш ва шу орқали уни кенгроқ тарғиб этиш, оmmалаштириш, улуг шoir ғояларини, бадий меросини халққа чуқурроқ ёйишдан иборат бўлган. Ғарийбий «Сабъаи сайёр»нинг бағишлов, дебеча, хотима қисмларини тамоман тушириб қолдирган. Дoston воқеаларини ҳам қисқартириб баён этган, ўзича янги байтлар билан тасвирлашга ҳаракат қилган. Шoir воқеаларни ўз сўзлари билан ифодалашга, янгича иборалар қўллашга интилан ва кўп ўринларда бунга муваффақ бўлган. Гоҳ образларни кенгроқ тасвирлаш лозим бўлиб қолганда, шoir китобхонга «Буни Навоийдан ўқи», деб ҳавола қилади. Масалан, Дилоромнинг шакли-шамойили ҳақида гапириб:

Анинг васфини қилмадим ман гадо,
Навоий китобида қилмиш адо.—

ёки:

Бу сўзнинг таъвилини қилсанг ҳавас,
Очиб кўр Навоий китобида бас,—

дейди. Бу билан шoir Навоийга бўлган эхтиромини ихзор этиб, назм ижодида ундан ўзолмаслигини эътироф қилади.

Дostonнинг ширали тили, равон ва содда услуби қашқарлик шoirнинг катта истеъдодидан дарак беради. Унда сермазмун, бадий пухта, завқ бағишловчи байтлар анчагина. Чунончи:

Деда: «Моҳи моҳри дурахшонмусан,
Кўнгул авжиди моҳи тобонмусан?
Сочинг жон қушига камандемудур,
Жунун аҳлига пойбандемудур?

Эрур кипригинг ўқ, қошинг ёймидур.
Кўнгул захм этарга муҳайёмудур?
Кўзинг ишқ элига балоёмудур?
Лабинг жон берурга давоёмудур?»

Ғарийбий дostonда персонажларнинг руҳий ҳолатларини, ташқи кўринишлари, воқеалар тафсилоти тасвирини четлаб ўтгани учун ҳам характерларнинг индивидуал сифатлари, эпизодлар мазмунини Навоий дostonидагидек чуқур очилмаган, айрим ўринларда эса персонажларнинг ҳиссий кечинмалари, уларнинг ўзаро алоқалари, воқеа-ҳодисаларга муносабатлари баёндан иборат бўлиб қолган. Бироқ бундан, Ғарийбий «Сабъаи сайёр»ни бир бошдан, жўнгина хикоя қилиб берган, деган фикр келиб чиқмайди, албатта. Ғарийбий асарида ҳам адолат, мардлик, ҳиммат, ботирлик, ҳушёрлик, биродарлик, дўстлик, соф муҳаббат, садоқат сингари олижаноб, инсоний хислатлар, пурҳикмат панд-ўғитлар ўз ифодасини топан. Шoir устози улуг Навоийга жўр бўлиб, ишратпарастлик, ёлғончилик, бахиллик, очкўзлик каби иллатларни қоралайди, зулм ва адоватнинг ёмон оқибатларини очиб ташлайди, мамлакатни идора этиш тўғрисида илғор фикрларни олдинга суради. Бу фикрлар пухта ва равон байтлар, чиройли, таъсирчан иборалар, образлар орқали, шoirона ифода этилгани учун дoston воқеалари китобхонга яхши сингади, маънавий-эстетик завқ бағишлайди.

Ғарийбий дostonининг Навоий асарида яна бир фарқи шуки, унда боллар ва хикоятларнинг охири Навоийга нисбатан бошқача яқунланади. Навоий қиссалардан ҳисса чиқаришни китобхоннинг ўзига ҳавола қилса, Ғарийбийда қиссадан ҳисса тарзида хулосалар баён этилган, насихатлар айтилган ёки тўғридан-тўғри соқийга мурожаат қилиниб, ички ҳиссийлар ифодаланган. Бундан ташқари, Ғарийбий дoston охирига «Жаҳоннинг бевафалиқидин муваъза тариқиди нукта сурмак» деган янги боб илова қилиб, унда барча шоҳу гадо бирдай ўлиш ҳақида гапириб, тўғрилиқ, ростўйликка даъват этилади, ҳақиқий муҳаббатни улуглайди.

Улуг ўзбек шoirининг истеъдодли ҳалафларидан бири Ғарийбий ўз устозининг ажойиб дostonини янгича тараннум этиб, унинг ўлмас меросини уйғур халқи орасига тарғиб этишга катта ҳисса қўшган. Бу факт Навоий асарлари таъсирининг беқисс буюклигидан, ҳаётбахшигидан яна бир нишонадир.

Муслихиддин МУХИДДИНОВ

СЕРҒАЙРАТ ШИФОКОР

БИРИНЧИ ЁРДАМ

КИШИНИНГ бирор ери кутилмаган лат ейиши, суяги синиши ёки чиқиши мумкин. Шунда ҳар ким ҳам мажруҳга биринчи тиббий ёрдам кўрсата билиши керак.

Тери жароҳатланганда кўпинча қон кетади. Шилинган ёки кесилган тери орқали баданга микроб кирмаслиги учун дарҳол ярага йод суртиб, тоза доқа билан боғлаб қўйиш керак. Қон кетишини тўхтатиш учун ярани юқори ва пастидан сиқиб боғлаб, узоғи билан икки соатдан кейин олиб ташлаш шарт, акс ҳолда оёқ ва қўл асаблари эзилиб шикастланиши мумкин.

Қўл-оёқ чиққанда билар-билмас жойига солишга уриниш ярамайди.

Шикастланган қўлни дарҳол фанера, тахта парчаси, ёки қаттиқ картон билан тахтакачлаб мато билан ўраб, боғлаган врачга мурожаат қилиш лозим.

Суяк синганда қаттиқ оғриқ пайдо бўлади, суяқлар ўз ўриндан қўзғалиб кетиб шилқиллаб қолади. Баъзан суяк синиғи терини тешиб чиқади. Жароҳатга йод суртиб, тоза доқа билан боғлаб қўйиш керак. Одатда синган оёқ шишиди. Суяк синганда беморни дарҳол фанера ёки тахта устига ётқизиб, сўнг синган жойни тахтакачлаб лозим.

Сон суяги синганда сёқнинг ички ва ташқи томони-дан тахта қўйиб маҳкам боғланади. Бунда ташқи тахта қўлтиқ тагига етиши лозим, бўлмаса синган суяк ўрнидан қўзғалиб кетади. Бордию тахта топиламаса оёқларни бир-бирига қўшиб боғлаш тавсия этилади. Болдир суяги синганда оёқнинг ички ёни ва оқсидан тахта қўйиб боғлаш керак. Оёқ панжалари суякларни синганда ҳам албатта тахтакачлаб лозим. Чиққан ва синикларни дарҳол тахтакачлашнинг фойдаси шундаки, синган суяк ўрнидан қўзғалиб кетмайди, бу эса суякнинг битишини осонлаштиради.

Умуртқа поғонаси ва тос суякларининг шикастланганлигини аниқлаш бирмунча мураккаб. Тос суяклари ёки умуртқа поғонаси синган беморни ўрнидан асло қўзғатмаслик керак. Негаки синган умуртқа орқа мияни

Уразимбет оғанинг умр йўли ажойиб воқеаларга бой. У икки тузум, икки даврни кўрган киши. Утмишдаги ҳаёти эсига тушса оғир зўрсиниб кўйди. Чунки у турмушнинг аччиқ ситамларини татиган. Лекин Уразимбет оға ҳаммаша келажакка умид билан боқди, бахтиёр замонни орзу қилди.

Ниҳоят «Аврора»нинг қудратли залпи жаҳонни ларзага солиб, Октябрь тонги отди. Барча йўқсиллар сингари Уразимбет ҳам чексиз қувончларга тўлди. Ут юракли йигит билим олиб, элга хизмат қилишга аҳд этди.

Уразимбет дастлаб Тўртқўл интернати қошида очилган қисқа курсда саводини чиқарди. Сўнгра бошқа ўқув юртларида тахсинли девом эттирди. У. Холмуротов Тошкент Давлат медицина институтига ўқишга юборилди. Уразимбет студентлик давридаёқ профессор Қазанский сингари тажрибали жарроҳларнинг раҳбарлигида беморларни операция қила бошлади.

Қорақалпоғистоннинг тўнғич врачларидан бири Уразимбет Холмуротов Тўртқўл касалхонасида ишлаб бошлаган дастлабки кунлардан оқ ўз ишига, касбига қаттиқ талабчанлик билан ёндашди. Дилкаш, одамшаванда, камтар Уразимбет беморларга сидқидилдан хизмат кўрсатди. Уларга ширин сўзи билан далда берди. Кечани кеча, кундузини кундуз демай дардга чалинган кишиларга дарҳол ёрдамга келди...

Донгдор врач Қизилқум чўпонлари, Орол балиқчилари, воҳа пахтакорлари ва шолikorлари орасида тез-тез бўлиб туради. У ички касалликларни операция қилишда бой тажриба тўплади. Москва, Ленинград, Тошкент, Олмаота шаҳарларида бўлиб, машҳур шифокорларнинг тажрибаларини синчиқлаб ўрганди, улар қўлланаётган янгилликлардан баҳраманд бўлди.

Уразимбет оғанинг шоғирдлари ҳам кўп. Қорақалпоғистоннинг Ш. Абдиров, А. Худойберганов, Б. Эшнйёзов, Б. Худойберганов, Р. Бобоназаров, У. Абдурайимов, А. Шерлонов, С. Бекнонов сингари машҳур врачлари Уразимбет оғани ўзларининг устози ва меҳрибон маслаҳатгўйи сифатида ҳўрмат қиладилар.

Умрини халқ хизматиға бағишлаган атоқли жарроҳ, Коммунист Уразимбет Холмуротовнинг ҳалол меҳнатини партия, ҳўкуматимиз юксак баҳолади. У Социалистик Меҳнат Қаҳрамони олий унвонига сазовар бўлди. У. Холмуротов бир неча марта СССР Олий Советига депутат қилиб сайланди. Қорақалпоғистон АССР ва Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган врач унвонларига сазовар бўлди. Унинг кўксини Олтин юлдуз, иккита Ленин ордени, Қизил Юлдуз, Меҳнат Қизил байроқ ва Ҳўрмат Белгиси орденлари беэаб тўрибди.

Отахон врач Уразимбет Холмуротов етмиш ёшдан ошган бўлса ҳам ҳали бутун борлиғидан ёшлик ғайрати барқ уриб тургани.

Ҳўжабек СЕИТОВ

ЖОНЛИ ДОРИ

Тинч океanning Диего шаҳрига янн киргоғидаги китлар на-салга чалиниб қолган. Уларни қандай даволаш керак? Ушлаб, дори ичи-риб бўлмаса,

Олимлар йирик мак-рель балиқларини анти-биотин дорилар билан эмлаб, уларни денгизга қўйиб юбордилар. Бун-дай балиқларни иштаҳа билан ейдиган китлар жуда тез соғайиб кетди.

ЭНГ УЗУН ЭЛЕКТРОПОЕЗД

Япония темир йўллар бошқармасида дунёдаги энг узун пассажир поез-ди синовдан ўтди. Бу электропоездининг узун-лиги 400 метр, у соатига 210 километргача тезлик-да юра олади.

ЭНГ НЕКСА АЕЛ

Тунисда чичқадиган «Аксон» газетасининг хабар беришича, дунёда энг некса аёл Маврита-нида яшамоқда. У бу йил умрида бир юз ет-мишинчи марта куз фас-лини кутиб олarkan.

ДЕНГИЗ ОСТИДАГИ СТОЛ

Бу стол ўрта денгиз остида бир неча аср ётган. Фарқ бўлган ке-маларни шафқатсизлик билан кемирган шўр сув-нинг тиши бу столга ўт-маган. Чунки у... сополдан ясалган экан. Анвалангчилар бу топи-диқни Туркия археолог-ларига топширдилар.

Саломатлик—туман бойлик

Т. ҲАСАНОВ,
медицина фанлари кандидати

МАҚОЛЛАРИ

Яхиш кўраркан, деб
Бераверма,
Бераркан, деб олаверма.

Ботир бўлар кишини
Мучасидан танийсан,
Одам бўлар кишини
Чечасидан танийсан.

Ўринли ерда туя чўқади,
Ўринсиз сўзлаганни ҳар ким
сўқади.

Отанинг солган йўли бор,
Онанинг бичган тўни бор.

Яхшининг ёти бўлмайди,
Емоннинг уяти бўлмайди.

Ваҳм таги денгиз —
Ботасан-да кетасан.
Таваккал таги қайиқ —
Ўтасан-да кетасан.

Ақлига гап айтсанг —
Кўп кечикмай битади.
Аҳмоққа айтар бўлсанг —
Сув тагига кетади.

Молни топганга бектир,
Ўтинни чопганга ёқтир.

Емонга ёндашиб юрма,
Ёндашсанг ҳам чайқашиб
юрма,

Билагимда кучим бор, деб,
Зўр билан айқашиб юрма.

Елғончининг рост сўзи ҳам
бекор кетади.

Елғончи ўлган кишини гувоҳ
тутади.

Суймаганга суйкалма.

Ҳамма мен билан сендек бўл-
са — шаҳарга дарвозанинг ни-
ма кераги бор?

Қўшни қўшиндан таълим
олади.

Олисдан араваалаганча — яқин-
дан тўрвала.

Сўк берган кишимдан
кўрайми,
Еёлмаган тишимдан кўрайми?

Итеа сарийғ ёқмайди.

Биров тўйиб сакрайди,
Биров тўнгиб сакрайди.

Кўрмаган ерниг
йўдим-чуқури кўп.

Туядай бўй бериб, тугмадай
йўй бермаган.

Мой айниса туз солади,
Туз айниса не солади?

Йўққа юзурек етмайди.

Ев ёқадан олганда, ит
этакдан олади.

Қайғусиз қуруқ сувга
семиради.

Киши кийими кирчил,
Кишининг оти терчил.

Бахти борнинг икки меҳмони
бир мезгилда келади.

Сулув сулув эмас, суйган
сулув.

Бераган қўлим — олағон.

Тепадаги сув ичади,
Оёқдаги у ичади.

Ҳўкизнинг ўтини еб, бузоқ-
нинг ўрнида ётма.

Балиғи йўқ кўли қурсин,
Кийиғи йўқ чўли қурсин.

Кўлнинг отини балиқ
чиқаради.

Уйга қутлуг меҳмон келса —
қўй қўшалоқ туғади.

Қўй семирса — қобирғаси
кичрайди.

Чўлласанг чўпон қошига бор,
Очиқсанг деҳқон қошига бор.

Ерига қараб илони,
Тоғига қараб қўлони.

Қирғий учса — чумчуқни
тирқишида кўр.

Айланаин, саллам, сендан,
Ҳеч ким гумон этмас мендан.

Худо урди муллани,
Олиб қочди каллани.

Авайлаб сўзла сўзингни
Нечоғли овлоқ бўлмасин.

Деворнинг орқасида
Тингловчи қўлоқ бўлмасин.

Катта уйдаги қулса, кичик
уйдаги илжаяди.

Мойга эргашиб ўпка ҳам
қалқади.

Кўтара олмаган қўшиб
орқалайди.

Кўтаролмаган чўқморни нега
белга боғладинг?

Қари туя бақироқ,
Қари хўроз чинқироқ.

«ҲАЁТИЙ ТАЖРИБА»

Маҳалла чойхонасида бола тарбияси ҳақи-
да лекция бўлмоқда. Оксарикдан келган, се-
миз лектор — Қаландар Кимсанович икки со-
ат сув ҳўпламади, қоғоздан бошини кўтар-
май, бола тарбиясининг муҳим қирралари,
катта жиноятлар оддий тухум ўғирлашдан бош-
ланишигача гапириб, узр, ўқий кетди.

— Тўғри, — деди бир вақт лектор сўзи-
ни яқунлаб, — уйда, айниқса, эр-хотин ўрта-
сида тез-тез, унчалик жиддий қарама-қарши-
ликларга эга бўлмаган баъзи жузъий жанжал-
лар бўлиб туради. Бироқ ана шундай жузъий
жанжаллар ҳам бола тарбиясига салбий таъ-
сир кўрсатмай қолмайди. Бундай кўнгилсиз
ҳолнинг олдини олиш учун нима қилиш ке-
рак? Мен сизларга айтсам, — лектор бошини
баланд кўтариб ўтирганларга қаради, — бу-
нинг энг осон усули бор: эр-хотиннинг бў-
лажкан жанжалига тайёргарлик бораётган пайт-
да болаларни ташқарига чиқариб юбориш за-
рур. Бу тажрибада синанган, ишончли усул.

— Шунинг учун болаларингиз доим кўча-
да юришар экан-да, Қаландар Кимсанович! —
деди кимдир.

Гур кулги кўтарилди.

Тўхташ АШУРОВ

ШАҲАР

СЎЗ ЛАБИРИНТИ

Бизнинг шаҳримиз, Шарқдаги ҳамма ша-
ҳарлар сингари, эски шаҳар ва янги шаҳар
деб, иккига бўлинар эди. Янги шаҳар анча
обод бўлса ҳам, эски шаҳар эскича қолган,
уни янгилаш керак эди. Шаҳримизнинг раҳ-
барлари эски шаҳарни ҳам обод қилишга
бел боғладилар. Шундай зўр бердиларики,
эски шаҳар ҳақиқий обод шаҳарга айланиб,
энди собиқ эски шаҳар — янги шаҳар, янги
шаҳар эса эски шаҳар бўлиб қолди. Ҳозир
эски шаҳардан янги шаҳарга бораман десан-
гиз эски шаҳардан чиқиб қоласиз, янги ша-
ҳардан эски шаҳарга деб йўлга чиқсангиз,
янги шаҳарга кириб борасиз. Агар янги ша-
ҳардан чиқиб орқага қайтсангиз янги шаҳар-
га, яъни эски шаҳарга, ундан яна орқага
қайтмоқчи бўлсангиз эски янги, яъни янги
эски шаҳарга, йўғ-э, янги янги шаҳарга...

Оббо, бош айланиб кетди-ку. Келинг, ўзин-
гиз топиб борасиз... Е яна бошидан тушун-
тирайми?..

М. БАХТИЕР

— Салом! Сизлар билан журналнинг Янги йил
сонида учрашамиз.

Меҳмонимиз:

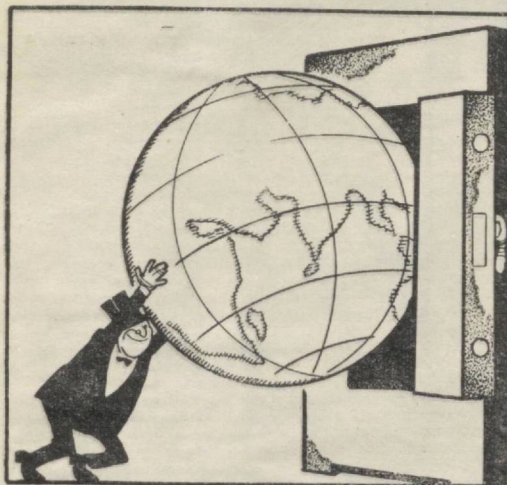
Уста КАМОЛ

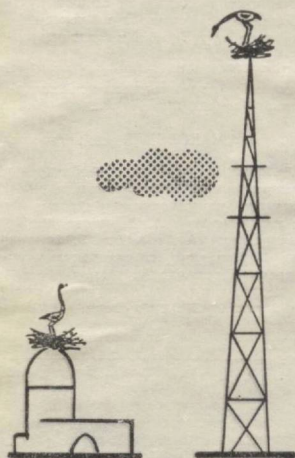
Республикамизнинг кўзга кўринган нарислатурачи расомларидан Николай Петрович Леушин шинавандаларга Уста Камол номи билан машхурдир.

Расом Н. П. Леушин матбуотимизда қирк беш йилдан буён ҳормай-толмай хизмат қилиб келмоқда. Мана йигирма йилдирки, Уста Камолнинг ўтқир ҳажв ва мулоийм табассум билан сугорилган асарлари республикамиз газета-журналлари, аynиқса «Муштум» журнали саҳифаларида узлуксиз эълон қилиб келинмоқда.

Уста Камолнинг ижоди тобора намолга етмоқда.

Дунёни сандигига қамраб олса...

Тараққиёт босқичлари.

Қош қўлман деб...

Изоҳнинг ҳожати йўқ.

ОЛАМ НИГОҲИ ЎЗБЕК ЛИБОСЛАРИДА

Болгария Халқ Республикасининг Пловдив шаҳрида ҳар йили кузда миллий кийимларнинг халқаро ярмаркаси ўтказилиши анъанага айланди. Тошкент Либослар уйи ана шу ярмаркага бу йил биринчи марта қатнашишга мўлассар бўлди. Бу халқаро катта кўрикка расомлар, сураткашлар, кийим-кечак модаларини яратувчилар, уста чеварлар иштирокида ўзбек либослари коллекциясини тайёрладик. Эстетик комиссия томонидан ишимиз юқори баҳоланибди. Пловдив шаҳрига бориш йўлланмасини олдик.

У ерда биз республикамиз табиий шароити ҳисобга олинган ҳолда, миллий маданият анъаналари асосида яратилган либосларни намойиш қилдик. Иш вақтида, дам олиш пайтларида ва байрамларда кийиладиган либосларни танладик. Биз олиб борган кийимларда кундалик ҳаётимизни ифодалашга ҳаракат қилдик.

Ҳозир ҳам, ўтмишда ҳам шарқ либослари ғарбга кириб боргани, таъсири катта бўлгани

МУҚОВАЛАРДА. Биринчи бетда: Амударё пароходчилигининг В. И. Ленин номидаги теппоходнинг капитани **ИБРОҲИМ НУРМАТОВ**. **Иккинчи бетда:** Қорақалпоғистон АССРнинг пойтахти Нукус. **Тўртинчи бетда:** Қўнғирот районидаги Чапаев номи соххозда шоли ўриш.

Г. ГРАФКИН фотоси

Бош редактор — Асқад МУХТОР.

Редколлегия: Раҳим АҲМЕДОВ, Абдулла БОБОХОНОВ, Воҳид ЗОҲИДОВ, Искандар ИКРОМОВ, Собир МУҲАММЕДОВ, Иброҳим МУМИНОВ, Унтам ОРИПОВ, Эмиль РУЗИБОВЕВ (бош расом), Ваҳоб РУЗИМАТОВ (бош редактор уринбосари), Обид СОДИҚОВ, Олим ХУЖАЕВ, Саид ШЕРМУҲАММЕДОВ, Комил ЯШИН, Муҳаммаджон УРДЗБОВЕВ.

«Гулистон» — общественно-политический и литературно-художественный журнал ЦК КП Узбекистана (на узбекском языке).

Корректор М. МУМИНОВА.

Техредактор М. ЕФИМОВА.

Адресимиз: Тошкент, 47. Карл Маркс кўчаси, 30-уй. Редакция телефонлари. Бош редактор — В-33520; Бош редактор уринбосари — В-33590; Маъсул секретарь — В-33590; Иқтисодий-сиёсий бўлим — В-33602; Адабиёт ва санъат бўлими — В-33519; Фён ва маданият бўлими — В-33519

Босмахонага туширилди 9/XI-70 й. Босишга рухсат этилди 18/XII-70 й. Қўғоғи 70×1081/8. Ҳажми 4 босма табақ. Буюртма 2685. Тиражи 176730. Р 12861. Ваҳоси 30 т. Нашр. Г. 3816.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг босмахонаси. Тошкент.

бизга маълум. Мода ҳам ҳар бир халқнинг турмуши, маданияти ва санъатидан далолат бериб туради. Тайёргарлик вақтида ана шунга алоҳида эътибор бердик. Ҳар хил матолардан тикилган либослар аёлларнинг жамоат ишларида актив қатнашиши, савҳатга чиқиши, спорт билан шуғулланиши, оқшомлари истироҳат боғларига чиқиши учун жуда қулай. Бу кийимлар уларнинг қадди-қоматиغا ярашади, кўркини оширади.

Йигитлар содда ва кўркем кийинишни ёқтирадилар. Уларнинг дидига мос кийим-кечакларимиз ҳам кўп.

Йигит-қизлар ўзбек хонатласи, бекасами, енгил-майин шифон ва крепдешин, кийганда кишида салобат касб этувчи духоба ва зарбофлардан тикилган кийимларга ўч. Бу матоларнинг кўркемлиги ишимизни доимо кўпчиликка манзур этмоқда.

Ўзбекистонда содир бўлаётган катта воқеалар ҳам модаларга таъсир этган албатта. Пловдивга олиб борилган либослар ансамбл-ида қадимий Самарқанднинг 2500 йиллик тўйи акс эттирилган кийимлар ҳам бор эди. Либослар ранги эса республикамиз табиий шароити учун характерли бўлган бўёқлар андозасидан танлади. Анъанавий кийимлар — камзул, чолворларнинг шаклига, чокларнинг тикилиши, либосларни қимматбаҳо тошлар билан безашга ҳам эътибор бердик.

Намойишга олиб борилган либосларнинг ҳаммаси республикамиздаги Марғилон «Атлас» фирмаси, Ипак комбинати, Тошкент тўқимачилик комбинати каби корхоналарда тўқилган газлавлардан тикилганлиги билан фахрланамиз. Камаладек товланган марғилон атласи, қизлар бошида қуёшдаёқ ёниб турган бухоро зардўппилари, бекасамларга

мос танланган чуст дўппиларини болгар дўстларимиз билан бирга ярмаркага келган ўч минглаб сайёҳлар кўриб бениҳоя завқланишди.

Тошкент Либослар уйи коллективи бичиб-тиккан ўзбек кийимлари коллекцияси халқро кўриқдан муваффақиятли ўтди...

А. ОЧАКОВСКАЯ, санъатшунос

Тошкент Либослар уйининг Пловдивдаги Халқаро ярмаркада намойиш этилган кўркем, шинам кийимлар намуналарини кўрасиз бу янги либос намуналарини А. Латипова, Н. Занина, О. Склярёвская, А. Товицкая, Э. Спивак, К. Куликова, Л. Чапленко каби талантли моделчи рассомлар яратган.

Суратларни Борис МИЗРОХИН олган.

Баҳоси 30 тийин.
Индекс: 75233